

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA

Oddelek za sociologijo

Oddelek za zgodovino

DIPLOMSKO DELO

Blaž Babič

Ljubljana, 2007

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SOCIOLOGIJO
ODDELEK ZA ZGODOVINO

**VPLIV SPREMENJENE FUNKCIJE SLOVENSKO-HRVAŠKE MEJE
NA VSAKDANJE ŽIVLJENJE OBMEJNEGA PREBIVALSTVA**

Mentorja: red. prof. dr. Avgust Lešnik
red. prof. dr. Božo Repe

Blaž Babič

Zgodovina
Sociologija kulture

Ljubljana, april 2007

1.0 ZAHVALA

Hvala Tončiju za nasvete, brez katerih bi pisanje diplomskega dela gotovo trajalo še dlje, ter Špeli, Zali, Mihatu, Alenki in seveda tudi atetu Cirilu in atetu Mihatu za spodbude in neštete drobne usluge.

2.0 KAZALO

1.0	ZAHVALA	2
2.0	KAZALO.....	3
3.0	UVOD	4
4.0	TEORETSKI OKVIR DIPLOMSKE NALOGE: PROBLEM MEJE IN IDENTITETE	10
4.1	O MEJAH IN KONCEPTU MEJNOSTI	10
4.2	PROCES OBLIKOVANJA DRUŽBENIH MEJA.....	12
4.3	KONCEPT PROSTORA IN PROSTORSKA PRIPADNOST V OBMEJNEM OBMOČJU.....	14
4.4	SOCIOLOŠKA OPREDELITEV KONCEPTA PROSTORA IN PROSTORSKE PRIPADNOSTI.....	16
4.5	PROSTORSKA PRIPADNOST V (PRIMORDIALNIH) TRADICIONALNIH IN MODERNIH DRUŽBAH.....	19
4.6	VPLIV DRŽAVNE MEJE NA ČEZMEJNE INTERAKCIJE	22
5.0	SLOVENSKO-HRVAŠKA MEJA.....	25
5.1	RAZMEJITEV SLOVENSKEGA OZEMLJA PROTI SOSEDNJEMU HRVAŠKEMU OZEMLJU V ČASU DRŽAVE SHS	26
5.2	RAZMEJITEV SLOVENSKEGA OZEMLJA PROTI SOSEDNJEMU HRVAŠKEMU OZEMLJU V ČASU KRALJEVINE SHS OZIROMA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE	29
5.3	RAZMEJITEV MED LR SLOVENIJO IN LR HRVAŠKO.....	33
5.4	SPORNA OBMOČJA PRI RAZMEJITVI MED LR SLOVENIJO IN LR HRVAŠKO.....	35
5.4.1	Vprašanje razmejitve med LR Slovenijo in LR Hrvaško na območju okraja Ljutomer oziroma Čakovec.....	37
5.4.2	Vprašanje razmejitve med LR Slovenijo in LR Hrvaško na območju Bele krajine	51
5.4.3	Vprašanje razmejitve med LR Slovenijo in LR Hrvaško na območju Istre	53
6.0	KDAJ JE PRIŠLO DO RAZMEJITVE MED LR SLOVENIJO IN LR HRVAŠKO?.....	56
6.1	RAZVOJ 'LJUDSKE' OBLASTI V SLOVENIJI MED DRUGO SVETOVNO VOJNO	58
6.2	BODOČA RAZMEJITEV MED LR SLOVENIJO IN LR HRVAŠKO JE BILA OKVIRNO DOGOVORJENA ŽE MED DRUGO SVETOVNO VOJNO	64
6.3	ZAKAJ VPRAŠANJE RAZMEJITVE MED LR SLOVENIJO IN LR HRVAŠKO, KLJUB 12. ČLENU USTAVE FLR JUGOSLAVIJE IZ JANUARJA 1946, NI BILO ZAKONSKO REŠENO?.....	70
7.0	ANALIZA.....	75
7.1	SPREMEMBE, KI JIH JE V SLOVENSKO-HRVAŠKO OBMEJNO OBMOČJE PRINESLA DRŽAVNA MEJA	75
7.1.1	'Narava' oziroma prepustnost meje.....	75
7.1.2	Sprememba 'narave' slovensko-hrvaške meje	77
7.1.3	Prebivalci slovensko-hrvaškega obmejnega območja doživljajo novo državno mejo kot bariero	78
7.1.4	Prišlo je predvsem do prekinitve tistih čezmejnih interakcij, ki so institucionalne narave	82
7.2	OBMEJNO OBMOČJE KOT SKUPEN DRUŽBENI OZIROMA 'MENTALNI' PROSTOR V ZAVESTI OBMEJNIH PREBIVALCEV.....	84
7.2.1	Skupinski konteksti oziroma določeni življenjski stili obmejnega prebivalstva	84
7.2.2	Jezikovna pripadnost obmejnih prebivalcev.....	85
7.2.3	'Lokalna čezmejna narečja' in podobnosti ter razlike med jezikom, ki se govori med prebivalci na obeh straneh meje.....	87
8.0	SKLEP.....	94
9.0	LITERATURA IN VIRI	103
9.1	LITERATURA	103
9.2	VIRI	105

3.0 UVOD

V diplomskem delu se bom ukvarjal s problemom slovensko-hrvaške meje in njeno evolucijsko potjo od republiške meje (ne-meje), preko meje med dvema nacionalnima državama, do schengenske meje oziroma zunanje meje Evropske unije. Do zgoraj omenjenih, bistvenih sprememb funkcije slovensko-hrvaške meje, je prišlo v obdobju zadnjih petnajstih let. Torej v obdobju, ki sem ga doživel tudi sam. To temo sem si izbral zato, ker izhajam iz obmejnega območja oziroma iz okolice Metlike (Drašiči), sorodnike pa imam tako na slovenski kot hrvaški strani Kolpe.

K temu problemu so me vodile tudi določene spremembe, tako pri lastnem doživljanju meje in čezmejnih sorodnikov ter prijateljev kot tudi spremembe pri doživljanju meje in čezmejnih prebivalcev med ostalimi člani moje družine. Meja, o kateri se v preteklosti skoraj nikoli nismo pogovarjali, je danes najhvaležnejša teme pogovorov. Pogosto je prvo vprašanje, ko obiščem sorodnike na hrvaški strani: »Si dolgo čakal na meji?«. Poleg tega sem v zadnjih nekaj letih, predvsem med starejšimi člani svoje ožje družine, že večkrat slišal mnenje, da so Hrvati 'od nekdanj' drugačni od nas.

Čeprav me že od konca osnovne šole zanima zgodovina, zgodb z zgoraj nakazano vsebino do pred nekaj leti nisem slišal. Skupni imenovalci vseh teh zgodb so razlike, ki se začnejo in končajo na sami meji oziroma reki Kolpi. Tako mi je npr. stari oče pred kratkim govoril o tem, da so obmejni prebivalci na slovenski strani meje takoj po drugi svetovni vojni opustili narodne noše, medtem ko so Hrvati v vsakdanjem življenju še nekaj let po vojni nosili značilno belokranjsko nošo.

Naslednja pomembna tema, ki je povezana z spremenjeno funkcijo meje, je nejasnost njenega točnega poteka. Na podlagi te nejasnosti se danes pogosto pojavlja dvojno poimenovanje nekaterih krajev, npr. Trdinov vrh ali Sv. Gera in Piranski zaliv ali Savudrijska vala. Poimenovanje, ki je po letu 1991 postalo zelo pomembno in tudi vir zamer. O meji, o kateri se je nekdanj le približno vedelo kje poteka (po Kolpi, po grebenu Gorjancev, po potočku pod našim vinogradom v Krmačini), in je to tudi popolnoma zadostovalo, danes vemo mnogo več. Vemo, do kje hodijo slovenski oziroma hrvaški obmejni policisti; vemo, kje poteka katastrska

meja; moj stari oče ve celo, kje so stale 'avstrijske straže', ki so preprečevale prehod živine v primeru bolezni na hrvaški strani¹.

Zaradi zgoraj naštetih razlogov se bom v diplomskem delu lotil tako geopolitičnega razvoja oziroma zgodovinskega nastanka meje, kot tudi implikacij spremenjene funkcije meje na družbeno življenje obmejnega prebivalstva.

Zgodovinski del bom razdelil na tri glavna obdobja geopolitičnega izgrajevanja slovensko-hrvaške meje: razmejitev slovenskega ozemlja proti sosednjemu hrvaškemu ozemlju v času Države SHS, razmejitev slovenskega ozemlja proti sosednjemu hrvaškemu ozemlju v času Kraljevine SHS oziroma Kraljevine Jugoslavije in razmejitev med LR Slovenijo in LR Hrvaško v obdobju povojne Jugoslavije. Pri tem bom največ pozornosti namenil zadnjemu izmed naštetih obdobj, saj v 'Temeljni ustavni listini o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije' piše, da poteka meja med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško v okviru dotedanje meje znotraj SFRJ².

To zgodovinsko dogajanje bom poskusil opisati in analizirati predvsem skozi dokumente zveznega partijskega vodstva (Centralni komite, Politbiro CK, Izvršni komite, Komisija za mednacionalne odnose, Komisija za graditev ljudske oblasti) ter zveznih državnih organov in ustanov (AVNOJ, NKOJ, Začasna ljudska skupščina DF Jugoslavije, Ustavodajna skupščina, Prezidij ljudske skupščine DF Jugoslavije in FLR Jugoslavije, Ministrstvo za konstituantno, Zvezna kontrolna komisija), ki sta jih zbrala in objavila beograjska arhivista Miodrag Zečević in Bogdan Lekić. Gre za dokumente, ki se nahajajo v Beogradu in ki so slovenskim in hrvaškim zgodovinarjem nedostopni³.

Za dokumente zveznega partijskega vodstva ter zveznih državnih organov in ustanov sem se odločil, ker me poleg samega poteka mejne črte med Republiko Slovenijo in Republiko

¹ Med pisanjem diplomskega dela sem našel tudi zgodovinsko podlago za zgoraj omenjeno trditev mojega starega očeta. V Krmačini je namreč stal pomožni urad za obmejno carino, davek od soli in ogrsko tridesetino, ki je deloval v okviru urada za obmejno carino in davek od soli v Metliki. Urad v Metliki pa je bil neposredno podrejen leta 1830 formirani Kameralni upravi posrednih davkov. Na meji med Štajersko in Kranjsko ter hrvaškimi deželami je namreč, kljub dokončni odpravi vseh carinskih mej med zahodnimi avstrijskimi deželami v letih 1822-1826, ostala carinska meja, ki je delila ogrski del monarhije od ostalih. Omejitve na meji so veljale samo za blago državnega monopola, kot so kuhinjska sol, tobak in smodnik. Tisti, ki so trgovali s tem blagom, so za prehod meje potrebovali posebno dovoljenje, uporabljati pa so morali tudi carinske ceste. Te ceste so bile posebej označene in tako jasno ločene od ostalih cest. Prevoz zgoraj omenjenega blaga, čez mejo po neoznačenih cestah, je bil strogo prepovedan. Tako nastale kordone so kasneje oblasti s pridom uporabljale v primeru epidemij in živinskih bolezni. V teh primerih so mejo popolnoma zaprli, prehod pa je bil dovoljen samo po jasno označenih carinskih cestah (tudi prehod čez mejo v vasi Krmačina). S tem je bil nadzor meje bistveno olajšan (Povzeto po: Zajc, Kje se slovensko neha 288-299).

² Uradni list Republike Slovenije, I-4/25.6.1991.

³ Povzeto po: Marin, Dogovor o razmejitvi.

Hrvaško zanima tudi funkcija oziroma 'narava' slovensko-hrvaške meje v obdobju povojne Jugoslavije. Zato bom, na podlagi zgodovinske analize zgoraj omenjenih dokumentov, poskušal interpretirati tudi stališče državno-partijskega vodstva o funkciji oziroma naravi meje med LR Slovenijo in LR Hrvaško oziroma med federalnimi enotami znotraj Jugoslavije.

V sklopu sociološkega dela diplomske naloge pa bom razmišljal predvsem o izgrajevanju meje v smislu mentalne 'zamišljene' strukture. O njeni percepciji v zavesti obmejnega prebivalstva v smislu pripadanja Andersonovi 'zamišljeni skupnosti', ki medsebojno in čezgeneracijsko povezuje ljudi⁴. Predpostavljam, da državna meja, ki deli novi nacionalni državi, sproža oblikovanje dveh ločenih zamišljenih skupnosti.

V zavesti obmejnega prebivalstva se tako oblikujejo predstave, o meji kot ločnici, ki deli prebivalstvo na eni strani od prebivalstva na drugi strani meje, na podlagi subjektivnih ocen faktorjev različnosti, ki po njihovem mnenju objektivno obstajajo in za katere menim, da so se v večji meri pojavili šele po letu 1991. Podlago za tako razlago nastanka družbene meje, vidim tudi v teoriji realnosti vsakdanjega življenja Bergerja in Luckmanna, za katero je značilno, da posameznik lastni svet (to je subjektivno realnost) individualno definira, mu sam daje pomene in vrednotenja ter sam ustvarja sodbe in generalizacije o njem⁵.

Na tem mestu moram omeniti, da izgrajevanje 'mentalne meje' v zavesti obmejnih prebivalcev po letu 1991, predvideva prej 'skupen družbeni prostor' v slovensko-hrvaškem obmejnem območju. Družbeni prostor tu razumem kot relevanten vir simbolnih identifikacij za katerega menim, da je sam po sebi signifikativen vir simbolne moči. Na podlagi te opredelitve koncepta prostora razlikujem med teritoriji kot organizacijskimi enotami, torej prostori politično-ekonomske integracije in na drugi strani simbolnimi teritoriji, ki so prostori družbene identifikacije.

Podobno meni tudi D. Knežević Hočevnar v delu 'Družbena razmejevanja v dolini Zgornje Kolpe', kjer je opazila, da se je razlikovanje Slovenec/Hrvat pomembneje aktiviralo prav v času vzpostavitve nove mednarodne meje v letu 1991. Do tega zaključka je prišla na podlagi nasprotujočih si stališč glede občutkov pripadnosti lokalnega prebivalstva v dolini zgornje Kolpe. To se kaže predvsem v njeni ugotovitvi: »videti je bilo, da so domačini uvedbo nove državne meje obžalovali in jo pripisali zunanji sili, ki jih je razdvojila, hkrati pa so jo

⁴Povzeto po: Anderson, Zamišljene skupnosti.

⁵ Povzeto po: Berger in Luckmann, Družbena konstrukcija realnosti.

racionalizirali z insinujacijami, da je bil njihov vsakokratni Drugi tako ali tako od vedno tuj in drugačen: upravljali so torej z interpretacijama, ki sta si med seboj ostro nasprotovali«⁶.

D. Knežević Hočevar je nato na podlagi teh ugotovitev zaključila, da je že v razmeroma zgodnji fazi utrjevanja državne meje prišlo, do »poglabljanja lokalno definiranih razlikovanj med dolinskima 'narodoma', ki so bila deloma tudi že projekcija vprašancev za nazaj in s tem z novimi dejstvi opremljena konstrukcija bližnje preteklosti«⁷. Hkrati pa opozarja, da v tej fazi utrjevanja državne meje še ni prišlo do večjega upadanja tiste vrste stikov, s katerimi so ljudje bistveno funkcionalno povezani (sorodstvenih in prijateljskih stikov).

Z družbenimi mejami ali kot jih poimenuje 'mentalne meje' se ukvarja tudi S. Zavratnik Zimic, ki jih definira kot meje, ki »nastajajo v zavesti ljudi in jih ljudje postopno ali manj postopno sprejemajo za 'svoje', jih internalizirajo kot normo oziroma institucijo«⁸.

Podobno kot zgoraj omenjena D. Knežević Hočevar tudi S. Zavratnik Zimic sledi argumentu, da državna meja prinaša redefiniranje etničnosti in s tem tudi redefiniranje sosednje etnične skupine z vidika na novo aktualizirane drugačnosti, ki jo sproža tako radikalna politična sprememba kot je nastanek nove državne meje. Hkrati pa opozarja na skupno preteklost, ki je v zavesti ljudi vendarle izoblikovala vedenje in izkustvo pomembnih enotnosti ali podobnosti v življenjskem okolju, ki sem ga sam poimenoval slovensko-hrvaško obmejno območje. S. Zavratnik Zimic zaključí, da je bistvo problema »obstoj oziroma institut meje, ki je v tem prostoru obstajala 'od nekdaj', v novi politični situaciji pa je redefinirana«⁹.

Ker sem kot glavni vzrok oblikovanja družbene oziroma mentalne meje v prej enotnem obmejnem območju navedel spremembo funkcije slovensko-hrvaške meje leta 1991, bom začel z vprašanjem njene 'narave' oziroma prepustnosti. Prepustnost meje je ključnega pomena za organizacijo vsakdanjega življenja v obmejnem območju, saj neposredno vpliva na pogostost čezmejnih družbenih interakcij, posredno pa tudi na njihovo vsebino.

Pri tem vprašanju bom razmišljal v okviru Rattijeve analize ambivalentnosti meja, ki mejo definira glede na njeno funkcijo, to je kot povezovalni element ali element razdvajanja. Zato meja nastopa kot filter, bariera ali področje stika¹⁰. Kot sem omenil že zgoraj, menim da se je

⁶ Knežević Hočevar, Družbena razmejevanja 13.

⁷ Knežević Hočevar, Družbena razmejevanja 14.

⁸ Zavratnik Zimic, Obmejni prostor 21.

⁹ Prav tam.

¹⁰ Povzeto po: Ratti, Theory and Practice.

funkcija slovensko-hrvaške meje bistveno spremenila leta 1991, ko so se z vzpostavitvijo državne meje zaustavile številne v preteklosti vzpostavljene interakcije, predvsem tiste formalnega značaja.

V skladu z zgoraj omenjeno razlago izgrajevanja državne meje kot 'mentalne strukture', me zanima, kako radikalno je meja posegla v vsakdanjo dinamiko lokalnih čezmejnih interakcij, predvsem na področju neformalnih sorodstvenih in prijateljskih mrež. Menim, da lahko prav na podlagi takih neformalnih kontaktov oziroma pričakovanem upadu njihove pogostosti, v primerjavi s prejšnjim obdobjem življenja v skupni državi, razmišljam o izgrajevanju 'mentalne meje' v zavesti ljudi, ki se je oblikovala kot posledica politično nastale državne meje. V tem kontekstu razumem državno mejo kot politično ločnico, ki deli dve nacionalni družbi, hkrati pa, z institucionalizacijo prehajanja državne meje, generira 'mentalno mejo' v zavesti ljudi na obeh straneh meje.

Na neformalne čezmejne interakcije se bom osredotočil zato, ker menim, tako kot Bufon¹¹, da izvirajo iz tradicionalnih vezi med prebivalstvom prej skupnega kulturnega prostora, in so zato trajnejše, stabilnejše ter manj podvržene spremembam. Poleg tega pa tudi ne spadajo v sfero delovanja nacionalne države. Nasprotno je s tistimi interakcijami, ki izvirajo iz trenutnih ekonomskih standardov (neravnovesje v valutnih tečajih, stopnji inflacije ter kupni moči med obmejnima prostoroma), in so zato dokaj nestabilne. Ekonomsko motivirane čezmejne interakcije lahko vodijo interese zdaj na eno, spet drugič pa na drugo stran. Tu imam v mislih zlasti čezmejne interakcije na področju dela, oskrbe in preživljanja prostega časa.

V skladu s takim razumevanjem družbenih sprememb v obmejnem območju, do katerih je prišlo z vzpostavitvijo državne meje med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško, sem izhodiščno tezo svoje naloge zastavil takole. *Pred deklaracijo o samostojnosti in neodvisnosti, tako Republike Slovenije kot Republike Hrvaške, je na obmejnem območju med novo nastalima državama obstajal 'skupen mentalni oziroma družbeni prostor', ki ga v tem segmentu bivša medrepubliška meja (ne-meja), kot prostorska ločnica, ni delila na dvoje. Z vzpostavitvijo državne meje med dvema nacionalnima državama pa se je na podlagi institucionaliziranega, od države predpisanega načina prehajanja meje, v zavesti obmejnega prebivalstva začela oblikovati družbena meja kot mentalna struktura.*

Tako zastavljena teza predvideva spremembo družbene strukture obmejnega območja, do katere je prišlo na podlagi politično nastale državne meje. Na eni strani zagovarja obstoj

¹¹ Povzeto po: Bufon, Prostor, meje, ljudje.

skupnega družbenega prostora pred letom 1991, na drugi pa formiranje dveh ločenih družbenih prostorov po osamosvojitvi slovenske in hrvaške nacionalne države.

Zgoraj postavljeno tezo bom poskušal potrditi v zadnjem delu diplomske naloge oziroma v sociološki analizi podatkov, ki so bili zbrani na podlagi anketiranja obmejnih prebivalcev. Podatki, ki jih bom uporabil so bili zbrani v okviru dveh ločenih raziskav. Prvo je opravila D. Knežević Hočevar med prebivalci doline zgornje Kolpe leta 1993 in jih nato objavila v delu z naslovom 'Družbena razmejevanja v dolini Zgornje Kolpe. Domačinsko zamišljanje nacije in identitete'¹².

Druga raziskava pa je bila opravljena v okviru projekta dr. V. Križišnik Bukić '*Medetnični odnosi v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško*', ki je potekal na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani v obdobju 1996-1999 in v osnovi predstavlja kontinuirano delo projekta '*Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije*', ki ga je vodila ista nosilka.

Podatke, ki so bili v okviru navedenega projekta, zbrani na podlagi metode anketiranja v sedmih zrcalnih točkah vzdolž slovensko-hrvaške meje, je nato S. Zavratnik Zimic statistično analizirala in objavila v sklopu doktorske disertacije. Izbrane zrcalne točke so bile Piran-Buje, Koper-Buzet, Loška dolina-Čabar, Metlika-Ozalj, Rogatec-Hum na Sotli, Ljutomer-Štrigova in Lendava-Mursko Središče. Naselja anketiranja so bila izbrana tako, da pokrivajo različne zgodovinske (Prekmurje, Međimurje, Štajerska, Hrvaška, Kranjska, Istra) in naravnopokrajinske (submediteran, območje visokega dinarskega krasa, subpanonsko območje) regije vzdolž cele meje¹³.

¹² Povzeto po: Knežević Hočevar, Družbena razmejevanja.

¹³ Povzeto po: Zavratnik Zimic, Obmejni prostor.

4.0 TEORETSKI OKVIR DIPLOMSKE NALOGE: PROBLEM MEJE IN IDENTITETE

4.1 O MEJAH IN KONCEPTU MEJNOSTI

Preučevanje tematike meja in mejnosti ter prostorske navezanosti na različne segmente obmejnega območja je v slovenskem prostoru postalo posebej aktualno v času po osamosvojitvi slovenske države. To lahko verjetno pripišemo možnosti opazovanja izgrajevanja družbene meje v zavesti ljudi, ki se je ponudila z nastankom državne meje na prostoru, kjer je v preteklosti ni bilo. Tu imam v mislih predvsem antropološko konceptualizacijo 'mejnosti' v delih Duške Knežević Hočever¹⁴ in Irene Šumi¹⁵ ter 'geografijo obmejnosti' Bufon¹⁶.

D. Knežević Hočever se imamo zahvaliti tudi za analizo stičnih točk in razhajanj konceptualnih vsebin, pri preučevanju meja v geografski in antropološki tradiciji, v kateri ugotavlja predvsem različno oziroma obrnjeno rabo pojmov 'frontier', 'border' ter 'boundary'. V geografiji je pojem 'boundary' vezan na razumevanje meje kot politične ločnice (pravna kategorija), medtem ko pojem 'frontier' označuje prostorski pas¹⁷, ki ga lahko razumemo kot 'obmejno območje'. V antropologiji pa naj bi nasprotno v interpretaciji A.P. Cohena šlo celo za obrnjeno pojmovanje, po katerem 'frontier' in 'border' razumemo kot dejstvo, 'boundary' pa kot stvar interpretacije.

D. Knežević Hočever tudi opozarja, da tako antropološka mejnost kot geografska obmejnost merita na prostorski pas (obmejno ozemlje), ki ga lahko razumemo kot 'obmejno območje'. Čeprav meni, da je mejnost v antropološki perspektivi »obravnavana kot zadeva zavesti, ki je močno obremenjena z izmuzljivostjo in zabrisanostjo simbolov«¹⁸ zaključí, da »lahko potegnemo nekatere vzporednice med geografsko obravnavo obmejnih ozemelj in antropološko obravnavo mejnosti. Čeprav ne trdim, da gre za sinonimno rabo konceptov geografskega obmejnega ozemlja in antropološke mejnosti, se zdi, da oba dopuščata ali celo zahtevata analizo manipulabilnosti, preklapljanja, spodbojnosti identitet«¹⁹.

¹⁴ Povzeto po: Knežević Hočever, Družbena razmejevanja.

¹⁵ Povzeto po: Šumi, Kultura, etničnost, mejnost.

¹⁶ Povzeto po: Bufon, Prostor, meje, ljudje.

¹⁷ Takšno razumevanje izraza 'frontier', po katerem ta označuje širši prostorski pas, je tudi najbolj razširjeno med nestrokovno javnostjo. Tako se je npr. za obmejni pas na zahodu ZDA v preteklosti, poleg poimenovanja 'Divji Zahod', uporabljal tudi izraz 'frontier'. S tem se je imelo v mislih obmejno območje, kjer je pogosto vladala pravica močnejšega in kjer osnovne institucije države vključno z represivnimi organi še niso bile oblikovane.

¹⁸ Knežević Hočever, Družbena razmejevanja 31.

¹⁹ Knežević Hočever, Družbena razmejevanja 29.

S preučevanjem meja, v okviru geografske znanosti, se na slovenskem prostoru ukvarja predvsem geograf Milan Bufon, ki v uvodu v delo 'Prostor, meje, ljudje'²⁰ povzame razvoj geografskega raziskovanja meja in geografije obmejnosti. Ugotavlja, da se je geografsko raziskovanje meja najprej pojavilo v obliki deterministične koncepcije, kjer so meje mišljene kot politična in strateška izolacija. Taka tradicionalna politična geografija, ki je svoj vrhunec dosegla nekako v obdobju mirovnih konferenc, zlasti ob koncu prve svetovne vojne, se je osredotočala predvsem na t.i. 'boundary making', to je definiranje čim pravičnejših in čim manj konfliktnih meja z iskanjem ravnovesja med 'naravnimi' in strateškimi mejami. Zaradi takih zastarelih teoretično-metodoloških konceptov je imela politična geografija v notranji organizaciji geografske znanosti vselej dokaj inferioren status.

Do pomembnih premikov znotraj politične geografije je po Bufonu prišlo šele konec petdesetih let prejšnjega stoletja, ko je bila panoga opredeljena kot »veda o prostorskih strukturah in interakcijah med političnimi procesi in sistemi. Njeno raziskovalno področje pa je s tem postala prostorska analiza političnih fenomenov. Na ta način je povojna politična geografija znatno razširila svoj delokrog in se usmerila v dvoje izrazitejših raziskovalnih tokov: prvi je bil bolj prostorsko orientiran, drugi pa bolj politološko. Izkazalo se je, da je mogoče enakovredno preučevati tako vpliv prostora na politiko kot obratno«²¹.

Tako oblikovane konceptualne obogatitve v politični geografiji pa predpostavljajo predvsem povezovanje celega korpusa družboslovnih znanj. »Zlasti še pri specifičnih regionalnih raziskavah in geografskem preučevanju obmejnosti je prišlo do plodnih interakcij med geografijo in sociologijo ter sploh med geografijo in antropologijo v širšem smislu. In prav med pomembnejše dosežke politične geografije kot interdisciplinarne panoge sodita na primer osvojena koncepta 'teritorialnosti' in 'obmejnosti', ki sta v zadnjih letih močno pripomogla k poglobljanju problematike meja in obmejnih območij in s tem k razvoju sodobne geografije obmejnosti«²².

Po mnenju Bufona sta oba pojma rezultat konkretnih opažanj 'lokalnega prostorskega vedenja' socialnih skupin iz različnih družboslovnih in humanističnih zornih kotov, v okviru katerih se je začel uveljavljati nov nevtralen element, prostor, ki je postal pomemben zaradi interpretacij in vrednotenja, ki so mu ga pripisovali ljudje. Tako posebno vrednotenje prostora, ki vodi v posebno prostorsko vedenje, označuje termin teritorialnost, ki izraža poseben odnos med

²⁰ Povzeto po: Bufon, Prostor, meje, ljudje 9-20.

²¹ Bufon, Prostor, meje, ljudje 10.

²² Prav tam.

človekom in njegovim okoljem. Oba zgoraj navedena pojma 'teritorialnost' in 'obmejnost' so nato zbližali preučevalci regionalnih gibanj v perifernih ter največkrat tudi obmejnih območjih pri odkrivanju politično-teritorialne identitete lokalnih skupnosti in etničnih manjšin.

4.2 PROCES OBLIKOVANJA DRUŽBENIH MEJA

Med teoretiki procesa oblikovanja družbenih meja med etničnimi skupinami je v svetovni literaturi temeljno ime socialnega antropologa Friderika Bartha, ki opozarja na v antropologiji zapostavljeno raziskovanje 'konstituiranja etničnih skupin' in 'narave njihovih medsebojnih meja'. Barth ugotavlja, da so etnične razlike vzdrževane na osnovi procesa vključevanja in izključevanja, zato je kontinuiteta etnične skupine odvisna od obstoja meje. »Ko etnično enoto opredelimo kot pripisovalno in izključujočo skupino, je narava njene kontinuitete jasna: odvisna je namreč od vzdrževanja meje«²³. Meja pa temelji na stalnem procesu razlikovanja med člani in nečlani etnične skupine.

Barth med drugim tudi izpostavi, da »meje obstajajo kljub pretoku ljudi skozi«²⁴, pri čemer se kulturne razlike ohranjajo kljub medetničnim kontaktom in s tem zavrne nekdanj prevladujoče mnenje v antropologiji, po katerem je bila takšna ali drugačna izoliranost ključna za vzdrževanje kulturne raznovrstnosti. Ali kot tudi zapiše, »Kljub opustitvi naivne domneve, da so plemena in narodi ohranjali svoje kulture zahvaljujoč napadalno ignorantskem obnašanju do svojih sosedov, še vedno vztraja poenostavljen pogled, da sta bila geografska in družbena izoliranost kritična dejavnika za vzdrževanje kulturne raznovrstnosti«²⁵.

Po Barthu družbena interakcija ne pomeni izginjanja kulturnih razlik, ker so etnične razlike vzdrževane na osnovi hkratnega procesa vključevanja in izključevanja. Pri čemer gre glavni poudarek dejstvu, da so etnične skupine kategorije, ki so rezultat pripisovanj in identifikacij prav s strani njihovih pripadnikov, zato imajo značilnosti organizirajočega interakcijskega procesa.

Na podlagi tako razumljenega konstituiranja etničnih skupin Barth uvaja subjektivno dimenzijo etničnosti, ki za razliko od objektivnih značilnosti etničnosti (jezik, religija, različne kulturne prakse) temelji na pripisih in samopripisih akterjev etničnih skupin. Etnične

²³ Barth, *Ethnic Groups* 14.

²⁴ Barth, *Ethnic Groups* 9.

²⁵ Prav tam.

skupine se torej organizirajo in vzdržujejo preko subjektivnih stališč vključenosti in izključenosti s strani njihovih pripadnikov. Skupine torej vzdržujejo svojo identiteto ravno s tem, da njeni člani vstopajo v interakcije s pripadniki drugih skupin. Ali z Barthovimi besedami »vzdrževanje etnične meje neizogibno pomeni tudi družbene stike med pripadniki različnih kultur«²⁶. Pri tem ima pripadnost skupini temelj v tistih družbenih elementih, ki jih akterji priznavajo kot pomembne. Nekatere kulturne značilnosti namreč poudarjajo in druge ignorirajo, saj se etnične meje vedno ohranjajo s pomočjo omejenega števila kulturnih potoz.

Etnične meje tako po Barthovem mnenju kanalizirajo družbeno življenje in pogosto določajo precej kompleksno organizacijo obnašanja in družbenih odnosov. »Identifikacija druge osebe kot sočlana etnične skupine implicira skupne kriterije za vrednotenje in presojanje. Potemtakem gre za domnevo, da oba akterja 'igrata isto igro', to pomeni, da je med njima možnost diverzifikacije in širjenja družbenih odnosov, tako da sčasoma pokrijejo vse raznolike sektorje in področja delovanja. Po drugi strani pa dihotomizacija drugih kot tujcev, kot članov druge etnične skupine, implicira priznavanje omejenih skupnih pomenov, različnih kriterijev presojanja vrednot in predstav ter omejene interakcije na področju domnevnega skupnega razumevanja in medsebojnega interesa«²⁷.

Eden izmed pomembnejših poudarkov Barthove teorije organiziranja razlik na etnični podlagi je premik raziskovalnega fokusa od notranjih značilnosti ločenih skupin na etnične meje in obstoj teh meja med skupinami. Meja je namreč tisti element, ki definira etnično skupino, ne definira pa kulturnih komponent etnične skupine. S tem ima v mislih družbene meje, ki pa »lahko imajo svojega dvojnika v teritorialnih mejah«²⁸. Barth postavi vprašanje konstituiranja etničnih skupin v kontekst družbene interakcije in tako razmeji etnično identiteto od objektivnih elementov kulture.

V skladu s tem stališčem lahko zaključimo, da je tudi do konstituiranja slovenske etnične skupine oziroma njenega subjektivnega funkcioniranja prišlo predvsem na podlagi vključevanja in izključevanja – v preteklosti predvsem nasproti Nemcem in v manjši meri tudi Italijanom ter Madžarom v sedanosti in bližnji preteklosti pa tudi nasproti Hrvatom.

²⁶ Barth, *Ethnic Groups* 15.

²⁷ Prav tam.

²⁸ Prav tam.

4.3 KONCEPT PROSTORA IN PROSTORSKA PRIPADNOST V OBMEJNEM OBMOČJU

Pomemben koncept, ki se mu bom posvetil pri analizi slovensko-hrvaške meje, je pojem prostora oziroma teritorija, ki ga razumem v dveh vsebinsko različnih pomenih. Prvi se nanaša na prostor kot organizacijsko enoto, gre torej za prostor politično-ekonomske integracije. Drugi pa se nanaša na simbolni prostor, to je družbeni prostor kot se ga uporablja v sociološkem diskurzu in v katerem zelo subjektivno nastajajo družbene identifikacije.

Tu moram opozoriti, da ni nujno, da se prostor politično-ekonomske integracije in simbolni prostor, v katerem nastajajo identitetne opredelitve, vedno prekrivata. Gre za svetova različnih stvarnosti, zato ni nujno, da sta skladna²⁹. V primeru slovensko-hrvaškega obmejnega območja lahko postavimo tezo, da hitrost političnih sprememb prehitava spremembe na področju simbolnega prostora, da se objektivne spremembe sploh nujno ne skladajo s subjektivno percepcijo le-teh.

Na koncept simbolnega prostora se navezujeta tudi pojma obmejnosti in teritorialnosti³⁰, ki sta se v geografski rabi uveljavila na podlagi opazovanj »lokalnega prostorskega vedenja« različnih družbenih skupin³¹. Geograf Milan Bufon še natančneje definira pojem teritorialnosti. »Posebno vrednotenje prostora pa seveda vodi tudi v posebno prostorsko vedenje, ki izraža odnos med človekom in njegovim okoljem na različnih ravneh in ki ga ponazarja termin teritorialnost«³². Podlago za tak vidik obravnave prostora najdemo tudi v sociološkem diskurzu, posebno povedno pa se zdi Williamsovo izhodišče, po katerem teritorij ni le kontekstualnost, torej ni le okvir za igro različnih družbeno ekonomskih dejavnikov, temveč je sam po sebi signifikativen vir simbolne subjektivne moči³³. Prostor tako predstavlja relevanten vir simbolnih identifikacij, ki predvsem subjektivno učinkujejo.

Bufon tudi ugotavlja, da nekateri geografi nakazujejo tendenco po internalizaciji skupinskih kontekstov v prostorih, ki so dalj časa znotraj enotne politično-upravne tvorbe, meje med njimi pa ne predstavljajo izrazitih pregrad, ali jih vsaj kot takih ne čutijo prebivalci v vsakdanjem življenju. Taki skupinski konteksti oziroma določeni življenjski stili lokalnega

²⁹ Poche, Identification as a process 146.

³⁰ Teritorialnost je iz socialne in politične geografije prevzet pojem, ki kaže predvsem na historično, kulturno ali kako drugače determiniran 'socialni odnos' prebivalstva do 'naselitvenega prostora'. Ta aspekt so kasneje uspešno razvili predvsem raziskovalci regionalnih gibanj, lokalnih skupnosti in etničnih manjšin na obmejnih območjih, zato se danes pojma teritorialnost in obmejnost uporabljata za podobne procese.

³¹ Bufon, Prostor, meje, ljudje 10.

³² Bufon, Prostor, meje, ljudje 10-11.

³³ Povzeto po: Williams, Identity.

prebivalstva, so se vsekakor oblikovali na podlagi nekdanjega skupnega življenja v slovensko-hrvaškem obmejnem območju, saj je bila meja izrazito prehodna.

Tako razumljeni skupinski konteksti napovedujejo neprekinjeno ali vsaj ne bistveno okrnjeno dinamiko mikrostikov na prostorih, ki so razdeljeni z novimi državnimi mejami. Ali z Bufonovimi besedami, »njihova časovna persistenca je torej očitno v nasprotju s hitrostjo sistemsko-političnih sprememb. Primeri takega 'dolgotrajnega' prostorskega in družbenega vedenja so posebej opazni v tistih območjih, ki jih je po sorazmerno dolgem obdobju skupnega življenja 'razrezala' nova meja. V določenem pogledu je torej opaziti, da se tu prebivalstvo vede skoraj tako, kot da razmejitve ne bi bilo, in skuša s tem reproducirati prvotno enoten kulturni prostor. Seveda je možnost razvoja takih odnosov odvisna od mejnega režima, večje ali manjše prepustnosti meje ter večje ali manjše dinamičnosti družbenih procesov ob njej«³⁴. Tu moram opozoriti, da je meja v slovensko-hrvaškem obmejnem prostoru obstajala od nekdanj, vendar se je z nastankom dveh novih suverenih nacionalnih držav bistveno spremenila njena funkcija in pomen. Torej tudi v simbolnem in subjektivnem pomenu.

Naslednji pomemben pojem, ki ga uporabljam v diplomskem delu je 'obmejno območje'. Gre za prostor, ki je na novo ločen z državno mejo in ki predstavlja vir identifikacij lokalnega prebivalstva. Že bežen zgodovinski pogled kaže, da predstavlja slovensko-hrvaško obmejno območje prostor mnogih ločevalnih, prav tako pa tudi mnogih združevalnih dejavnikov. Obmejno območje torej predstavlja živ družbeni element v katerem nastajajo nove vsebine, ki se vzpostavljajo na podlagi tradicijskih praks in redefinirane funkcije meje. S tradicijskimi praksami mislim v tem kontekstu na tiste interakcije, ki izvirajo iz lokalnih socialnih mrež in imajo korenine v vsakdanjih življenjskih praksah lokalnega prebivalstva še iz obdobja pred nastankom državne meje. Gre torej za določene življenjske prakse lokalnega prebivalstva, ki so se oblikovale na podlagi nekdanjega skupnega življenja znotraj ene države.

Vprašanje definiranja obmejnega območja oziroma obmejne regije s teritorialnega in družbenega vidika se pojavlja tudi v geografskem raziskovanju. Za evropske kontinentalne geografe, je značilno, da pojmujejo meje v prostorskem, conalnem smislu, pri čemer je meja integralen element obmejnih območij, ki so »relativno kompleksni prostori katere lahko neredko, zaradi visoke stopnje medsebojne povezanosti, komplementarnosti in integritanosti,

³⁴ Bufon, Prostor, meje, ljudje 13-14.

upravičeno opredeljujemo s terminom obmejna regija³⁵. K temu Bufon dodaja svojo definicijo obmejne regije, v kateri meni, da gre za družbene interakcije med vključenimi sistemi (med mejo in obmejnim območjem, ter med obmejnima prostoroma). Poleg tega tudi meni, da »obmejna regija ne more predstavljati docela homogene enote, saj prinaša že sam pojav meje osnovno diskontinuiteto v takem prostoru, ampak gre iskati povezanost te regije predvsem v funkcionalnih odnosih med obmejnima prostoroma³⁶.

Iz tako postavljene definicije obmejne regije izhaja, da se le-ta z državno mejo deli na dvoje obmejnih prostorov. V našem primeru na slovenski obmejni prostor in hrvaški obmejni prostor. Na podlagi takega iz geografskega diskurza prevzetega koncepta 'obmejna regija', bom v diplomskem delu uporabljal sociološko korektnjši koncept 'obmejno območje', ki ga bom po istem principu delil na dvoje obmejnih prostorov. Za spremembo v poimenovanju sem se odločil, ker geografski pojem regije namiguje na bolj ali manj jasno zamejeno teritorialno enoto, ki tudi namiguje na prostorsko širše ozemlje kot sociološko obarvan koncept 'obmejno območje'.

4.4 SOCIOLOŠKA OPREDELITEV KONCEPTA PROSTORA IN PROSTORSKE PRIPADNOSTI

Naslednje širše konceptualno področje, ki se mu moram posvetiti v okviru diplomske naloge, predstavlja koncept prostora in prostorske pripadnosti v sociološkem diskurzu. Simona Zavratnik Zimic ugotavlja, da se »v sociološkem diskurzu tematiziranje prostora in prostorskih pripadnosti skorajda ne pojavlja ali pa se pojavlja omejeno, v smislu prostora kot predpostavke družbenosti, to je 'polja vzpostavljanja družbenih odnosov'³⁷. Zanimarja se torej prostor kot vir simbolnih identifikacij. Nadalje S. Zavratnik Zimic tudi opazi, »da je v socioloških obravnavah prostor velikokrat zajet v širšo kategorijo 'okolja', ki gre čez tematiziranje fizične oziroma ozemeljske komponente, kar s teritorijem in prostorom v najožjem smislu razumemo³⁸.

S tako postavljenim konceptom 'okolja' S. Zavratnik Zimic misli na t.i. 'dvojni odnos človeka z okoljem', kar se izraža kot biološka in družbena determiniranost posameznika. Na podlagi tako razumljenega odnosa človeka z okoljem je razvoj individua, od rojstva skozi razne faze socializacije oziroma internalizacije družbenih norm, povezan z določenim naravnim okoljem, kjer se to konkretno dogaja in hkrati z specifičnim družbenim okoljem, to je sistemom

³⁵ Prav tam.

³⁶ Bufon, Prostor, meje, ljudje 16.

³⁷ Zavratnik Zimic, Obmejni prostor 63.

³⁸ Zavratnik Zimic, Obmejni prostor 67.

družbeno-kulturnih norm. V sociološkem diskurzu se torej zanemarja teritorialnost, kot jo razume npr. prej omenjeni Bufon. Na stranski tir se postavlja posebno prostorsko omejeno vedenje, ki se formira kot posledica posebnega vrednotenja fizičnega, lokalnega prostora.

Menim, da obravnava prostora kot abstraktne kategorije, v večjem delu sociološkega diskurza (poleg razumevanja globalizacije kot deterritorializacije), izhaja predvsem iz sociološkega umeščanja pojma družbe v prostor, ki ga je problematiziral Giddens³⁹ v delu *'The nation state and violence'*. Giddens je opozoril, da je pojem družbe večinoma izenačen z nacionalno družbo in tako umeščen znotraj meja nacionalne države. Kar pomeni, da predstavlja ozemlje nacionalne države v sociološkem diskurzu tisti družbeni prostor, kjer se formirajo identitetne opredelitve in ki predstavlja vir simbolnih identifikacij.

Ker pa ozemlje nacionalne države pogosto predstavlja prebivalstveno heterogeno in prostorsko raznoliko ozemlje, večinoma ne pride do oblikovanja enotnega prostorskega vedenja na podlagi posebnega vrednotenja prostora. Zato se je ta del koncepta prostora oziroma 'teritorialnost' v sociološkem diskurzu pogosto zanemarjal. Teritorialnost tako ne predstavlja referenčnega okvirja identifikacijskim vzorcem, kot meni Bufon, ampak izhajajoč iz Giddensove ugotovitve, kvečjemu ozemlje nacionalne države kot družbeni prostor. Giddens tudi opozori, da je s tem skorajda onemogočena analiza etničnih razsežnosti na stikih nacionalnih sistemov oziroma nacionalnih družb, ki prav gotovo segajo čez njihove meje in tako pomembno sooblikujejo različne družbene procese na obeh straneh.

O sekundarnosti teritorialne pripadnosti v sociološki tradiciji razmišlja tudi hrvaški sociolog Boris Banovac, ki ugotavlja, da teritorialne pripadnosti nimajo nekega ključnega mesta pri definiranju družbene pripadnosti. Vseeno pa so našle pot v sociologijo skozi interakcionalistično⁴⁰ in fenomenološko⁴¹ teorijo (z avtorji kot so Goffman, Berger,

³⁹ Povzeto po: Giddens, A contemporary critique.

⁴⁰ Interakcionalizem se, za razliko od funkcionalizma in marksizma, raje kot na družbo kot celoto, osredotoča na interakcije v majhnem obsegu. Navadno zavrača koncept družbenega sistema in zato ne dojema človeškega delovanja kot odziva ali reakcije na sistem. »Kot kaže že njegovo ime se ukvarja interakcionalizem z interakcijo, ki pomeni delovanje med posamezniki. Interakcionalistični pogled skuša ta proces (delovanja med posamezniki) razumeti. Izhaja iz predpostavke, da ima delovanje za tiste, ki jih vključuje, določen pomen. Iz tega sledi, da razumevanje delovanja zahteva interpretacijo pomenov, ki jih pripisujejo delujoči posamezniki svojim dejavnostim« (Haralambos in Holborn, Sociologija 20). Ti pomeni pa niso nesprenljivi pojavi, ker se ustvarjajo, razvijajo, preoblikujejo in spreminjajo v dejanskem procesu interakcije. Torej so deloma odvisni od konteksta interakcije. Način kako akterji opredelijo situacijo, kakšen pomen ji pripisujejo, predstavlja njihovo realnost, glede na katero strukturirajo svoje delovanje in ima zato pomembne posledice. Interakcionalisti sicer sprejemajo obstoj družbenih vlog, zanikajo pa, da so te vloge nesprenljive in neprilagodljive ali določene z domnevnimi 'potrebami' družbenega sistema. Haralambos opiše interakcionalizem takole »Povzamemo lahko, da se interakcionalizem osredotoča na interakcije v določenih kontekstih. Ker je vsako delovanje smiselno, ga lahko razumemo le z odkrivanjem pomenov, ki jih ljudje pripisujejo svojim dejavnostim. Pomeni usmerjajo delovanje in hkrati iz delovanja izhajajo. Niso za stalno določeni, temveč konstruirani in dogovorjeni v interakcijskih

Luckmann, Schutz), ki v ospredje postavljata mikroanalizo družbenih odnosov in s tem problem subjekta⁴². »Peter Berger meni, da se na družbo pogosto gleda kot na lutkovno gledališče, njene člane pa prikazuje kot majhne lutke, ki skačejo na okrog na koncih svojih nevidnih vrvic in veselo igrajo vloge, ki so jim bile določene. Družba jim vceplja vrednote, norme in vloge, ljudje pa se ubogljivo odzivajo kot marionete. Interakcionalisti in fenomenologi pa mislijo, da se ljudje ne odzivajo pasivno na zunanjo družbo. Ljudi vidijo kot aktivne ustvarjalce svojih lastnih pomenov in svoje lastne družbe v interakcijah drug z drugim«⁴³.

V taki perspektivi postanejo glavni elementi družbene integracije predvsem intimna komunikacija in simbolična konstrukcija 'življenjskega sveta'. Posamezniki torej preko intimne 'face to face' komunikacije vstopajo v družbo in hkrati konstruirajo realnost vsakdanjega življenja. Ali z besedami Bergerja in Luckmanna »Svet vsakdanjega življenja za povprečne pripadnike družbe ni le samoumevna realnost, ki upravlja subjektivno realnost njihovega življenja, saj ta svet nastaja v njihovem mišljenju in delovanju, ki ga vzdržujeta kot realnost«⁴⁴. V tej teoretski poziciji posameznik lastni svet (subjektivno realnost) individualno definira, mu sam daje pomene in vrednotenja, ter sam ustvarja sodbe in generalizacije o njem. Na kratko lahko rečem, da teorija o družbeni konstrukciji realnosti temelji na treh integralnih podmenah družbenega sveta: družba je človeški proizvod, družba je objektivna realnost in človek je družbeni proizvod.

Sam razumem prostor oziroma teritorij kot relevanten vir simbolnih identifikacij. Za tak sociološki vidik obravnave prostora se mi zdi posebej pomembno Williamsovo izhodišče, v skladu s katerim teritorij ni le kontekstualnost (ni le okvir za igro različnih družbeno-

situacijah« (Haralambos in Holborn, Sociologija 21). V literaturi se za interakcionalizem uporablja tudi poimenovanje simbolični interakcionalizem.

⁴¹ Po mnenju fenomenologov je nemogoče objektivno meriti kateri koli vidik človeškega življenja. *Menijo, da ljudje osmišljajo svet, tako da ga kategorizirajo. Kar pomeni, da prek jezika razlikujejo med različnimi vrstami predmetov, dogodkov, dejanj in ljudi.* Nekatera dejanja so tako opredeljena kot družbene koristna in primerna, druga pa ne. Proces kategorizacije je kot tak nujno subjektiven, saj je odvisen od mnenja opazovalca. Iz tega izhaja, da so tako statistični podatki, kot podatki, ki jih zberejo sociologi na podlagi empiričnih raziskav, produkti subjektivnih mnenj. »Fenomenologi menijo, da je nemogoče priti do dejanskih podatkov, zato je tudi nemogoče izdelati in preveriti vzročne razlage. Največ, na kar lahko sociologi upajo, je razumevanje pomenov, ki jih posamezniki pripisujejo posameznim fenomenom« (Haralambos in Holborn, Sociologija 24). Zaradi tega fenomenologi ne raziskujejo vzrokov posameznih družbenih dogodkov, ampak skušajo ugotoviti, kako določeni dogodki postanejo družbeno zaželjeni oziroma nezaželjeni. Končni produkt fenomenološke raziskave je tako razumevanje pomenov, ki jih v svojem vsakdanjem življenju uporabljajo člani družbe. Fenomenološka teorija predstavlja radikalno zavrnitev strukturalnih pogledov, saj zanika obstoj kakršne koli strukture. *Haralambos fenomenološko teorijo označi kot filozofijo o tem kako ljudje razumejo svet.*

⁴² Povzeto po: Banovac, Etnički identitet.

⁴³ Haralambos in Holborn, Sociologija 24.

⁴⁴ Berger in Luckmann, Družbena konstrukcija realnosti 27.

ekonomskih dejavnikov), temveč je sam po sebi pomemben vir simbolne moči⁴⁵. Na podlagi tega stališča se strinjam tudi z Bufonom, ki ugotavlja, da »posebno vrednotenje prostora vodi v posebno prostorsko vedenje«⁴⁶.

Ravno v skladu s tem razumem tudi Pochovo izpostavljanje distinkcije med teritoriji, kot organizacijskimi enotami, torej prostori politično-ekonomske integracije in na drugi strani simbolnimi teritoriji, ki so prostori družbene identifikacije. Poche meni, da gre za dva svetova različnih stvarnosti, zato ni nujno, da sta skladna. Prvi je svet zunanjega upravljanja družbenega sveta, drugi pa je teritorij, ki ne predstavlja le polja konstruiranja vsakdanjega življenja, ampak tudi polje konstruiranja smisla in jezika⁴⁷. S. Zavratnik Zimic meni, da je s »tematiziranjem prostora kot integralnega dela okvira identifikacijskih procesov in ne kot neke abstraktne kategorije, znotraj katere se družbene identifikacije vzpostavljajo neodvisno od njega« prišlo do pomembnega premika v sociološkem gledanju nasploh⁴⁸.

4.5 PROSTORSKA PRIPADNOST V (PRIMORDIALNIH) TRADICIONALNIH IN MODERNIH DRUŽBAH

Kot sem že omenil opaža hrvaški sociolog Boris Banovac sekundarnost teritorialne pripadnosti v socioloških razpravah o moderni družbi. Banovac meni, da se povezanost posameznika s prostorom večinoma pojavlja le v povezavi s primordialnimi tradicionalnimi družbami⁴⁹. Pojem 'primordialen' naj bi prvi uporabil Shils, in sicer v analizi družbenih odnosov moderne družbe, ki jih deli v štiri kategorije: sakralne, civilne, primordialne in osebne. Shils meni, da obstaja primordialna navezanost oziroma močni občutki lojalnosti do izvornega teritorija, religije in sorodstva. Sam pojem razumem kot globoko zakoreninjeno povezanost, kot subjektivno verovanje npr. v skupen izvor, pri čemer ni pomembno ali objektivno izhajamo iz istega kraja.

Primordializem sta analizirala tudi Hutchinson in Smith, ki sta prišla do naslednjih zaključkov. Za primordialiste je primordialna navezanost osnovna lastnost družbenega življenja in je kot taka naraven in neizogiben fenomen človeških skupin. Na podlagi te navezanosti posamezniki kategorizirajo svet v skupine 'insiderjev' in 'outsiderjev', 'nas' in 'njih', in vzdržujejo emocionalne in intuitivne vezi s tistimi, ki pripadajo njihovi skupini. Ta

⁴⁵ Povzeto po: Williams, Identity.

⁴⁶ Bufon, Prostor, meje, ljudje 10.

⁴⁷ Poche, Identification as a process 146.

⁴⁸ Zavratnik Zimic, Obmejni prostor 66.

⁴⁹ Banovac, Etnički identitet 23.

naravna potreba izhaja iz socializacije ali iz neke osnovne psihokulturne potrebe po pripadnosti⁵⁰.

Podobno kot Banovac tudi S. Zavratnik Zimic ugotavlja, da se povezanost posameznika s prostorom oziroma teritorijem v sociološkem diskurzu »pojavlja v povezavi s 'primordialnimi' tradicionalnimi družbami, v moderni družbi pa je postavljena v kontekst procesov globalizacije, ki kažejo na 'brisanje vezi med teritorijem in ljudmi'⁵¹. Globalizacija je na ta način predstavljena kot deteritorializacija, ker so v moderni družbi vzpostavljene nove oblike delovanja, ki jim ni potrebno imeti nobene povezave s teritorialnim elementom⁵². V modernih družbah tako teritorialne pripadnosti nimajo nekega ključnega mesta pri definiranju družbene pripadnosti. Teritorij je le 'okolje', kjer se vzpostavljajo družbeni odnosi in ne predstavlja referenčnega okvirja identifikacijskim vzorcem. V skladu s tem stališčem so teritorialno pogojene identitetne izbire umeščene v kontekst zgodovinskih oziroma preteklih družbenih oblik in tako odrinjene na rob socioloških razprav o sodobni družbi.

Deteritorializacijo torej povzročajo procesi modernizacije, ki rušijo prostorske, družbene in kulturne meje, kar se najprej zgodi z vzpostavljanjem enotnega svetovnega tržišča, ki nato vodi h kulturni globalizaciji. Vendar tu ne gre za enosmerne procese, poznamo tudi globalizaciji nasprotno trende, ki prispevajo k novim teritorialnim identifikacijam na supranacionalnem in subnacionalnem nivoju, k novim regionalizmom in lokalizmom, kar se pogosto zgodi kot znamenje upora proti globalizaciji.

Tako sem opazil, da se prostor kot vir identifikacijskih procesov vrača v sociološki diskurz preko preučevanja integrativnih (širše evropske integracije) in dezintegrativnih procesov (nastanek novih držav, različni regionalizmi in Strassoldovi 'novi lokalizmi'), ki so tako značilni za Evropo zadnjih dvajsetih let. Omenjena procesa sta še posebej zaznamovala slovensko-hrvaško obmejno območje. Različni avtorji (Mlinar, Strassoldo, Williams) tako hkrati govorijo o 'brisanju vezi med teritorijem in ljudmi', s čimer referirajo na proces ekonomske, kulturne in politične globalizacije, in oblikovanju moderne teritorialne navezanosti, ki ima drugačen značaj kot tradicionalna vezanost na ožji teritorij bivanja.

Mlinar tako npr. govori o komunikacijski revoluciji kot tisti ločnici, ki je 'zožila čas in prostor' moderne družbe in tako redefinirala moderno oziroma povzročila njen nagib v postmoderno

⁵⁰ Povzeto po: Hutchinson in Smith, Ethnicity.

⁵¹ Koncept 'brisanja vezi med teritorijem in ljudmi' referira na proces ekonomske, politične in kulturne globalizacije in je pogosto v rabi med različnimi avtorji (Mlinar, Strassoldo, Poche, Williams).

⁵² Zavratnik Zimic, Obmejni prostor 64.

dobu. »Tradicionalne teritorialne identitete, temelječe na kontinuiteti, homogenosti in jasno (fizično in družbeno) definiranih mejah, ki so bile pojmovane kot zgodovinske in kontekstualne in zato stabilne in pasivne so zdaj postale ogrožene«⁵³. Vendar ne meni, da je s tem konec prostorsko pogojene pripadnosti, opaža le transformacijo oziroma rekonstrukcijo takih identitet.

Saj tradicionalne teritorialne identitete v postmodernej družbi, kjer je v ospredju predvsem vprašanje »kako se izogniti fiksiranju identitete in ohraniti odprte možnosti«⁵⁴, niso mogle obstati. Omenjeni proces spreminjanja teritorialnih identitet lahko metaforično prikažemo kot prehod od 'identitete kot otoka' (bolj je ločena od ostalega sveta, bolj je distinktivna) do 'identitete kot križišča' (selektivno sprejemanje različnosti, temelječe na fleksibilnosti, diverzifikaciji, individualizaciji). Ta prehod ima sicer veliko širše razsežnosti, vendar razloži tudi spremembe na področju oblikovanja prostorskih pripadnosti.

Kot sem že omenil se v pogojih sodobnih tehnologij (množični mediji, prometna in telekomunikacijska povezanost) dogaja po eni strani nadvladajoča integracija, po drugi pa nacionalna država doživlja fragmentacijo s strani regij in lokalnih skupnosti. V okviru teh dveh na videz protislovnih procesov se oblikujejo tudi nove teritorialne identifikacije, za katere je, kot je opazil Mlinar, značilna fleksibilnost, po čemer se bistveno razlikujejo od tradicionalnih teritorialnih identitet, ki so bile predvsem distinktivne.

To pomembno razliko, med tradicionalnimi teritorialnimi identitetami in novimi teritorialnimi identitetami, je nazorno povzel Strassoldo v delitvi na 'stari' in 'novi lokalizem'. Strassoldo meni, da je za razliko od starega lokalizma, ki je primordialen, novi lokalizem proizvod svobodne volje in zavestne izbire⁵⁵. Medtem ko je stari lokalizem stremel k minimaliziranju kontaktov s preostalim svetom (k vzdrževanju močnih zaprtih meja), se novi lokalizem popolnoma zaveda zunanjega sveta in je odprt za čim širše kontakte. Stari lokalizem je torej temeljil na principu osamitve in ekskluzivnosti, novi pa poudarja zveze v širšem prostoru in selektivnost.

Mlinar in Strassoldo torej globalizacije ne vidita kot proces homogenizacije, v katerem se na osnovi tehnološke, trgovinske in kulturne sinhronizacije zgodi enoten in sinhroniziran svet, na kar nas napeljuje osrednja oziroma najbolj razširjena interpretacija globalizacije kot procesa.

⁵³ Mlinar, Individuation and globalisation 1.

⁵⁴ Bauman, From Pilgrim to Tourist 18.

⁵⁵ Povzeto po: Strassoldo, Globalism and localism.

Oba namreč menita, da globalizacija ne odpravlja prostorskih pripadnosti, temveč prinaša na področje oblikovanja prostorskih pripadnosti le nove možnosti, ki se kažejo kot selektivnost, fleksibilnost in zavestna izbira. Zato se nove teritorialne identitete, ki se oblikujejo v pogojih globalizacije, bistveno razlikujejo od tradicionalnih teritorialnih identitet, ki so temeljile na ekskluzivnosti ter vzdrževanju močnih in zaprtih meja. Na ta aspekt globalizacije namiguje tudi teza Nederveena Pieterse o globalizaciji kot procesu hibridizacije, v okviru katere prihaja do globalnega mešanja in neskončnega števila individualnih identitetnih izbir⁵⁶.

Na podlagi take argumentacije težko zaključim, da so teritorialne identitete z globalizacijo, ki je na prehodu moderne v post moderno dobo povzročila 'deteritorializacijo', postale stvar preteklosti, ki nima nobenega vpliva na današnje življenje. Raje sprejem tezo po kateri je prišlo do transformacije oziroma rekonstrukcije tradicionalnih teritorialnih identitet v smeri Strassoldovih 'novih lokalizmov'.

Podobno je opazila tudi S. Zavratnik Zimic: »Zdi se da teritorialnih identitet vendarle ne gre preprosto pospraviti v arhaično preteklost. Kakršna koli globalizacija ali prostorsko časovno zoženje nista 'odpravila' identifikacijskih procesov, ki imajo referenco v prostorskem elementu, na kar kažejo številni lokalni in regionalni vzorci povezovanja na eni strani in supranacionalne povezave na drugi. Moderna družba posamezniku ne 'ponuja' zgolj globalizacije kot deteritorializacije, ampak tudi možnosti selekcije, različnosti in zavestne izbire, kar pravzaprav pomeni, da je posameznik bolj kot kdaj prej vključen v procese sooblikovanja in izbire različnih teritorialnih identitet«⁵⁷.

4.6 VPLIV DRŽAVNE MEJE NA ČEZMEJNE INTERAKCIJE

Za poskus interpretacije vpliva državne meje na čezmejne interakcije oziroma čezmejno sodelovanje v obmejnem območju je pomembno Bufonovo poudarjanje sovplivanja različnih faktorjev nanje, od ekonomskih, kulturnih, prometnih, demografskih, zgodovinskih do upravnih. Pri tem moramo razlikovati ekonomsko motivirane interakcije od tistih, ki izvirajo iz tradicionalnih vezi med prebivalstvom. Čezmejne interakcije na mikronivoju, ki izvirajo iz trenutnih ekonomskih standardov (delo, oskrba, prosti čas), ne pa trajnejših predispozicij posameznikov, so nestabilne. Drugače je s tistimi kulturnimi in družbenimi kontakti, ki izvirajo iz tradicionalnih vezi med prebivalstvom v preteklosti skupnega kulturnega prostora

⁵⁶ Povzeto po: Pieterse, Globalization as hybridization.

⁵⁷ Zavratnik Zimic, Obmejni prostor 66.

(sorodstvene in prijateljske mreže). Te vezi so trajnejše, stabilnejše in manj podvržene spremembam. Poleg tega pa tudi ne spadajo v sfero delovanja nacionalne države.

Ali z Bufonovimi besedami. »Posebno značilno je, da drobne ekonomske izmenjave na področju oskrbe, dela in preživljanja prostega časa izhajajo bolj iz trenutnih neravnovesij v valutnih tečajih, stopnji inflacije in kupni moči med obmejnima prostoroma, kakor pa iz kake trajnejše predispozicije posameznih obmejnih prostorov za zadovoljevanje in razvijanje te ali one prostorsko relevantne dejavnosti. Vse te prekomejne transakcije so zato dokaj nestabilne in lahko vodijo interese zdaj ne eno, spet drugič pa na drugo stran meje. Povsem drugače je s kulturnimi in drugimi osnovnimi družbenimi stiki, ki izvirajo iz potrebe obmejnega prebivalstva po ohranjanju tradicionalnih vezi v okviru njihovega skupnega kulturnega prostora in se zato odlikujejo zlasti po svoji stabilnosti in trdoživosti tudi v primeru manj odprtih mejnih režimov«⁵⁸.

Iz tega izhaja, da čezmejne interakcije, ki nastajajo na podlagi trenutnih ekonomskih standardov, ne predstavljajo prave podlage za razlago meje kot na novo vzpostavljene mentalne strukture, ki bi prej skupen mentalen prostor delila na dvoje. Saj so taki kontakti ciljno orientirani in podvrženi ekonomskim spremembam. Npr. v preteklosti nizka cena goriva v Sloveniji je povzročila pogosto prehajanje meje s hrvaške na slovensko stran, kar pa se je končalo z dvigom cen. V smislu vzpostavljanja meje kot mentalne strukture, se mi zato zdijo mnogo bolj povedni neformalni kontakti kot so sorodstvene in prijateljske mreže, ki segajo čez mejo.

Z vplivom državne meje na čezmejno sodelovanje, sta se vsak na podlagi svojega izhodišča, ukvarjala tudi Ricq in Ratti. Prvo izhodišče argumentira novo politično podobo Evrope, kjer na podlagi evropske integracije, čezmejno sodelovanje vodi k razbijanju instituta nacionalnih meja. Tako je v Evropi poleg vertikalnega sodelovanja prisotno tudi sodelovanje na horizontalni ravni. S tem ima Ricq v mislih sodelovanje teritorialnih skupnosti, ki same izbirajo načine in pomene povezovanja. Gre za načelo, ki afirmira samostojno vlogo regij v škodo suverenosti nacionalnih držav⁵⁹. Tako povezovanje je podprto tudi z načelom subsidiarnosti pri političnem odločanju v Evropski uniji. Na podlagi katerega naj bi del političnih odločitev, sicer manj pomembnih, prenesli na regije in se tako izognili zapletenemu iskanju soglasja na nacionalnem nivoju.

⁵⁸ Bufon, Prostor, meje, ljudje 17.

⁵⁹ Povzeto po: Zavratnik Zimic, Obmejni prostor.

Drugo izhodišče izhaja iz Rattijeve analize ambivalentnosti državnih meja, v kateri se je osredotočil na vidike ekonomskega povezovanja. Mejo definira glede na njeno funkcijo pri definiranju načinov čezmejnega povezovanja. Z njegovega stališča meja nastopa kot filter, bariera ali področje stika, glede na to ali nastopa kot povezovalni element ali element razdvajanja⁶⁰. Koncept meje kot bariere je v svetovnem merilu izgubil svoj pomen s padcem socializma v vzhodni Evropi in z vse večjo odprtostjo nekdanj skoraj hermetično zaprtih meja socialističnih držav nasproti zahodnim demokratičnim državam. Ena izmed redkih držav, ki še vedno gradi na konceptu meje kot bariere je npr. Severna Koreja, ki zato doživlja skoraj popolno mednarodno izolacijo.

Danes je bolj v ospredju koncept meje kot filtra na podlagi katerega je mogoče razumeti tudi Maastrichtski sporazum o ureditvi Evropske unije. Predvsem kar se tiče njegove vključitve schengenskih sporazumov, ki določajo načine varovanja zunanjih meja, v pravni red Evropske unije. Najbolj časovno aktualen primer graditve meje kot filtra pa je zaostrovanje mejne kontrole na vstopnih točkah v ZDA po 11. septembru. Tu morda ne sledim toliko Rattiju, ki se je pri analizi državnih meja osredotočil na ekonomsko povezovanje, ker so v ZDA zaostriili mejno kontrolo predvsem pri osebem prehajanju meje. Državna meja kot področje stika pa je v pravem pomenu besede v zametkih na nekaterih področjih danes notranjih meja Evropske unije.

⁶⁰ Povzeto po: Ratti, Theory and Practice.

5.0 SLOVENSKO-HRVAŠKA MEJA

Tako kot vsaka država je tudi Slovenija sestavljena iz treh pomembnih sestavin: ozemlja, prebivalstva in oblasti. Ozemlje države zamejujejo državne meje, ki so za vsako državo posebnega pomena. Zato so meje republike Slovenije opredeljene v Temeljni ustavni listini o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije. V njej so državne meje Republike Slovenije opisane kot dotedanje meje Socialistične federativne republike Jugoslavije z Republiko Avstrijo, z Republiko Italijo in z Republiko Madžarsko v delih, kjer so te mejile na Republiko Slovenijo, meja z Republiko Hrvaško pa je bila opredeljena kot obstoječa meja v okviru dotedanje SFRJ⁶¹.

Vse te državne meje imajo svojo zgodovino, kot njihovo skupno značilnost lahko izpostavimo, da je do njihovega oblikovanja večinoma prišlo z mednarodnimi pogodbami. V tem oziru izstopa samo meja z Republiko Hrvaško, ki je postala državna meja z razglasitvijo samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije in Republike Hrvaške. Zgodovina oblikovanja slovenskih državnih meja je dolga in burna, vendar moramo pri tem vedeti, da je šlo bolj za spreminjanje meja slovenskega etničnega ozemlja in ne toliko za spreminjanje državnih meja. Današnje ozemlje slovenske države je bilo namreč do 29.10.1918 notranje ozemlje Avstro-Ogrske, znotraj katere je bilo razdeljeno na dežele oziroma kronovine.

Vprašanje državnih meja današnjega slovenskega ozemlja je prvič postalo aktualno s pretrganjem državno pravnih vezi z avstro-ogrsko državo 29.10.1918 in posledično ustanovitvijo Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. S tem je bilo potrebno uveljaviti meje, ki niso bile povsem jasno postavljene proti Avstriji na severu, proti Madžarski na severovzhodu in proti Kraljevini Italiji na zahodu. Zahodna meja je bila za Slovence najbolj problematična, saj je Italija, v skladu z Londonskim paktom, ki je bil podpisan 26. aprila 1915, novembra 1918 začela zasedati slovensko etnično ozemlje in vzpostavljati novo državno mejo.

Nove državne meje s sosednjimi državami so bile nato vzpostavljene z mirovnimi pogodbami leta 1919 in 1920. Najprej je bila 10.9.1919 v Saint-Germainu oziroma po razglasitvi rezultatov plebiscita, ki je potekal 10.10.1920 na Koroškem, vzpostavljena državna meja z Republiko Avstrijo, nato 4.6.1920 v Trianonu še meja z Republiko Madžarsko in na koncu, s pogodbo med Kraljevino SHS in Kraljevino Italijo, ki so jo podpisali 12.11.1920 v Rapallu, še meja s Kraljevino Italijo.

⁶¹ Uradni list Republike Slovenije, 1-4/25.6.1991.

Iz zgoraj zapisanega sledi, da so bile današnje državne meje med Republiko Slovenijo in državami, ki mejijo na slovensko etnično ozemlje oziroma ga zaradi postavljenih meja tudi zasedajo, vzpostavljene in načrtane z mednarodnimi pogodbami, medtem ko je bila razmejitev slovenskega ozemlja proti sosednjemu hrvaškemu ozemlju, tako v obdobju avstro-ogrske države, kot ves čas od nastanka jugoslovanske države do njenega konca, odvisna od notranje upravno ozemeljske ureditve.

5.1 RAZMEJITEV SLOVENSKEGA OZEMLJA PROTI SOSEDNJEMU HRVAŠKEMU OZEMLJU V ČASU DRŽAVE SHS

Kot sem že omenil je vprašanje državnih meja današnjega slovenskega ozemlja prvič postalo aktualno z odcepitvijo habsburških Jugoslovanov od Avstro-Ogrske in ustanovitvijo Države SHS, ki je obstajala od 29.10.1918 do 1.12.1918, ko se je s Kraljevino Srbijo združila v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Poleti 1918 se je namreč v slovenski politiki uveljavilo stališče, naj se slovensko in jugoslovansko narodno vprašanje reši zunaj avstro-ogrske monarhije, v samostojni skupnosti habsburških Jugoslovanov⁶². K takemu razvoju dogodkov so nedvomno prispevali tudi številni neuspešni poskusi za uresničitev programa 'Zedinjene Slovenije' (združitev vseh Slovencev v eno samoupravno enoto Slovenijo) v okviru Avstro-Ogrske, ki je bil eden glavnih ciljev slovenske narodne politike po letu 1848.

V skladu z novim stališčem je bil nato 16.8.1918 v Ljubljani ustanovljen Narodni svet za Slovenske dežele in Istro, ki je bil »nadstrankarska organizacija politične iniciative, ustanovljen z namenom, da izrazi voljo slovenskega ljudstva v pogledih na narodno samoodločbo in ustanovitev neodvisne jugoslovanske države«⁶³. V Narodnem svetu so sodelovali skoraj vsi tedaj aktivni slovenski politični subjekti.

Za nadaljnjo razpravo se mi zdi pomembno omeniti še komunike, ki ga je ob ustanovitvi 17.8.1918 izdal Narodni svet. V njem je predsednik Narodnega sveta Dr. Anton Korošec zapisal, da so prešle državne pravice, ki jih je užival in izvrševal slovenski narod v svoji državi, za več kot tisoč let v tuje roke. Korošec nato nadaljuje, da nam bo te pravice 'samoodločba narodov' zopet vrnila, ter »združila troimeni narod Slovencev, Hrvatov in Srbov v samostojno veliko državo Jugoslavijo«⁶⁴.

⁶² Povzeto po: Perovšek, Slovenska osamosvojitve v letu 1918 13-17.

⁶³ Jerič, Narodni svet 154.

⁶⁴ Perovšek in Stiplovšek, Prizadevanja za slovensko državnost 135-136.

Ideja o južnoslovanskih narodih kot istorodni nacionalni celoti je v tistem času bolj ali manj obvladala vse 'Jugoslovane', ki so se hoteli otresti avstro-ogrske oblasti. Ob tem moramo vedeti, da je bilo v tistem času integralno jugoslovanstvo, kot ena izmed ideoloških komponent za osvoboditev izpod avstro-ogrskega gospostva, napredna sila. Predstavljala je način, ki je v takratnih razmerah Slovincem, Hrvatom in Srbom pomagal poudarjati že izoblikovane zahteve po nacionalni samoodločbi in samostojni jugoslovanski državi⁶⁵.

Vendar velika večina slovenskega naroda od jugoslovanske države ni pričakovala zanikanja slovenske narodne individualnosti in utesnjenosti v jugoslovanski državni centralizem, kot se je zgodilo kasneje v obdobju Kraljevine SHS oziroma Kraljevine Jugoslavije. Eden temeljnih dejavnikov odločitve Slovencev za jugoslovansko državo je bilo namreč »pričakovanje in hotenje, da bodo v narodnostno združeni upravni enoti čim bolj samostojno odločali o svojem političnem, gospodarskem, socialnem in kulturnem razvoju, torej o vseh poglavitnih vidikih svojega nacionalnega obstoja in napredka«⁶⁶.

Po odcepitvi od habsburške monarhije je nato večina slovenskega naroda dober mesec dni živela v novoustanovljeni Državi SHS, ki je ob svojem nastanku, z izjemo Prekmurja, Medjimurja ter Baranje, Bačke in Banata, ki so bili tedaj še v madžarskem državnem okviru, obsegala vse jugoslovansko ozemlje bivše Avstro-Ogrske: Slovenijo, Hrvaško z Istro in Dalmacijo ter Bosno in Hercegovino. Omenjeni ozemeljski obseg se je nato zmanjšal že pred združitvijo s Kraljevino Srbijo. V Novembru 1918 je namreč vojska Kraljevine Italije zasedla slovensko Primorje, Istro, kvarmerska otoka Cres in Lošinj, severno Dalmacijo in dalmatinske otoke⁶⁷.

Kljub temu, da Država SHS ni bila formalno mednarodno priznana, je uresničevala vse pogoje, ki jih zahteva mednarodno pravo za nastanek in obstoj držav. Imela je svoje državno ozemlje, svoje prebivalstvo in organizirano državno oblast, katere najvišji organ je bil Narodni svet (Narodno vijeće) Slovencev, Hrvatov in Srbov v Zagrebu. Tudi Narodnemu svetu SHS je predsedoval Dr. Anton Korošec, ki je bil tako na čelu Države SHS. Zato so spremenjeni državni položaj na jugu nekdanje habsburške monarhije upoštevali tudi v tedanjih evropskih mednarodnih odnosih. Posebej pa velja poudariti, da so Državo SHS individualno mednarodno priznale Nemška Avstrija, Kraljevina Srbija in Madžarska demokratična Republika. Tako lahko ugotovimo, da je Država SHS 'de facto' imela značaj

⁶⁵ Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva 30.

⁶⁶ Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem 9.

⁶⁷ Povzeto po: Perovšek, Državnopravni in upravnopolični razvoj 12-133.

državnopravnega subjekta in je bila stvarna državna skupnost Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki so bili do leta 1918 vpeti v avstro-ogrski državni okvir⁶⁸.

Po kratkem uvodu se zdaj lahko vrnemo k problemu, ki sem ga napovedal v naslovu. Slovenci so si namreč v obdobju Države SHS na vsem ozemlju, ki je bilo 1.12.1918 vključeno v okvir Kraljevine SHS, vladali sami. Pri tem predstavlja edino izjemo Prekmurje, ki je bilo tedaj, kot sem že omenil, še v sestavi Madžarske države. Imeli so namreč svojo Narodno vlado SHS v Ljubljani, ki jo je na predlog slovenskega Narodnega sveta 31.10.1918 imenoval Narodni svet v Zagrebu. Narodna vlada je imela dvanajst upravnih oddelkov oziroma poverjeništev (za notranje zadeve, za prehrano, za uk in bogočastje, za pravosodje, za socialno skrbstvo, za finance, za promet, za industrijo in trgovino, za javna dela in obrt, za poljedelstvo, za narodno obrambo in za zdravstvo), predsedoval pa ji je Josip vitez Pogačnik⁶⁹.

Z Narodno vlado SHS v Ljubljani so Slovenci prvič v svojem narodnostnem razvoju imeli svojo državno oblast, ki je bila Narodnemu svetu v Zagrebu podrejena le glede vodenja zunanjih in vojaških zadev ter odločanja o izvrševanju pravice do pomilostitve, razveljavljanja zakonov in imenovanja višjih uradnikov. Slovenska Narodna vlada je sprva upoštevala tako razdelitev državno-oblastnih pristojnosti v Državi SHS, kmalu pa jo je presegla in pričela svojo državno oblast v veliki meri izvajati tudi na področjih, ki so bila v pristojnosti Narodnega sveta v Zagrebu. Posebej velja opozoriti, da je pri tem Narodna vlada posegla tudi na področje mednarodnih odnosov, saj so njen obstoj upoštevale celo nekatere evropske vlade (poljska, avstrijska) pri razvijanju svojih diplomatskih povezav⁷⁰.

Tako pridobljeno samostojno državno oblast Narodne vlade je nato v državnopravnem pogledu potrdila posebna 'Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani', ki jo je sporazumno z Narodnim svetom v Zagrebu 21.11.1918 izdala Narodna vlada. Po tej naredbi je bila Narodna vlada najvišja upravna oblast in službena instanca »za vsa oblastva, vse urade in javne organe kar jih je v tem ozemlju«. S tem pa postane omenjena naredba pomembna tudi za v naslovu napovedan problem, saj lahko iz nje posredno izpeljemo razmejitve med slovenskim in hrvaškim ozemljem v času Države SHS. Ozemlje, ki je bilo pod upravo Narodne vlade, je po 'Naredbi o prehodni upravi' obsegalo

⁶⁸ Povzeto po: Perovšek, Slovenska osamosvojitve v letu 1918 61-76.

⁶⁹ Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, letnik I., št. 1/4.11.1918.

⁷⁰ Povzeto po: Perovšek, Slovenska osamosvojitve v letu 1918 82-102.

»Kranjsko, Goriško, slovenski del Istre, mesto Trst z okolico« ter »Štajersko in Koroško«, kolikor sta bili »ti deželi del Države SHS«⁷¹.

Na podlagi zgoraj opisanega obsega ozemlja, ki je bilo pod oblastjo Narodne vlade SHS v Ljubljani, lahko zaključimo, da je razmejitev med slovenskim in hrvaškim ozemljem v času Države SHS večinoma potekala po starih deželnih mejah Kranjske in Štajerske z bansko Hrvaško in Vojno Krajino. Do izjeme v tem oziru je prišlo v Istri, kjer je pod oblast Narodne vlade v Ljubljani spadal le 'slovenski del Istre'. Omenjenemu poimenovanju nato ne sledi noben podrobnejši opis, kljub temu da 'slovenskemu delu Istre' ne ustreza nobena upravna enota iz obdobja avstro-ogrske monarhije. Verjetno pa je kakršno koli podrobnejšo razmejitev na področju Istre prehitela italijanska zasedba in kratek čas obstoja Države SHS oziroma vključitev v Kraljevino SHS.

'Naredba o prehodni upravi' poleg tega ne pove nič o razmejitvi na področju Prekmurja. To je razumljivo, saj je bilo Prekmurje takrat še v madžarskem državnem okviru. Nato pa ga je 12.8.1919, po privolitvi vrhovnega sveta pariške mirovne konference, skupaj s prostovoljci Sokolske legije zasedla vojska Kraljevine SHS. S tem je bila v mednarodnopolitičnem pogledu ustvarjena osnova za priključitev Prekmurja h Kraljevini SHS. Kar je na meddržavni ravni nato sankcionirala trianonska mirovna pogodba⁷².

5.2 RAZMEJITEV SLOVENSKEGA OZEMLJA PROTI SOSEDNJEMU HRVAŠKEMU OZEMLJU V ČASU KRALJEVINE SHS OZIROMA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

Razpad habsburške monarhije je torej, na eni strani prinesel razkosanje slovenskega ozemlja, na drugi pa delno uresničitev programa 'Zedinjene Slovenije'. Že novembra 1918 je namreč Italija zasedla Goriško, slovenski del Istre, mesto Trst z okolico ter del Kranjske. Skoraj ves slovenski del Koroške pa je bil izgubljen na podlagi rezultata plebiscita. V okvir Kraljevine SHS je zato prišlo le dve tretjini Slovencev, ki pa so v Državi SHS živeli v eni upravni enoti, na čelu katere je bila Narodna vlada SHS v Ljubljani.

Vendar pa se, v Državi SHS dosežena narodno politična samostojnost Slovencev, ni ohranila tudi v Kraljevini SHS oziroma Kraljevini Jugoslaviji. Po oblikovanju Kraljevine SHS se je namreč kmalu pokazala težnja po centralizaciji državne oblasti. Že 20.1.1919 je regent Aleksander Karađorđević namesto Narodne vlade imenoval novo Deželno vlado za Slovenijo,

⁷¹ Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, letnik I., št.11/21.11.1918.

⁷² Perovšek, Priključitev Prekmurja 243.

ki pa ni bila neodvisna in suverena nacionalna vlada. Obseg njenih upravnih pristojnosti namreč ni dosegel prejšnje slovenske nacionalne državne organiziranosti, ki je bila v Državi SHS vzpostavljena z Narodno vlado. Očitna je bila tudi podrejenost Deželne vlade osrednji vladi v Beogradu.

Tako je z oblikovanjem Deželne vlade komaj dva meseca po jugoslovanski združitvi zamrla samostojna slovenska oblast, kajti deželna vlada ni imela več značaja avtonomnega predstavništva in je prenehala obstajati kot vrhovna oblast. Deželna vlada za Slovenijo je delovala do 12.7.1921, ko je bila na podlagi Vidovdanske ustave ukinjena⁷³.

Drugačen razvoj dogodkov tudi ni bil možen, saj je bila nova jugoslovanska država, tako z Vidovdansko ustavo, ki je bila sprejeta 28.6.1921 proti volji velike večine slovenskih poslancev, kot z Oktroirano ustavo, ki je bila razglašena 3.9.1931, opredeljena kot unitaristična in centralistična država, in kot taka ni priznavala posameznih jugoslovanskih narodov. Omenjeni ustavi sta priznavali obstoj le enega in sicer jugoslovanskega naroda, pri čemer naj bi bili Slovenci, Hrvati in Srbi zgolj 'plemena' enotnega jugoslovanskega naroda⁷⁴. Ob tem je zanimivo, da je kljub omenjenemu načelu notranja oziroma upravna meja med slovenskim in hrvaškim ozemljem, v obdobju Kraljevine SHS oziroma Kraljevine Jugoslavije, kot bomo videli v nadaljevanju, vseeno večinoma potekala po nekdanji meji med deželama Kranjsko in Štajersko z bansko Hrvaško in Vojno Krajino.

V Kraljevini SHS so na podlagi zakona o teritorialni razdelitvi, ki je bil sprejet junija 1922, največje upravne enote postale oblasti. Te največje teritorialno upravne enote znotraj države so omenjene že v Vidovdanski ustavi, ki jih opredeljuje na podlagi naravnih, socialnih in ekonomskih ozirov⁷⁵. Celotna država je bila tako ne glede na narodno sestavo prebivalstva razdeljena na 33 oblasti. S to delitvijo je bila tudi Slovenija razdeljena na dve oblasti, in sicer ljubljansko in mariborsko, pri čemer sta obe oblasti presegali slovensko narodnostno ozemlje. V ljubljansko je bil namreč vključen večinoma hrvaški okraj Kastav (do maja 1928), v mariborsko pa celotno Medjimurje⁷⁶.

Z naslednjo upravno ozemeljsko reformo je bila oktobra 1929 jugoslovanska država, takrat že Kraljevina Jugoslavija, razdeljena na 9 banovin in na mesto Beograd kot posebno upravno enoto. V tej drugi upravno ozemeljski delitvi je bilo le v primeru Slovenije oziroma Dravske

⁷³ Povzeto po: Perovšek, Slovenska samostojnost 17.

⁷⁴ Povzeto po: Perovšek, Unitaristični in centralistični značaj 17-26.

⁷⁵ Uradni list Deželne vlade za Slovenijo, 87-233/27.6.1921;čl.95.

⁷⁶ Čepić, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje 202.

banovine v veliki meri upoštevano narodnostno načelo, čeprav ne v celoti. Medjimurje je postalo del hrvaške Savske banovine, tej pa je bil dodeljen tudi okraj Črnomelj, medtem ko je bil hrvaški okraj Čabar vključen v Dravsko banovino⁷⁷.

Opisana delitev okrajev med Savsko in Dravsko banovino se je nato spremenila na podlagi 'Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o nazivu in razdelitvi Kraljevine na upravna območja' konec avgusta 1931, ko je prišlo do nove razmejitve banovin. S tem je okraj Čabar prešel v Savsko banovino, okraj Črnomelj pa v Dravsko. Okraju Črnomelj so priključili še žumberaško občino Radatovići, ki je do tedaj spadala pod okraj Jastrebarsko. Dravski banovini je pripadla tudi celotna medjimurska občina Štrigova. V Savsko banovino pa so prešle slovenske občine Osilnica, Draga in Trava, ki so prej spadale pod okraj Kočevje in tri belokranjske vasi Marindol, Milići in Paunovići, ki so sicer na levem bregu Kolpe⁷⁸.

V tej zadnji razmejitvi med banovinami Kraljevine Jugoslavije leta 1931, lahko zasledimo tudi temelje kasnejšega največjega nesoglasja pri razmejitvi med LR Slovenijo in LR Hrvaško. S tem imam v mislih ozemlje upravne občine Štrigova, ki je v avstro-ogrski državi kot del Medjimurja spadala v okvir okraja Čakovec. Z omenjeno razmejitvijo pa je bilo vključeno v okraj Ljutomer oziroma Dravsko banovino.

Tudi nadaljnji razvoj dogodkov na omenjenem območju je nato potekal v podobni smeri kot po vojni. Najprej je na podlagi odloka Dravske banovine z dne 1.9.1937 prišlo do delitve matične občine Štrigova na dve občini in sicer občino Štrigova in občino Razkrižje. S čimer je bila nakazana povojna delitev spornega ozemlja. Že pred drugo svetovno vojno pa je bila oblikovana tudi prva zahteva za vrnitev tega ozemlja okraju Čakovec oziroma Banovini Hrvaški. Na zasedanju občinskega odbora upravne občine Štrigova 3.10.1939 so namreč soglasno sprejeli zahtevo, da se ozemlje občine Štrigova, v enakem obsegu kot je bilo vključeno v Dravsko banovino, vrne okraju Čakovec oziroma Banovini Hrvaški⁷⁹.

Temeljni značilnosti Kraljevine SHS oziroma Kraljevine Jugoslavije sta bila torej ustavno uzakonjena narodni unitarizem in državni centralizem, kar je že izoblikovanim jugoslovanskim narodom izpodbijalo možnost za nadaljnji nacionalni razvoj. S tem se je slovenska politika znašla na odločilnem razpotju: ali sprejeti utopitev v neobstoječem jugoslovanskem narodu, ali pa se taki nacionalni usodi upreti. V slovenski politiki se je glede

⁷⁷ Prav tam.

⁷⁸ Krajevni leksikon Dravske banovine, 1937:1-2.

⁷⁹ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 80, 162-164.

tega oblikovalo dvoje nasprotujočih si stališč: unitarno-centralistično in avtonomistično-federalistično.

Zagovorniki prvega so podpirali jugoslovanski narodni unitarizem in državni centralizem. Menili so namreč, da predstavlja oblikovanje enotnega jugoslovanskega naroda logičen in tudi zgodovinsko nujen zaključek do tedaj nepovezanega razvoja posameznih južnoslovanskih etnij. V tem so videli tudi rešitev problema malega naroda, ki je bil do tedaj v slovenski politiki vedno v ospredju.

Jugoslovanskemu unitarizmu in centralizmu je bila najbolj naklonjena slovenska liberalna politika, ki je ostro odklanjala vsako pot, ki bi vodila v federalizem. Najbolj odmevno pa so slovenski liberalci svoja stališča predstavili v 'Pohorski deklaraciji', ki je nastala 19. in 20.8.1935. V njej so poudarili, da so Srbi, Hrvati in Slovenci »v etničnem oziru en narod«, jugoslovanski narodni unitarizem pa »čustvo notranje, po usodi povzročene povezanosti Srbov, Hrvatov in Slovencev in prepričanje, da tvorimo vsi eno edinico, katere niti eden del ne bi mogel živeti svobodno in neodvisno življenje«. Zato je deklaracija opozarjala, da se »Jugosloveni kot narod morejo razvijati samo v unitaristični državi«⁸⁰.

Nasprotno kot liberalci pa velika večina slovenskega naroda od jugoslovanske države ni pričakovala zanikanja slovenske narodne individualnosti in utesnjenosti v jugoslovanski državni centralizem. Zato se je oblikovalo tudi avtonomistično-federalistično nacionalno stališče, ki ga je predstavljala predvsem SLS, kot tedaj najmočnejša slovenska politična stranka.

SLS je nato v dvajsetih in tridesetih letih večkrat zahtevala politično, gospodarsko, socialno, kulturno in narodno samostojnost oziroma avtonomijo Slovencev v jugoslovanski državi. Eno izmed njenih najodločnejših narodno-federalističnih zahtev predstavljajo ljubljanske punktacije (imenovane tudi Slovenska deklaracija). Gre za federalistični državnopravni program, ki ga je SLS oblikovala 31.12.1931. Ta program je terjal vzpostavitev slovenske federativne enote v jugoslovanski državi in priznanje slovenske nacionalne individualnosti, imena, zastave, finančne samostojnosti ter politične in kulturne svobode⁸¹.

Poleg stališča obeh že omenjenih slovenskih političnih skupin je za nadaljnjo razpravo pomembno tudi stališče od leta 1921 dalje ilegalne KPJ. Ta je najprej zagovarjala izrazito

⁸⁰ Perovšek in Stiplovšek, Prizadevanja za slovensko državnost 142.

⁸¹ Perovšek in Stiplovšek, Prizadevanja za slovensko državnost 161.

unitaristični in centralistični narodno-državni program, v drugi polovici leta 1923 pa je skozi široko teoretsko razpravo spremenila svoje poglede na narodno problematiko. Januarja 1924, na III. državni konferenci KPJ v Beogradu, tako ni več zanikala večnacionalnega značaja jugoslovanske države, temveč je priznavala obstoj različnih jugoslovanskih narodov in njihovo pravico do samoodločbe vključno s pravico do odcepitve.

Tako je KPJ od leta 1924 dalje, v nasprotju s svojim prejšnjim centralističnim državno-pravnim programom, zagovarjala federativno obliko državne ureditve. V široko teoretsko razpravo o narodnem vprašanju, ki je v drugi polovici leta 1923 potekala v legalnem strankinem tisku, je posegel tudi Pokrajinski svet KPJ za Slovenijo, ki je poudaril, da mora KPJ »čisto konkretno zahtevati samostojnost Slovenije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Makedonije in Črne gore v okviru Podonavsko-Balkanske federacije«⁸².

Če se zdaj ponovno vrnemo k problemu, ki je napovedan v naslovu, lahko zaključimo, da so bile v obdobju Kraljevine SHS oziroma Kraljevine Jugoslavije, kot je razvidno že iz prvega poglavja, vzpostavljene predvsem meje proti sosednjim državam, medtem ko so ostale notranje meje na ravni upravnih meja. Pri tem je za omenjeno obdobje značilno, da so se notranje meje spreminjale glede na spremembe v upravno ozemeljski ureditvi, ki ni upoštevala niti narodne pripadnosti niti zgodovinskih dejstev. Tega načela se niso držali le v primeru Dravske banovine, ki je bila oblikovana v okviru upravno ozemeljske reforme oktobra 1929. Pri formiranju Dravske banovine so namreč v veliki meri, čeprav ne v celoti, upoštevali narodnostno načelo. Končna razmejitev slovenskega ozemlja proti sosednjemu hrvaškemu ozemlju v obdobju Kraljevine SHS oziroma Kraljevine Jugoslavije je torej potekala po meji med Dravsko in Savsko banovino oziroma Banovino Hrvaško.

5.3 RAZMEJITEV MED LR SLOVENIJO IN LR HRVAŠKO

Po drugi svetovni vojni je bilo tako za LR Slovenijo kot FLR Jugoslavijo najpomembnejše vprašanje zahodne meje proti Italiji, kmalu pa se je odprlo tudi nekaj nesoglasij pri razmejitvi med LR Slovenijo in LR Hrvaško. Meje republik namreč niso bile natančno opredeljene v nobenem zakonskem aktu. Jugoslovanska ustava iz januarja 1946 sicer našteva katere republike sestavljajo FLR Jugoslavijo, ni pa opredelila njihovega ozemlja, temveč je določala le, da je za razmejitev med republikami zadolžena Ljudska skupščina FLR Jugoslavije in da

⁸² Perovšek in Stiplovšek, Prizadevanja za slovensko državnost 143.

se republiške meje ne morejo spreminjati brez njene privolitve⁸³. Podobno velja tudi za ustavo LR Slovenije iz januarja 1947⁸⁴.

Tako kot pri razmejitvi med LR Slovenijo in LR Hrvaško so se kmalu po koncu vojne pojavila nesoglasja tudi med vsemi ostalimi republikami jugoslovanske federativne države. Najtežje je bilo vprašanje razmejitve med LR Hrvaško in LR Srbijo oziroma Vojvodino. Omenjena ozemeljska nesoglasja med federalnimi enotami so očitno presenetila jugoslovansko državno-partijsko vodstvo, saj je bilo le-to prepričano, da so mednacionalni spori s federativno ureditvijo jugoslovanske države in z deklariranim 'bratstvom in enotnostjo' v Jugoslaviji preseženi. Zaradi takšnega načelnega stališča jugoslovanskega vodstva, vprašanje meje, med LR Slovenijo in LR Hrvaško in tudi med ostalimi federalnimi enotami, nikoli ni bil dokončno in celostno rešeno. Ta tema je bila razglašena za nekakšen 'tabu' in praviloma ignorirana, saj so v tem obdobju reševali le tista mejna nesoglasja, ki so bila označena kot 'politično' problematična.

Posledica že omenjenega stališča državno-partijskega vodstva je tudi dejstvo, da v povojni Jugoslaviji ni bilo objavljeno nobeno (ne politično, ne strokovno) delo o problematiki notranjih jugoslovanskih meja. Šele leta 1991, ko so spori med jugoslovanskimi republikami presegli 'politični' nivo in se začeli razreševati z orožjem, sta o mejah s poudarkom na notranji ozemeljski razdelitvi Jugoslavije zbrala arhivske vire beograjska arhivista Miodrag Zečević in Bogdan Lekić. Ta dva sta pri svojem delu ugotovila, da je vprašanje reševanja medrepubliških meja ovito v meglo, in trdita, da razen za nekatere manjše medrepubliške razmejitve ne obstajajo nikakršni pisni ali drugačni dokumenti. Pri tem menita, da osnovni problem ni v ohranjenosti gradiva, marveč v tem, da sploh ni bilo ustvarjeno. Odgovorni državni organi namreč, vprašanj o poteku celostne razmejitve med republikami, nikoli niso reševali na načelni ravni.

Zečević in Lekić sta dokumente o notranji ozemeljski razdelitvi povojne Jugoslavije iskala med gradivom zveznega partijskega vodstva (Centralni komite, Politbiro CK, Izvršni komite, Komisija za mednacionalne odnose, Komisija za graditev ljudske oblasti) ter državnih organov in ustanov (AVNOJ, NKOJ, Začasna ljudska skupščina DF Jugoslavije, Ustavodajna skupščina, Prezidij ljudske skupščine DF Jugoslavije in FLR Jugoslavije, Ministrstvo za konstituantno, Zvezna kontrolna komisija). Pri tem sta boljše stanje pri ohranjenosti dokumentov ugotovila le za posamezne odseke notranjih meja, kjer je do razmejitve prišlo po

⁸³ Povzeto po: Čepić, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje 203.

⁸⁴ Uradni list Ljudske republike Slovenije, 4a-20/24.1.1947.

osvoboditvi, ki pa glede na skupno dolžino notranjih meja predstavljajo komaj omembe vreden del.

To velja tudi za gradivo o razmejitvi med LR Slovenijo in LR Hrvaško. V okviru tega sta našla 12 dokumentov, ki se ukvarjajo z vprašanjem razmejitve na območju okraja Ljutomer oziroma Čakovec leta 1946, kjer je bilo sporno območje predvojne občine Štrigova na meji med Prlekijo in Medjimurjem. Gre predvsem za gradivo iz fonda Kontrolne komisije pri predsedstvu vlade FLR Jugoslavije, ki se hrani v Arhivu Jugoslavije v Beogradu⁸⁵.

Kot vemo to ni bilo edino nesoglasje pri razmejitvi med LR Slovenijo in LR Hrvaško, čeprav govorijo ohranjeni dokumenti zveznega partijskega vodstva in zveznih organov samo o tem spornem vprašanju. Očitno se je vprašanje meje na območju okraja Ljutomer oziroma Čakovec takrat kazalo kot dovolj 'politično' problematično, kar je iz zgoraj opisanih razlogov pripeljalo do obravnavanja tega vprašanja in posledično nastanka dokumentov, ki so ohranjeni v 'fondu' zveznih organov. Na območju predvojne občine Štrigova namreč nova politična oblast ni imela podpore, kar se je pokazalo na volitvah v Ustavodajno skupščino, na katerih je bilo v 'črno skrinjico' oddano kar 60% glasov⁸⁶.

5.4 SPORNA OBMOČJA PRI RAZMEJITVI MED LR SLOVENIJO IN LR HRVAŠKO

Kot sem že ugotovil, se je takoj po drugi svetovni vojni pokazalo nekaj nesoglasij pri razmejitvi med LR Slovenijo in LR Hrvaško. Teh nesoglasij je bilo skupaj sedem in vsa nikoli niso bila v celoti rešena. Šlo je za vprašanje meje na Muri, kjer se je zaradi neprestane menjave toka reke spreminjal tudi potek meje. Podobna situacija je bila ob izlivu Sotle v Savo, kjer je Sotla spremenila strugo, s čimer se je premaknila tudi meja. Naslednje in najtežje nesoglasje je bilo na območju okraja Ljutomer oziroma okraja Čakovec, kjer je bilo sporno ozemlje občine Štrigova, ki je pred vojno spadala k Dravski banovini, zgodovinsko pa je sodila v okvir Medjimurja in s tem Hrvaške.

Četrto sporno območje so predstavljale tri belokranjske vasi Marindol, Milići in Paunovići, ki so sicer na levem, slovenskem bregu Kolpe, a so bile pred vojno zaradi narodnostne oziroma verske pripadnosti prebivalstva v okviru Savske banovine oziroma Banovine Hrvaške. Naslednje sporno vprašanje je bila meja ob Kolpi med Travo in Osilnico, kjer je območje Drage, Trave, Žurge, Osilnice in Bosiljeve Loke, ki je sicer na levem bregu Kolpe oziroma

⁸⁵ Povzeto po: Zečević in Lekić, Državne granice 5-7.

⁸⁶ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 84, 169-173.

Čabranke, pred vojno pripadalo Banovini Hrvaški. Po vojni so to ozemlje vključili v Slovenijo.

Zadnji dve sporni vprašanji pri razmejitvi med republikama pa sta bili v Istri, kjer je bila meja med jugoslovanskima republikama začrtana na novo. Šlo je za območje na vzhodnem pobočju Koprskih brd, v notranjosti slovenskega dela Istre, s krajema Gradin in Pregara. Omenjeno območje za oblastne organe obeh republik ni bilo sporno. Vključitvi v LR Hrvaško so nasprotovali predvsem tamkajšnji prebivalci, ki so bili večinoma Slovenci. V Istri je bila sporna tudi razmejitev ob spodnjem toku reke Dragonje, kjer je šlo predvsem za geodetsko in upravno vprašanje. Želeli so urediti vprašanje zemljiške knjige in katastrskih operatov.

Tri sporna vprašanja pri razmejitvi med Slovenijo in Hrvaško, izmed zgoraj naštetih, so ostala v obdobju povojne Jugoslavije nerešena. Vzrok je bil predvsem v nepripravljenosti ta vprašanja geodetsko urediti oziroma očitno niso bila dovolj 'politično' problematična. Prvi takšen primer je bila meja ob Muri. Leta 1955 je geodetska uprava LR Slovenije, ki je poskušala jasno zarisati potek meje, kljub stalno spreminjajočem se toku Mure, poročala, da so »ukrepi, ki so bili po tem vprašanji podvzeti, brezuspešni«⁸⁷. Podobna situacija je bila ob izlivu Sotle v Savo, kjer je Sotla spremenila strugo, s čimer se je premaknila tudi meja. Pri tem je prešlo iz ene republike v drugo 240 ha nenaseljenega ozemlja.

Zadnje nerešeno nesoglasje pri razmejitvi zadeva območje spodnjega toka reke Dragonje. Do tega nesoglasja je prišlo kmalu po tem, ko je bilo leta 1952 Istrsko okrožje oziroma cona B STO upravno in ozemeljsko razdeljena v skladu z jugoslovansko ureditvijo na okraje in občine. Vsaka stran si je namreč po svoje tolmačila razmejitev med okrajema Koper in Buje. Hrvaška stran je želela mejo po toku Dragonje, slovenska pa po meji katastrske občine, ki je segala na levi breg reke vse do vznožja hrbta hribov. O tej problematiki je potekala med republikama večletna stalna korespondenca. Zaradi pravno-premoženjskih zadev so želeli urediti predvsem vprašanje zemljiške knjige in katastrskih operatov. Geodetsko vprašanje glede celovitosti katastrskih občin na tem območju, ne glede na republiško mejo, se je vleklo, a do sporazuma med republikama ni prišlo.

Kljub pogovorom o poteku meje po reki Dragonji od njenega izliva v morje do vasi Kaštel, ni bilo pravno, z izdanim aktom, to vprašanje nikdar urejeno. O tej problematiki so sicer razpravljali predstavniki izvršnih svetov LR Slovenije in LR Hrvaške julija 1955 hkrati z vprašanjem dela vzhodnega pobočja Koprskih brd, za katerega so se dogovorili, da se

⁸⁷ Čepić, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje 203.

priključi Sloveniji, medtem ko do rešitve za območje spodnjega toka reke Dragonje niso prišli. Po mnenju Sekretariata za zakonodajo in organizacijo IS LR Slovenije iz leta 1956 pa naj bi meja tekla po toku Dragonje, zato naselja, ki so sicer na območju katastrske občine Sečovlje, a so na levem bregu Dragonje (Mlini, Škrile in Bužin) pripadajo Hrvaški⁸⁸.

5.4.1 VPRAŠANJE RAZMEJITVE MED LR SLOVENIJO IN LR HRVAŠKO NA OBMOČJU OKRAJA LJUTOMER OZIROMA ČAKOVEC

Najtežje nesoglasje pri razmejitvi med LR Slovenijo in LR Hrvaško je bilo na območju okraja Ljutomer oziroma okraja Čakovec. Sporno je bilo ozemlje predvojne občine Štrigova na meji med Medjimurjem in Prlekijo, ki je pred vojno spadala k Dravski banovini, zgodovinsko pa je sodila v okvir Medjimurja in s tem Hrvaške. To vprašanje je bilo, kot sem že omenil, očitno dovolj 'politično' problematično, da so o njem odločali tudi na zveznem nivoju. Volivci na spornem območju so namreč na volitvah v Ustavodajno skupščino v 'črno skrinjico' oddali kar 60% glasov.

Do sporov je očitno prišlo že jeseni 1945, saj je bilo Predsedstvo Začasne ljudske skupščine o tem problemu obveščeno 22.9.1945 v okviru poročila Ministrstva za Konstituinto DF Jugoslavije, ki navaja sporna vprašanja o razmejitvi med jugoslovanskimi federalnimi enotami. Pomočnik ministra za konstituinto je v tem poročilu navedel, da je prišlo do močnejšega spora med posameznimi voditelji iz LR Slovenije in LR Hrvaške. Zapisal je še, da se s tem, ko to vprašanje ni rešeno, povzročajo neugodni izpadi, ki škodujejo interesom tamkajšnjega prebivalstva in ugledu ljudske oblasti. Zato je pozval Predsedstvo Začasne ljudske skupščine, da ustanovi komisijo, ki bi vsa sporna vprašanja rešila 'na terenu' v soglasju z vladami federalnih enot⁸⁹.

Kot je razvidno iz pričanja Ivana Horvatića (tajnik krajevnega LO Razkrižje) in Šimuna Kutnjaka (predsednik krajevnega LO Razkrižje) na Administrativnem inšpektoratu Komisije državne kontrole zvezne vlade v Beogradu 12.6.1946 je bilo sporno območje predvojne občine Štrigova po osvoboditvi administrativno vključeno v LR Slovenijo. Upoštevali so torej bivšo mejo Dravske banovine.

Kasneje so se predvsem zaradi mnenja nekaterih hrvaških uradnikov, ki so na tem območju pred vojno službovali, da so to hrvaški kraji, začele pojavljati zahteve po vključitvi v LR

⁸⁸ Povzeto po: Čepić, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje 215.

⁸⁹ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 30, 108-109.

Hrvaško. Zato se je oktobra 1945 v sami Štrigovi sestala komisija, ki naj bi 'na terenu' preučila sporno vprašanje in pripravila rešitev. Komisijo so sestavljali predstavniki oblasti LR Slovenije in predstavniki oblasti LR Hrvaške. LR Slovenijo so zastopali: zgoraj omenjena tajnik in predsednik krajevnega LO Razkrižje, sekretarka okrajnega LO Ljutomer Danica Badovinac, člana okrožnega LO Maribor Anton Peterin in Jože Pavlič ter pomočnik slovenskega notranjega ministra Boris Trampuž.

Hrvaški del komisije je najprej zastopal stališče, da mora to območje tako kot celotno Medjimurje pripasti LR Hrvaški. Ker pa so predstavniki sedmih od osmih krajevnih LO izjavili, da želijo ostati v LR Sloveniji, le predstavnikom krajevnega LO Štrigova je bilo vseeno kateri federalni enoti bodo pripadali, so hrvaški člani komisije predlagali, da se k LR Hrvaški priključi samo območja krajevnih LO Štrigova, Grabrovnik in Železna Gora. V teh krajih je bila tudi večina prebivalcev hrvaške narodnosti. Zadnji predlog je nato komisija sprejela, s čimer je bilo sporno mejno vprašanje rešeno⁹⁰.

O delu omenjene komisije se je ohranil tudi dokument, ki je nastal med hrvaškimi člani. In sicer v obliki poročila neznanega avtorja naslovljenega na Ministra notranjih zadev LR Hrvaške, ki govori o sestanku med tovariši iz Slovenije, člani okrajnega LO Ljutomer in okrožnega LO Maribor ter predstavnikom Ministrstva za notranje zadeve Federalne Slovenije, ter avtorjem poročila in tovariši iz Hrvaške. Na tem sestanku (28.10.1945) je po mnenju avtorja prišlo do izraza nepravilno mišljenje tovarišev iz Slovenije, ki nezadostno razumejo bratstvo in enotnost, saj so ti predlagali, da se sporno vprašanje Štrigove reši s plebiscitom.

Vseeno so sprejeli rešitev v skladu s katero bi del predvojne občine Štrigova ostal v LR Sloveniji del pa bi priključili LR Hrvaški. V okraju Ljutomer naj bi ostala območja krajevnih LO Razkrižje, Rabade in Sv. Urban. Ostali del pa bi pripadel okraju Čakovec. Opisana delitev je argumentirana s tem, da so kraji, ki bodo ostali v Sloveniji, v neposredni bližini Ljutomera ter nanj ekonomsko močno navezani. Na koncu avtor meni, da je to spremembo treba uresničiti šele po volitvah v jugoslovansko ustavodajno skupščino, ker bi v nasprotnem primeru lahko povzročila nezdravo stanje, ki bi lahko imelo negativne posledice na rezultate volitev. Glede na vsebino obeh ohranjenih dokumentov, lahko zaključimo, da sta si sprti strani vsaka po svoje razlagali rešitev spornega mejnega vprašanja. Tako LR Sloveniji kot LR Hrvaški naj bi namreč pripadlo pet od osmih območij krajevnih LO predvojne občine Štrigova.

⁹⁰ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 83, 165-168.

V okviru zgoraj omenjenega poročila najdemo tudi zelo zanimiv oris predvojnega dogajanja na spornem območju. Gre za zelo hude obtožbe na račun ravnanja slovenske oblasti (oblast Dravske banovine) v občini Štrigova. V poročilu piše, da je bilo po uradnem jugoslovanskem popisu prebivalstva z dne 31.3.1931 v občini Štrigova 6424 prebivalcev, izmed katerih je bilo 6278 Hrvatov, 108 Slovencev in 38 ostalih. Kljub skoraj izključno hrvaškem karakterju, je bila nato na podlagi 'Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o nazivu in razdelitvi Kraljevine na upravna območja' konec avgusta 1931 občina Štrigova vključena v Ljutomerski okraj oziroma v Dravsko banovino. S tem se je takoj začela 'nasilna slovenizacija' prebivalstva in uvajanje slovenskega jezika v šole in upravo.

Območje predvojne občine Štrigova, je zaradi zgoraj omenjenih razlogov, tudi po osvoboditvi ostalo del LR Slovenije. Za to obdobje je po mnenju avtorja značilno, da so nekateri vodstveni kadri okrajnega LO Ljutomer, najbrž tudi okrožnega LO Maribor, nasprotovali temu, da se ponovno vključi v okraj Čakovec. Kljub temu, da so vedeli, da je bila Štrigova pred vojno vključena v okraj Ljutomer ne glede na nacionalno pripadnost in želje prebivalcev. Omenjeni vodstveni kadri so celo podpirali šovinistične in oportunistične težnje neznatnega števila posameznikov, kar po mnenju pisca potrjuje tudi odprtje šole v slovenskem jeziku in nekaznovanje policistov in ostalih, ki ustvarjajo izpade proti hrvaškemu prebivalstvu.

Poročilo med takšnimi izpadi navaja napad na sekretarja okrajnega odbora Ljudske Fronte v Čakovcu, ki so ga ob tej priliki oklofotali. Slovenski policisti pa naj bi prebivalstvu prepovedali hoditi na sejem v Čakovec. Na koncu svojega pregleda dotedanjega dogajanja je pisec še zapisal »Iz vsega tega se vidi, da je na tem ozemlju izzvano nacionalno sovraštvo, in je posameznikom omogočeno, da odkrito nastopajo proti Hrvatom in Hrvaški in celo odkrito grozijo«⁹¹.

Iz naslednjega dokumenta, ki so ga iz krajevnega LO Štrigova, s pooblastilom vseh ostalih spodaj navedenih krajevnih LO, poslali Predsedstvu Vlade FLR Jugoslavije, je razvidno, da do zgoraj opisane rešitve oziroma delitve predvojne občine ni prišlo. V njem namreč piše, da so bili 2.4.1946 krajevni LO Štrigova, Razkrižje, Jalšovec, Grabrovnik, Železna Gora, Sv. Urban, Statinec in Robade, na osnovi šestega, sedmega in dvanajstega člena Ustave FLR Jugoslavije, izključeni iz LR Slovenije in priključeni ozemlju LR Hrvaške. Ljudstvo, omenjenih krajevnih odborov zahteva, da se vsi ponovno vključijo v LR Slovenijo, ker v teh

⁹¹ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 78, 161-162.

krajih živijo samo Slovenci in je zato priključitev k Hrvaški protiustavna in brez privolitve ljudstva.

Posebej je izpostavljeno, da v imenu ljudstva odločno odklanjajo vsako vzpostavljanje zgodovinske meje in zahtevajo, da se vzame v obzir dejansko stanje. Vsi omenjeni krajevni odbori namreč gospodarsko, nacionalno, politično in kulturno gravitirajo k LR Sloveniji. Posebej zanimiv je konec dokumenta, v katerem je omenjena podobna situacija. »Istočasno naše ljudstvo zahteva pravično rešitev tudi za Trst in Julijsko krajino in sicer na osnovi predloga Ministra za zunanje zadeve SZ Molotova, kateremu se zahvaljujemo za zavzemanje za pravično rešitev«⁹².

Da do delitve predvojne občine Štrigova, kot so se dogovorili 28.10.1945, ni prišlo, je razvidno tudi iz dopisa Ministrstva za notranje zadeve LR Hrvaške naslovljenega na Ljudsko skupščino FLR Jugoslavije iz maja 1946. V njem je ponovno opisan razvoj mejne problematike na tem področju (prepisano iz dokumenta 78), vključno z rešitvijo, do katere so prišli slovenski in hrvaški tovariši na že omenjenem sestanku. Dopis se konča s prošnjo Ljudski skupščini FLR Jugoslavije, da sprejme zakon o razmejitvi med LR Hrvaško in LR Slovenijo, tako za območje predvojne občine Štrigova kot za območje okraja Čmomelj oziroma okraja Karlovac⁹³.

Zakaj zgoraj omenjeni sporazum o razmejitvi spornega območja ni zaživel, ni uspelo ugotoviti niti Komisiji državne kontrole zvezne vlade, ki se je zadnja ukvarjala s problemom razmejitve med LR Slovenijo in LR Hrvaško med okrajema Ljutomer in Čakovec. V poročilu, s katerim je ta komisija končala svoje delo, so zapisali, da kljub spraševanju na obeh straneh niso našli nikogar, ki bi vedel zakaj ga niso izpeljali.

Medtem je prišlo do menjave na mestu sekretarja okrožnega LO Varaždin. Novi sekretar je nato slučajno srečal sekretarja okrožnega LO Maribor, ki mu je sporočil, da je bila sprejeta odločitev, da se celotna predvojna občina Štrigova vključi v LR Hrvaško in da morajo zato prevzeti oblast nad tem ozemljem. Do tega srečanja je prišlo pol leta po tem, ko se je prva komisija sporazumela o razmejitvi. Zato je hrvaška stran v začetku aprila 1946 začela s prevzemom oblasti na spornem območju, ki pa ga je ustavila že po štirih dnevih. Takrat je

⁹² Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 79, 162.

⁹³ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 80, 162-164.

namreč sekretar okrožnega LO Maribor poslal novo sporočilo, v katerem je pisalo, da bodo o razmejitvi na tem območju še odločali⁹⁴.

V začetku junija 1946 je bila nato ustanovljena nova komisija, ki naj bi rešila obmejni ozemeljski spor med republikama. Ta komisija, ki sta jo vodila Ministra za notranje zadeve LR Slovenije in LR Hrvaške (Ivan Maček-Matija in Ivan Krajačić-Stevo), se je 3.6.1946 sestala v Ljutomeru in v 'petih minutah' sprejela sklep o priključitvi celotnega območja predvojne občine Štrigova k LR Hrvaški, torej tudi treh oziroma petih krajevnih LO, ki naj bi v skladu z odločitvijo prve komisije pripadli LR Sloveniji.

Reakcije prizadetih prebivalcev na to odločitev so bile zelo ostre. Najbolj nezadovoljni so bili vaščani Razkrižja in Robade, kjer je živel 95% Slovencev. V Jalšovcu, Sv. Urbanu in Statincu je bilo prebivalstvo mešano. Vendar so tako prebivalci slovenske narodnosti, ki so bili v večini, kot prebivalci hrvaške narodnosti izkazovali željo po priključitvi k LR Sloveniji. Zanimivo je, da so tudi v preostalih treh krajih Železni Gori, Štrigovi in Grabrovniku, kjer je bila večina prebivalcev hrvaške narodnosti, izkazovali željo po vključitvi v LR Slovenijo. V Grabrovniku so ob tem izrazili željo po upravni vključitvi v LR Slovenijo, pouk v šoli pa so želeli v Hrvaščini.

Proti odločitvi o priključitvi k LR Hrvaški, ki sta jo sprejela ministra za notranje zadeve, sta se nato na Administrativnem inšpektoratu Komisije državne kontrole zvezne vlade pritožila tajnik in predsednik krajevnega LO Razkrižje, Ivan Horvatić in Šimun Kutnjak, ki sta v svojem pričanju povedala, da njih v Razkrižju o obstoju in odločitvah komisije notranjih ministrov ni nihče nič obvestil. Na okrajnem LO Ljutomeru jih namreč s sklepi komisije niso želeli seznaniti. Zato se je Kutnjak, kot predsednik krajevnega LO Razkrižje, obrnil neposredno na okrožni LO Maribor, kjer so potrdili odločitev o priključitvi k LR Hrvaški.

Komisije, ki naj bi sporno mejno vprašanje rešila 'na terenu', torej ni bilo v prizadetih krajih. Temveč je v prostorih partijskega komiteja v Ljutomeru na hitro sprejela odločitev. Horvatić in Kutnjak sta svoje pričanje zaključila z mnenjem, da je potrebno vprašanje razmejitve med LR Slovenijo in LR Hrvaško na območju predvojne občine Štrigova ponovno odpreti. Sprejeta odločitev namreč ne upošteva zahtev in želja prebivalcev. V morebitni novi

⁹⁴ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 84, 169-173.

razmejitvi bi morala vsaj območja krajevnih LO Razkrižje in Robade, kjer živijo izključno Slovenci, pripasti LR Sloveniji⁹⁵.

Zaradi burnih reakcij prebivalcev spornega območja in predvsem na podlagi zgoraj omenjene pritožbe tajnika in predsednika krajevnega LO Razkrižje je nato Komisija državne kontrole zvezne vlade ustanovila še eno, v resnici že tretjo komisijo, za razmejitev med LR Slovenijo in LR Hrvaško na območju predvojne občine Štrigova. V njej sta bila predsednika kontrolnih komisij slovenske in hrvaške vlade, Vida Tomšič in dr. Pavle Gregorić ter generalna inšpektorica Administrativnega inšpektorata komisije državne kontrole zvezne vlade v Beogradu Lepa Perović.

Najprej je v Beogradu Lepa Perović sprejela Horvatića in Kutnjaka, kasneje pa so njune izjave primerjali še z izjavami načelnika odseka za notranje zadeve okrajnega LO Ljutomer Ivana Rosa, ki je bil na šolanju v Zemunu. Omenjeni člani komisije so, za razliko od druge komisije, dejansko obiskali prizadete kraje in opravili razgovore tako z ljudmi 'na terenu' kot s političnimi aktivisti in funkcionarji na obeh straneh meje.

Komisija državne kontrole je nato že 12.6.1946 napisala poročilo o svojem delu, ki je bilo kot se je izkazalo kasneje odločilno za razmejitev. Ugotovila je, da je zahteva po vključitvi predvojne občine Štrigova k LR Hrvaški predvsem zahteva hrvaških politikov iz Čakovca in Varaždina ter ne zahteva tamkajšnjega prebivalstva. Med tamkajšnjimi prebivalci namreč niso opazili trdno oblikovane narodne pripadnosti, saj se je večina opredeljevala za Medjimurce. Na koncu je Komisija državne kontrole zaključila, da predvojna občina Štrigova sicer zgodovinsko sodi v okvir Medjimurja in s tem v okvir LR Hrvaške. Ker pa so na terenu opazili prodiranje in boj za uveljavitev slovenskega narodnega občutka, ki naj bi ga začel Korošec, v sodobnosti pa ga vodijo bivši Koroščevi agitatorji, so sprejeli sklep, da območji krajevnega LO Razkrižje in krajevnega LO Robade pripadejo LR Sloveniji, ostali del predvojne občine Štrigova pa LR Hrvaški.

Zaradi določenih manjših krajev, katerih prebivalci gravitirajo eni na eno drugi na drugo stran, naj bi natančen potek mejne črte, po hitrem postopku, določila skupna komisija okrožnega LO Maribor in okrožnega LO Varaždin. V predlog razmejitve je namreč potrebno na kraju samem točno vnesti, katere hišne številke bodo vključene v LR Slovenijo katere v LR Hrvaško. Že na naslednjem zasedanju Ljudske skupščine FLR Jugoslavije pa je potrebno sprejeti 'Zakon o razmejitvi med LR Slovenijo in LR Hrvaško', saj med tema dvema

⁹⁵ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 83, 165-168.

federalnima enotama obstaja še eno sporno vprašanje, in sicer na območju okraja Črnomelj oziroma Karlovac, ki pa so ga tovariši iz Slovenije in Hrvaške že rešili. S tem je bilo vprašanje razmejitve med LR Slovenijo in LR Hrvaško na območju okraja Ljutomer oziroma Čakovec dokončno rešeno⁹⁶.

5.4.1.1 NASPROTOVANJE PREBIVALCEV SPORNEGA OBMOČJA PRIKLJUČITVI K LR HRVAŠKI

Na podlagi že omenjenih dokumentov lahko zaključimo, da so priključitvi k LR Hrvaški nasprotovali predvsem prebivalci spornega območja, kar lahko razberemo tudi iz 'Zapisnika izrednega zbora volivcev' v Razkrižju, ki nosi datum 6.6.1946. Tega zbora se je udeležilo okoli 700 volivcev in mladincev iz ZSM ter nekaj povabljenih predstavnikov okraja Čakovec.

Prvi je govoril predsednik krajevnega LO Razkrižje, ki je najprej pozdravil vse prisotne, nato pa dal besedo delegatu okraja Čakovec. Ta je nekaj časa govoril o skupnih prizadevanjih med NOB nato pa povedal, da je prišel v Razkrižje z namenom, da pove ljudstvu, da je krajevni LO Razkrižje definitivno priključen okraju Čakovec in s tem LR Hrvaški. Tem besedam so sledile burne reakcije iz občinstva. Prisotni so želeli vedeti »kako so jih lahko brez vprašanja vključili v LR Hrvaško« in hkrati menili, da to ni res, ker se po dvanajstem členu Ustave FLR Jugoslavije meje republik ne morejo spremeniti brez odobritve Ljudske skupščine FLR Jugoslavije, ki pa o tem vprašanju ni razpravljala.

Zato so zaključili, da so prisiljeni pritožiti se na najvišja mesta, kjer se povsem drugače in pravilno odločajo. Oni namreč verjamejo svojim oblastem, vseeno pa jih prosijo, da pridejo k njim in na licu mesta ugotovijo, kakšno je stanje stvari na terenu, ter slišijo mnenje ljudstva, ki mu v novi jugoslovanski državi pripada oblast. Nato so delegata okraja Čakovec vprašali »kdo jih je definitivno priključil k Hrvaški«. Ta je odgovoril, da je bila v Ljutomeru komisija, ki je to vprašanje rešila. Na kar so ga vprašali še »Zakaj komisija, če je bila v Ljutomeru, ni prišla na teren«. Kako da ni ugotovila, da tukaj štiri kilometre stran od Ljutomera živijo Slovenci, ki tako kmetijsko, politično in nacionalno kot kulturno-prosvetno gravitirajo k Ljutomeru. Na koncu so se še strinjali, da bi priključitev njihovega kraja LR Hrvaški za njih pomenila nacionalno smrt.

Delegat okraja Čakovec je nato prisotnim obljubil, da bo zahteve in želje krajevnega LO Razkrižje prenesel tistim, ki o teh stvareh odločajo, in povedal, da si tudi on želi, da se to

⁹⁶ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 84, 169-173.

območje priključi tja kamor spada. Izjavil je še, da se ljudi ne da prisiliti, če nočejo živeti na Hrvaškem in da prisiljevanja ne bo⁹⁷.

Kot je razvidno že iz dokumenta 79 priključitvi k Hrvaški niso nasprotovali samo člani in prebivalstvo krajevnega LO Razkrižje, temveč tudi prebivalci nekaterih sosednjih krajev. Do podobnega zaključka lahko pridemo tudi na podlagi telegrama, ki so ga 7.6.1946 poslali iz krajevnega LO Robade Komisiji državne kontrole vlade FLR Jugoslavije. V telegramu piše, da vse množične organizacije in krajevni LO Robade, na zahtevo svojih članov in celotnega ljudstva, odločno protestirajo proti priključitvi k LR Hrvaški. Saj je njihov kraj le štiri kilometre oddaljen od Ljutomera in v vseh pogledih gravitira proti LR Sloveniji, do Čakovca pa je trideset kilometrov. Zato menijo, da je bila narejena krivica slovenskemu narodu in prosijo, da se ne dovoli nepravilne priključitve. V nadaljevanju prosijo še, da se takoj izda prepoved priključitve njihovega kraja k Čakovcu⁹⁸.

Priključitvi k LR Hrvaški so nasprotovali tudi prebivalci Železne Gore, ki so na tovariša Maršala naslovili prošnjo, v kateri zahtevajo priključitev svojega kraja LR Sloveniji. Poročilo z naslovom 'Razmejitev med Ljudskima Republikama (sporna področja)', v katerem je prošnja omenjena, se nadaljuje z mnenjem, da take razmere povzročajo konflikte med prebivalci slovenske narodnosti na eni strani in hrvaške narodnosti na drugi. Avtor tudi ugotovi, da aktivnosti za priključitev Železne Gore LR Sloveniji vodijo bivši Koroščevi ljudje, medtem ko se predstavniki ljudske oblasti, namesto da bi delovali v duhu bratstva in enotnosti, vključujejo v to aktivnost. S tem reakcija pridobiva popularnost med ljudmi, zapostavljena pa je politično delo in delo na obnovi ter izgradnji⁹⁹.

Proteste prebivalcev spornega območja je v svojem poročilu opisala tudi Komisija državne kontrole, ki je najmočnejše nasprotovanja proti vključitvi v LR Hrvaško zabeležila med prebivalci območja krajevnega LO Razkrižje in krajevnega LO Robade. Omenjena krajevna LO sta se tudi uprla hrvaškim oblastem in od njih nista hotela prejemati uradnih dokumentov. Kot največji problem za prebivalce in hkrati največja napaka hrvaških oblasti pa se je izkazala uvedba pouka v hrvaškem jeziku. V Razkrižju je prišlo do upora lokalnega prebivalstva, zaradi katerega ni moglo priti do predaje šole hrvaškim učiteljem. Vaščani so se zbrali okoli novega hrvaškega učitelja in ga prosili naj odide iz vasi. Nato pa zaradi pouka v hrvaškem jeziku niso hoteli pošiljati otrok v šolo.

⁹⁷ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 81, 164-165.

⁹⁸ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 82, 165.

⁹⁹ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 34, 117-119.

Upor prebivalcev proti vključitvi v LR Hrvaško pa ni bil omejen samo na območje Razkrižja in Robad. Po ozemlju celotne predvojne občine Štrigova so se namreč začeli pojavljati slavaloki z napisi: »Zahtevamo, da se spoštuje volja ljudstva«, »Štrigova je slovenska«, »Ne damo Štrigove« ter »Mi smo Slovenci, Slovenci bomo ostali«.

Na proslavo ob obletnici ustanovitve OF v Ljutomeru je prišla velika skupina ljudi iz Razkrižja in Robad, ki so med mnogimi slovenskimi zastavami in ostalimi transparenti nosili tudi transparent z napisom »Trst Jugoslaviji, Razkrižje Sloveniji«. Komisija državne kontrole zvezne vlade je tudi opazila, da je bila omenjena dejavnost posebej aktualna ravno v času njihovega obiska. Podobno naj bi se dogajalo tudi v preteklosti, vsakič ko se je med ljudmi govorilo, da prihaja kakšna komisija. Takrat naj bi prebivalce celotnega območja predvojne občine zajela mrzlica. Videti naj bi bilo številne kolesarje kako hitijo gor in dol in zbirajo ljudi v skupine. Do podobnih ugotovitev so prišli tudi posamezni tovariši, ki so že prej obiskali sporno območje. Ti so poročali, da so jih ljudje sprejeli v velikem številu ter s cvetjem in govori¹⁰⁰.

5.4.1.2 DRŽAVNO-PARTIJSKO VODSTVO MENI, DA SO ZA NASTALE RAZMERE KRIVI PREDSTAVNIKI LOKALNE OBLASTI

Do takšnega zaključka je prišla Komisija državne kontrole, ki je v svojem poročilu z dne 12.6.1946 ugotovila, da je slabo delovala že prva komisija, ki je bila na terenu oktobra 1945. Ta je sicer sprejela sporazum o razmejitvi, zelo podoben tistemu, ki je potem dokončno obveljal, vendar ni nikoli dejansko zaživel. Pol leta kasneje (aprila 1946) je nato na podlagi ustnega dogovora med sekretarjema okrožnega LO Maribor in okrožnega LO Varaždin, oblast nad spornim območjem začela prevzemati LR Hrvaška. Vendar je le-ta po intervenciji in spremembi mnenja v Mariboru oblast prevzela samo na pol. Krajevni LO so še naprej spadali pod okrajni LO Ljutomer, že pa je bila uvedena hrvaška policija in hrvaško šolstvo.

Tako stanje je nato obveljalo do začetka junija 1946 in ravno v teh dveh mesecih so se spori med prebivalstvom in hrvaškimi oblastmi oziroma policisti najbolj okrepili. V začetku junija 1946 se je nato sestala druga komisija, ki pa ni niti obiskala krajev o katerih je odločala, temveč je kar v Ljutomeru sprejela odločitev v skladu s katero celotno območje predvojne občine Štrigova pripada okraju Čakovec in s tem LR Hrvaški. Po tej odločitvi je takoj prišlo do še hujše zaostritve odnosov med prebivalci in hrvaškimi oblastmi oziroma policisti, kar je

¹⁰⁰ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 84, 169-173.

pripeljalo do pritožbe naslovljene na Administrativni inšpektorat Komisije državne kontrole zvezne vlade.

Zaradi takega razvoja dogodkov je Komisija državne kontrole ugotovila, da so bile pri vprašanju razmejitve spornega območja med LR Slovenijo in LR Hrvaško storjene številne napake, predvsem na podlagi napačnega mišljenja, tako s strani slovenskih kot hrvaških tovarišev. S tem so mislili predvsem tiste tovariše, ki so v tem obdobju delovali v lokalnih odborih in organizacijah.

Hrvaški tovariši so po mnenju Komisije v diskusiji o razmejitvi naredili napako, ko so vztrajali pri zgodovinski meji, na podlagi katere so zagovarjali stališče, da mora celotna predvojna občina Štrigova pripasti LR Hrvaški. S tem so spregledali, da se je v desetletju pred začetkom vojne spremenila realnost 'vsakdanjega življenja' prebivalcev spornega območja. V določenem delu predvojne občine so se namreč prebivalci, zaradi leta 1931 uvedenega pouka in administracije v slovenskem jeziku, začeli opredeljevati kot Slovenci. K takemu razvoju dogodkov je prispevalo tudi širjenje slovenskih knjig in časopisov do katerega je prišlo že pred vojno. Pred tem naj med prebivalci ne bi bilo jasne narodne opredelitve, po marsikateri lastnosti (miselnost, podoben jezik) pa naj bi bili blizu Slovencem.

Tovariši iz Slovenije so na drugi strani storili napako s tem, ko so po vojni vpeljali slovenske šole tudi tja kjer jih prej ni bilo (Železna Gora, Statinec, Štrigova). Poleg tega je Komisija predstavnikom slovenskih lokalnih oblasti med drugim tudi očitala, da so ovirali ali pa niso hoteli naročati hrvaškega tiska in literature. S takim ravnanjem so po mnenju Komisije med prebivalci še okrepili prepričanje, da so Slovenci.

Najhujša napaka, ki jo poročilo Komisije državne kontrole očita predvsem predstavnikom lokalnih odborov in organizacij na obeh straneh, pa je bila, da se je na to ozemlje gledalo kot na sporno ozemlje med dvema državama. Omenjeni tovariši so bili namreč mnenja, da če je ozemlje sestavni del ene republike potem nimajo predstavniki oblasti druge tam kaj iskati. V sporazumu med že omenjenima sekretarjema okrožnega LO Maribor in okrožnega LO Varaždin je bila celo sprejeta rešitev, v skladu s katero predstavniki slovenskih oblasti ne smejo na hrvaško stran in obratno. Iz tega napačnega mišljenja so nato izšle tudi vse ostale napake. Tako je hrvaška stran, v sklopu prevzema oblasti aprila 1946, takoj zamenjala slovenske policiste in učitelje in hkrati tudi pobrisala oziroma nadomestila slovenske napise na šolah. Slovenska stran pa je nemudoma umaknila trgovino kmetijske zadruga iz Ljutomera, ki je po sporazumu stala na ozemlju LR Hrvaške.

Komisija državne kontrole je poleg tega ugotovila še, da je večji del predstavnikov okrajnega LO Ljutomer ter nekateri predstavniki okrožnega LO Maribor prepričanih, da je celotna predvojna občina Štrigova Slovenska in da bi morala zato pripadati LR Sloveniji. Sekretarka okrajnega LO Ljutomer naj bi ob prvi razmejitvi celo jokala, ker je del slovenskega ozemlja pripadel LR Hrvaški. Zato je Komisija, kot najpomembnejši vzrok za nastalo situacijo, na koncu svojega poročila izpostavila nepravilno mišljenje predstavnikov lokalnih oblasti, tako s slovenske kot s hrvaške strani. Ti naj bi si napačno razlagali naravo odnosov med jugoslovanskimi republikami. Tako na slovenski kot na hrvaški strani naj bi namreč prihajalo do izključevanja na podlagi narodnosti ter do šovinistično obarvanih izpadov.

V skladu z opisanim pogledom na razmere, ki so vladala na spornem območju predvojne občine Štrigova, je Komisija državne kontrole zvezne vlade sprejela tudi nujne ukrepe, ki naj bi izboljšali odnose med prebivalci in hrvaškimi oblastmi. Komisija je menila, da je potrebno takoj spremeniti napačno mišljenje, v skladu s katerim predstavniki slovenskih oblasti ne smejo na hrvaško stran in obratno. Nasprotno predstavniki tako slovenskih kot hrvaških oblasti morajo skupaj razlagati prebivalstvu spornega območja pomen 'bratstva in enotnosti' ter hkrati pojasniti kakšna škoda nastaja na podlagi 'politike' razpihovanja narodnega sovraštva. Komisija je tudi zahtevala, tako od okrožnega LO Maribor oziroma Varaždin kot od okrajnega LO Ljutomer oziroma Čakovec, da postane sporno območje prednostno pri njihovem delu, s čimer bi čim prej 'skupaj' odpravili nastalo situacijo.

Poleg tega je zaradi napak oziroma grobega ravnanja s prebivalstvom potrebno zamenjati hrvaške policiste, ki so do zdaj delali na območju predvojne občine Štrigova. Tistim, ki bodo prišli namesto njih, je nujno podrobno razložiti kako pomembno je 'politično' delo med prebivalci. Iz Razkrižja je potrebno tudi umakniti hrvaške učitelje in jih nadomestiti s slovenskimi, ki morajo biti dobro poučeni kako se vodi 'boj' za odpravo nastale situacije. Predvsem prebivalce vasi Razkrižje in Robade pa je potrebno distancirati od Hrovatića in Kutnjaka, ki imata med njimi velik vpliv vendar sta povsem negativni osebnosti.

Na koncu je Komisija še zahtevala, da se posebna pozornost pri 'političnem' delu posveti diferenciaciji med prebivalci na vasi. S tem naj bi pred ljudmi razkrinkali sloj gospodarjev in raznih špekulantov še iz obdobja bivše Jugoslaviji. Mnogi izmed teh so namreč med vojno

sodelovali z okupatorjem, kljub temu pa imajo še vedno velik vpliv in naj bi tudi stali v ozadju razpihovanja narodnega sovraštva med prebivalci sporne predvojne občine Štrigova¹⁰¹.

5.4.1.3 USODA NAJAKTIVNEJŠIH 'BORCEV' ZA RAZKRIŽJE

Primerjava, med ravnanjem lokalnih oblasti na spornih območjih, dejansko pokaže pomembne razlike. Tako npr. območje vzhodnega pobočja Koprskih brd, v notranjosti slovenskega dela Istre, po mnenju lokalnih politično-oblastnih organov sploh ni bilo sporno. Predstavniki sežanskega okraja so bili namreč kljub protestom prebivalcev mnenja, da ni potrebno spremeniti sklepa o priključitvi spornega območja k LR Hrvaški, temveč je potrebno čim prej začeti z izgradnjo ceste, ki bo omogočala boljšo povezavo z Buzetom.

V delovanju tistih, ki so želeli spremembo omenjenega sklepa, so videli zavzemanje za razdor 'bratstva in enotnosti'. Zato so bili mnogi medvojni aktivisti in borci narodno osvobodilnega gibanja postavljeni pred sodišče. Obtoženi so bili, da širijo nacionalno sovraštvo in šovinizem. Do opisanega ravnanja lokalnih oblasti s tistimi prebivalci, ki so nasprotovali priključitvi k LR Hrvaški, je prišlo kljub temu, da so večinoma prihajali iz vrst KP in SKOJ. Skupino, ki se je zavzemala za priključitev k LR Hrvaški, pa so na drugi strani sestavljali 'reakcionarni' elementi z župnikom iz Pregare na čelu¹⁰².

Povsem drugače oziroma 'napačno' so ravnale lokalne oblasti na območju predvojne občine Štrigova, na kar je v svojem poročilu opozorila tudi Komisija državne kontrole. Komisija je tako med drugim z zadovoljstvom ugotovila, da so bili nekateri vodilni predstavniki lokalne oblasti med aprilom in junijem 1946 zamenjani in da so jih nadomestili taki ljudje, ki nimajo šovinističnih stališč ter razumejo smisel 'bratstva in enotnosti'. Na podlagi omenjenega stališča državno-partijskega vodstva in očitno 'prilnega' ravnanja lokalnih oblasti oziroma predstavnikov sežanskega okraja lahko zaključimo, da je bilo kakršno koli izražanje nezadovoljstva s potekom meje nezaželeno.

Mejo je bilo torej treba sprejeti takšno kakršna je bila, saj ni bilo pomembno v okviru katere republike je določeno ozemlje. Komisija je tudi posebej izpostavila, da se na republiške meje ne sme gledati kot na državne meje. Nasprotno, zahtevala je sodelovanje predstavnikov oblasti obeh republik na obmejnem območju, ne glede na potek mejne črte. Takšno stališče lahko morda celo označimo kot deljeno 'suverenost' obeh republik na obmejnem območju. Pri

¹⁰¹ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 84, 169-173.

¹⁰² Povzeto po: Čepić, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje 213-214.

čemer s pojmom 'suverenost' razumem samostojno in neodvisno izvajanje oblasti nad ozemljem in prebivalci.

Zato se mi zdi oznaka tajnika (Ivana Horvatića) in predsednika (Šimuna Kutnjaka) krajevnega LO Razkrižje, ki sta problematizirala potek mejne črte med LR Slovenijo in LR Hrvaško, kot popolnoma negativni osebnosti, s strani Komisije državne kontrole povsem razumljiva. Na zgoraj opisano stališče državno-partijskega vodstva napeljujejo tudi nekateri izseki iz pričanja Ivana Horvatića na Administrativnem inšpektoratu zvezne kontrolne komisije v Beogradu.

Horvatić je v pričanju povedal, da sta dne 6.6.1946 v Razkrižje prišla sekretar in načelnik odseka za notranje zadeve okrajnega LO Čakovec. Načelnik odseka za notranje zadeve je Horvatića obvestil, da je vprašanje pripadnosti teh krajev definitivno rešeno in da bo katerakoli delegacija, ki bo poskušala intervenirati oziroma to odločitev spremeniti, kaznovana. Komisija (očitno komisija obeh notranjih ministrov, Maček-Krajačić), ki je določila potek mejne črte, naj bi namreč sprejela tudi sklep, da bodo takšno delegacijo takoj aretirali in poslali na prisilno delo. Omenjeno prisilno delo naj tudi ne bi bilo v Jugoslaviji temveč nekje zunaj, tako da se člani take komisije ne bi nikoli več vrnili.

O že omenjeni zamenjavi vodilnih predstavnikov lokalne oblasti in spremembi mišljenja do katere naj bi s tem prišlo, govori tudi naslednji izsek iz Horvatićevega pričanja. Dne 7.6.1946 naj bi se Viktor Zmazek, doma iz Razkrižja, pogovarjal z nekim znancem v Ljutomeru o dogodkih na izrednem zboru volivcev v Razkrižju prejšnjega dne. Njun pogovor je slučajno slišal novi sekretar okrajnega LO Ljutomer Ivan Fajdiga, ki je Zmazku zagrozil, da ga bo aretiral, če bo še naprej govoril o teh stvareh. Horvatić je ob tem še povedal, da je Ivan Fajdiga doma iz Ribnice in v Ljutomeru šele kratek čas, zato mu razmere med ljudmi v teh krajih niso poznane¹⁰³.

Kriminalizacija obeh najbolj izpostavljenih akterjev oziroma 'borcev' za Razkrižje, ki je nato sledila, se v zgoraj opisanih razmerah zdi nekako pričakovana. Besedo kriminalizacija sem uporabil zato, ker lahko v dokumentih, ki so na voljo, najdemo dva različna odgovora na vprašanje »zakaj je do nje prišlo«. V poročilu Komisije državne kontrole zvezne vlade tako piše, da je do aretacije Šimuna Kutnjaka s strani hrvaške policije iz Čakovca prišlo zaradi širjenja šovinizma in nekaterih umazanih stvari, ki naj bi se zgodile v obdobju, ko je bil predsednik krajevnega LO Razkrižje.

¹⁰³ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 83, 165-168.

Tako naj bi Kutnjak v tem obdobju kupil od Rdečega križa pet plaščev in jih nato dal prekrojiti za člane svoje družine. Kot predsednik krajevnega LO Razkrižje naj bi tudi zaplenil dve kolesi in pri tem enega obdržal zase. Poleg tega naj bi zase obdržal tudi konja, ki je v teh krajih ostal za Rdečo armado. Omenjenega konja je najprej pozdravil in nato nekaj časa uporabljal neki lokalni siromak, nato pa ge je zaplenil tajnik krajevnega LO Razkrižje Ivan Horvatić in predal Kutnjaku¹⁰⁴.

O popolnoma drugačnih razlogih za aretacijo Šimuna Kutnjaka pa govorita dva telegrama, ki sta bila poslana Komisiji državne kontrole zvezne vlade. Prvega so s ponovnega izrednega zbora 18.6.1946 poslali volivci iz Razkrižja, ki so v telegramu Komisijo obvestili, da so istega dne hrvaški policisti aretirali predsednika njihovega krajevnega LO. Aretirali naj bi ga zato, ker je teden dni prej pričal pred Komisijo in tam opisal razmere v njihovem kraju ter izrazil njihove zahteve in želje¹⁰⁵.

Tudi v drugem telegramu, ki je bil poslan 19.6.1946 piše, da so hrvaški policisti istega dne aretirali predsednika krajevnega LO Razkrižje. Tega so poslali iz krajevnega LO Razkrižje, v odsotnosti predsednika pa ga je podpisal njegov namestnik Anton Alt. V njem je kot edini razlog za aretacijo navedeno dejstvo, da je Kutnjak Slovenec in da se je zavzemal za pravice slovenskega naroda. Te naj bi bile zaradi hrvaškega šovinizma in nasilja resno ogrožene¹⁰⁶.

Zanimivo je, da je Komisija državne kontrole, za razliko od zgoraj omenjenega primera, negativno ovrednotila ravnanje hrvaških policistov v nekaterih podobnih primerih. Hrvaška policija naj bi tako po njenem mnenju prestrogo reagirala, ko je aretirala neko žensko, ki je nasprotovala brisanju napisov v Slovenščini in rušenju slavolokov z zahtevami prebivalstva. Še večjo napako so hrvaški policisti nato storili, ko so za kratek čas zaprli še skupino štiridesetih žensk, ki so prišle v Čakovec protestirati proti aretacije prve. Podobno prestrogo so hrvaški policisti po mnenju Komisije ravnali tudi v primeru nekega mladince, ki so ga zaprli za deset dni, ker ni hotel povedati kam so skrili klavir. Mladinci iz Razkrižja so namreč pred prihodom hrvaških učiteljev skrili šolski klavir¹⁰⁷.

Iz telegrama, ki so ga 17.6.1946 poslali iz krajevnega LO Razkrižje Komisiji državne kontrole zvezne vlade lahko razberemo, da so zaprli sekretarja 'Zemaljske' (najbrž podeželske)

¹⁰⁴ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 84, 169-173.

¹⁰⁵ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 87, 174.

¹⁰⁶ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 88, 174.

¹⁰⁷ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 84, 169-173.

Mladine Slovenije iz Razkrižja. V telegramu tudi piše, da so ga zaprli samo zato, ker je Slovenec in da s takimi dejanji reakcija pridobiva podporo¹⁰⁸.

Na podlagi zgoraj opisane, sicer z različnimi razlogi utemeljene, ocene Komisije državne kontrole, da so hrvaški policisti v primeru Horvatića in Kutnjaka ravnali pravilno, v ostalih dveh primerih pa, da so reagirali prestrogo, lahko sklepamo, da so se v očeh članov Komisije dejanja prvih dveh očitno razlikovala od dejanj ostalih. Če nato bolj podrobno pogledamo, kaj je bilo tisto kar je razlikovalo dejanja enih od dejanj drugih, lahko zaključimo, da sta prva dva problematizirala sam potek mejne črte, medtem ko so bili ostali zaprti zaradi zavzemanja za rabo slovenskega jezika v šoli ali v javnem življenju.

Menim da se takšno razlikovanje sklada z že opisano idejo članov Komisije državne kontrole, o deljeni 'suverenosti' lokalnih oblasti obeh republik na obmejnem območju. Službovanje slovenskih učiteljev na hrvaški strani meje naj tako ne bi predstavljalo problema, zavzemanje za spremembo samega poteka mejne črte pa je bilo očitno problematično. Glede na to, kdo je sestavljal Komisijo (slovensko stran je zastopala Vida Tomšič), lahko morda tudi sklepamo, da je bilo podobnega mnenja tudi najvišje jugoslovansko državno-politično vodstvo. S tem bi lahko tudi razložili, zakaj ni bilo vprašanje slovensko-hrvaške meje nikoli dokončno rešeno. Jasnega poteka meje torej niso nikoli zarisali, ker ta preprosto ni bil ne potreben, ne pomemben.

5.4.2 VPRAŠANJE RAZMEJITVE MED LR SLOVENIJO IN LR HRVAŠKO NA OBMOČJU BELE KRAJINE

Drugo večje nesoglasje pri razmejitvi med LR Slovenijo in LR Hrvaško je bilo na območju Bele krajine. To je bilo očitno 'politično' manj problematično in občutljivo, ker reševanja niso prenesli na zvezni nivo, tako da zvezni državni organi o razmejitvi v Beli krajini niso ustvarili nobenih podrobnejših dokumentov. Meja v Beli krajini je bila namreč formirana na razmejitvi, kakršna je bila na podlagi dveh državnih pogodb iz 18.5.1941 in 8.7.1941 vzpostavljena med italijansko okupacijsko upravno enoto Ljubljansko pokrajino in NDH¹⁰⁹ (Čepić, 1999:210).

Konec oktobra 1946 je bilo tako v poročilu, ki navaja sporna vprašanja o razmejitvi med jugoslovanskimi federalnimi enotami, ugotovljeno le, da je v primeru razmejitve med

¹⁰⁸ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 85, 173.

¹⁰⁹ Povzeto po: Čepić, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje 210.

okrajema Črnomelj in Karlovac že dosežen sporazum med predstavniki LR Slovenije in LR Hrvaške, ki bo vključen v predvideni zakon o razmejitvi med republikama, katerega naj bi na priporočilo Komisije državne kontrole vlade FLRJ sprejela zvezna skupščina¹¹⁰.

Povsem brez problemov je bilo torej rešeno vprašanje predvojne občine Radatovići, ki je pred drugo svetovno vojno upravno spadala k Dravski banovini, po vojni pa je bila vključena v Hrvaško. Pri tem so iz občine Radatovići izključili naselje Draga pri Suhorju, ki je bilo v času vojne del NDH, in ga vključili v Slovenijo. Ta kraj je bil vključen v Slovenijo na željo prebivalcev, ki so bili po večini srbske narodnosti, zaradi njihove gospodarske in prometne vezanosti na Metliko¹¹¹.

Bolj zanimivo in predvsem daljše je bilo reševanje vprašanja treh vasi Marindol, Milići in Paunovići, ki so sicer na levem, slovenskem bregu Kolpe, a so bile pred vojno zaradi narodnostne oziroma verske pripadnosti v okviru Savske banovine oziroma Banovine Hrvaške. Takoj po vojni so te tri vasi spadale pod okraj Črnomelj. Prebivalci so sicer zahtevali priključitev k Hrvaški, vendar je po pogovorih med predstavniki obeh republik meja ostala na reki Kolpi.

Maja 1946 je nato hrvaško Ministrstvo za notranje zadeve poslalo dopis zvezni Ljudski skupščini, v katerem so poročali, da so predstavniki krajevnih LO Marindol, Milići in Paunovići, ki spadajo pod okrajni LO Črnomelj oziroma okrožni LO Novo mesto, poslali Ministrstvu za notranje zadeve LR Slovenije prošnjo za priključitev k LR Hrvaški. V prošnji so prosili, da na naslednjem zasedanju zvezne Ljudske skupščine razpravljajo o njihovi želji po priključitvi k okraju in okrožju Karlovac oziroma LR Hrvaški.

Svojo željo so predstavniki omenjenih krajevnih LO podkrepili z naslednjimi razlogi. V teh treh vaseh živijo večinoma Srbi in nekaj malega Hrvatov. Poleg tega so pred vojno že spadali pod okraj Karlovac, nato pa so te kraje fašistične oblasti priključile k 'Ljubljanski pokrajini'. Zato prebivalci soglasno zahtevajo ponovno vključitev v okraj Karlovac, ker jih z LR Hrvaško veže skupni jezik in običaji. V LR Hrvaški vidijo tudi večjo možnost za kulturno in prosvetno delo v materinem jeziku. V prošnji so poleg zgoraj naštetih razlogov, ki bi jih lahko označili kot narodnostni, na pomembnem mestu tudi ekonomski razlogi. Saj naj bi bili omenjeni kraji ekonomsko močno navezani na mesto Karlovac in na splošno na ozemlje LR Hrvaške.

¹¹⁰ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 34, 117.

¹¹¹ Povzeto po: Čepić, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje 210.

V dopisu hrvaškega Ministrstva za notranje zadeve tudi piše, da so na podlagi te prošnje dosegli sporazum s predstavniki Ministrstva za notranje zadeve LR Slovenije. Zato zdaj Ljudsko skupščino FLR Jugoslavije prosijo, da sprejme zakon o razmejitvi med LR Slovenijo in LR Hrvaško po katerem bi Marindol, Milići in Paunovići pripadli LR Hrvaški¹¹².

Kljub temu, da omenjeni zakon ni bil nikoli sprejet, Marindola, Milićev in Paunovićev, v skladu z upravno ureditvijo LR Slovenije, v začetku februarja 1948 ni bilo več v Sloveniji (Uradni list Ljudske republike Slovenije, 9-55/23.2.1948). V času popisa prebivalstva marca 1948 so bile tako tri sporne belokranjske vasi z levega brega Kolpe del LR Hrvaške. V LR Slovenijo so bile nato ponovno vključene leta 1952, predvsem zaradi vztrajanja večine prebivalstva. Pokazalo se je namreč, da so pobudo za priključitev k LR Hrvaški vodili ljudje, ki naj bi bili znani kot prekupčevalci. Poleg tega pa naj bi bili mnogi podpisi na prošnji poslani Ministrstvu za notranje zadeve LR Slovenije ponarejeni¹¹³.

5.4.3 VPRAŠANJE RAZMEJITVE MED LR SLOVENIJO IN LR HRVAŠKO NA OBMOČJU ISTRE

Tretje večje nesoglasje pri razmejitvi med LR Slovenijo in LR Hrvaško je bilo na območju Istre. Sporno je bilo vzhodno pobočje Koprskih brd s krajema Gradin in Pregara. Za oblastne organe obeh republik sicer to območje ni bilo sporno, vendar so vključitvi k Hrvaški glasno nasprotovali tamkajšnji prebivalci. Kot sem že omenil, je bila meja med Slovenijo in Hrvaško v Istri po drugi svetovni vojni zarisana na novo. Istro so pred tem delile le upravne in sodne meje, ni pa bilo političnih meja, ki bi temeljile na etnični pripadnosti tamkajšnjega večinskega prebivalstva. Jasna meja med Slovenci in Hrvati do tedaj ni bila nikoli postavljena, poleg tega so pred vojno pomemben del prebivalstva, predvsem obalnih mest, sestavljali prebivalci italijanske narodnosti.

Do razmejitve med slovenskim in hrvaškim delom Istre je dejansko prišlo v prvih dveh letih po drugi svetovni vojni, torej v času, ko to območje ni spadalo v jugoslovansko državo. Pred podpisom mirovnega sporazuma v Parizu 10.2.1947 oziroma septembrom 1947, ko je sporazum začel veljati, je bilo namreč to območje del cone B Julijske krajine pod Vojaško upravo jugoslovanske armade. V tem obdobju je bilo, znotraj cone B Julijske krajine kot teritorialno-oblastno območje, vzpostavljeno Istrsko okrožje z dvema okrajema, Koper in Buje.

¹¹² Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 80, 163-164.

¹¹³ Povzeto po: Čepić, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje 210.

Razmejitvena črta med tema dvema okrajema Istrskega okrožja, ki je kasneje obveljala tudi v coni B STO, je po podpisu londonskega sporazuma oktobra 1954, ko je ozemlje cone B STO prešlo pod suverenost Jugoslavije, postala v resnici prava meja med LR Slovenijo in LR Hrvaško. Do razmejitve je prišlo, po že opisanem kopitu, z razdelitvijo manjših upravnih enot znotraj okrajev Koper in Hrpelje-Kozina na slovenski strani in okrajev Buje in Buzet na hrvaški strani. Dejanskemu poteku mejne črte na terenu niso posvečali posebne pozornosti. Pri tem naj bi upoštevali etnično pripadnost večinskega prebivalstva, na eni strani slovenskega, na drugi hrvaškega¹¹⁴.

Prva etnična razdelitev Istre med Slovence in Hrvate pa je bila izvedena že v času vojne, ko sta se februarja 1944 v vasi Maliji nad Lucijo sestala tajnik Okrožnega odbora Osvobodilne fronte za Slovensko Istro Milan Guček in zastopnik pokrajinskega komiteja KP Hrvaške Andrija Babić. Na tem sestanku sta zaradi vojaško-operativnih razlogov določila potek meje oziroma organizacijsko-teritorialne razmejitve med obema organizacijama Osvobodilnih Front.

Sporazumela sta se, da bo meja tam, kjer se konča ozemlje, na katerem govorijo prebivalci izrazito Slovensko. Takšna razmejitev je nato obveljala tudi v coni B Julijske krajine oziroma kasneje coni B STO in na koncu še med LR Slovenijo in LR Hrvaško. Do razmejitve je prišlo predvsem zaradi nesporazumov med prebivalstvom Slovenske Istre in hrvaškimi partizani, ki so si lastili prednost pri vojaških posegih, oskrbovanju in mobilizaciji¹¹⁵.

Milan Guček, ki je februarja 1944 pri razmejitvi Istre na območje delovanja slovenske in hrvaške Osvobodilne Fronte zastopal slovensko stran, je kasneje takole opisal dogajanje na Maliji. »Z Andrijo sva slonela nad geografsko karto in sva se kaj lahko sporazumela. Meja bo tam kjer se konča ozemlje, ko govorijo ljudje še izrazito slovensko. Tako daleč je sedaj pravzaprav tudi segala organizacija naša Osvobodilne fronte, tukaj se prebivalci sami čutijo Slovence«.; »In sva kar začrtala mejo in sproti ocenjevala vasi. Začela sva pri izlivu Dragonje v morje skonca sečoveljskih solin, nato sva šla ves čas po toku te rečice do pod vasi Topolovec, nato jugovzhodno pod vasjo Pregara, proti vzhodu nad Štrpedom pred Buzetom in proti Vodiciam«.; »Podala sva si roke. Sedaj ne bo več nesporazumov, čigavo je kaj. Morda sva tudi opravila delo za bodoče republiške meje. Kdo ve«¹¹⁶. Zadnje besede se zdijo skoraj

¹¹⁴ Povzeto po: Čepić, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje 211.

¹¹⁵ Povzeto po: Marin, Dogovor o razmejitvi 51-52.

¹¹⁶ Guček, Počakaj do prihodnje pomladi 197-200.

Razmejitvena črta med tema dvema okrajema Istrskega okrožja, ki je kasneje obveljala tudi v coni B STO, je po podpisu londonskega sporazuma oktobra 1954, ko je ozemlje cone B STO prešlo pod suverenost Jugoslavije, postala v resnici prava meja med LR Slovenijo in LR Hrvaško. Do razmejitve je prišlo, po že opisanem kopitu, z razdelitvijo manjših upravnih enot znotraj okrajev Koper in Hrpolje-Kozina na slovenski strani in okrajev Buje in Buzet na hrvaški strani. Dejanskemu poteku mejne črte na terenu niso posvečali posebne pozornosti. Pri tem naj bi upoštevali etnično pripadnost večinskega prebivalstva, na eni strani slovenskega, na drugi hrvaškega¹¹⁴.

Prva etnična razdelitev Istre med Slovence in Hrvate pa je bila izvedena že v času vojne, ko sta se februarja 1944 v vasi Maliji nad Lucijo sestala tajnik Okrožnega odbora Osvobodilne fronte za Slovensko Istro Milan Guček in zastopnik pokrajinskega komiteja KP Hrvaške Andrija Babić. Na tem sestanku sta zaradi vojaško-operativnih razlogov določila potek meje oziroma organizacijsko-teritorialne razmejitve med obema organizacijama Osvobodilnih Front.

Sporazumela sta se, da bo meja tam, kjer se konča ozemlje, na katerem govorijo prebivalci izrazito Slovensko. Takšna razmejitev je nato obveljala tudi v coni B Julijske krajine oziroma kasneje coni B STO in na koncu še med LR Slovenijo in LR Hrvaško. Do razmejitve je prišlo predvsem zaradi nesporazumov med prebivalstvom Slovenske Istre in hrvaškimi partizani, ki so si lastili prednost pri vojaških posegih, oskrbovanju in mobilizaciji¹¹⁵.

Milan Guček, ki je februarja 1944 pri razmejitvi Istre na območje delovanja slovenske in hrvaške Osvobodilne Fronte zastopal slovensko stran, je kasneje takole opisal dogajanje na Maliji. »Z Andrijo sva slonela nad geografsko karto in sva se kaj lahko sporazumela. Meja bo tam kjer se konča ozemlje, ko govorijo ljudje še izrazito slovensko. Tako daleč je sedaj pravzaprav tudi segala organizacija naša Osvobodilne fronte, tukaj se prebivalci sami čutijo Slovence«.; »In sva kar začrtala mejo in sproti ocenjevala vasi. Začela sva pri izlivu Dragonje v morje skonca sečoveljskih solin, nato sva šla ves čas po toku te rečice do pod vasi Topolovec, nato jugovzhodno pod vasjo Pregara, proti vzhodu nad Štrpedom pred Buzetom in proti Vodiciam«.; »Podala sva si roke. Sedaj ne bo več nesporazumov, čigavo je kaj. Morda sva tudi opravila delo za bodoče republiške meje. Kdo ve«¹¹⁶. Zadnje besede se zdijo skoraj

¹¹⁴ Povzeto po: Čepić, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje 211.

¹¹⁵ Povzeto po: Marin, Dogovor o razmejitvi 51-52.

¹¹⁶ Guček, Počakaj do prihodnje pomladi 197-200.

preroške, saj danes vemo, da je bila na njunem dogovoru o vojaško-operativni razmejitvi kasneje vzpostavljena meja med LR Slovenijo in LR Hrvaško.

Kot sem že omenil, je bilo pri razmejitvi med LR Slovenijo in LR Hrvaško na območju Istre najbolj sporno vprašanje vzhodnega pobočja Koprskih brd s krajema Gradin in Pregara. Zanimivo je, da razmejitev na tem območju ni bila sporna za oblastne organe obeh republik, temveč predvsem za prebivalce tega območja, ki so bili večinoma Slovenci. Omenjeni kraji so bili po koncu vojne v Okviru cone B Julijske krajine najprej vključeni v okraj Koper, februarja 1947 z formiranjem cone B STO pa so postali del okraja Sežana. To so ostali do aprila 1947, ko so bila s sklepom Oddelka za zakonodajo in izgradnjo ljudske oblasti pri Predsedstvu Vlade LR Slovenije območja krajevnih LO Gradin, Pregara in Črnica vključena v hrvaški okraj Buzet.

Prebivalci prizadetih krajev so nato takoj začeli javno izražati nezadovoljstvo nad zgoraj omenjenim sklepom. Vrstila so se množična protestna zborovanja, oblastni in politični organi so dobivali resolucije z željo po vključitvi v LR Slovenijo. Pomembno se mi zdi dejstvo, da so politično-oblastni organi sežanskega okraja v teh protestih videli načrten razdor 'bratstva in enotnosti' in bili mnenja, da ni potrebno spremeniti sklepa o priključitvi k LR Hrvaški. Kljub temu, da so bili pobudniki protestov člani KP in SKOJ, njihovi nasprotniki pa 'reakcionarni elementi' z župnikom iz Pregare na čelu.

Ker pa se je nezadovoljstvo med prebivalci nadaljevalo, je decembra 1955 sabor LR Hrvaške sprejel sklep o priključitvi teh krajev k LR Sloveniji. S tem je soglašala tudi slovenska skupščina, spremembo pa je, v skladu z ustavo, leta 1956 z zakonom potrdila tudi jugoslovanska zvezna skupščina. Gre za edini primer, da je bil postopek določanja meje med Slovenijo in Hrvaško uradno urejen in zaključen¹¹⁷.

¹¹⁷ Čepić, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje 213-214.

6.0 KDAJ JE PRIŠLO DO RAZMEJITVE MED LR SLOVENIJO IN LR HRVAŠKO?

V Temeljni ustavni listini o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, ki jo je sprejela skupščina RS 25.6.1991, je v II. točki navedeno, da je meja med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško v okviru dotedanje meje znotraj SFRJ¹¹⁸. S tem je postalo v naslovu zastavljeno vprašanje izredno pomembno. Razmejitev med LR Slovenijo in LR Hrvaško je namreč s tem dejanjem postala državna meja.

Hkrati pa lahko prav v omenjeni formulaciji poteka nove državne meje vidimo tudi glavni vzrok današnjih nesoglasij med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško. Saj sem v prejšnjem poglavju ugotovil, da slovensko-hrvaška meja v času SFRJ ni bila natančno določena z nobenim pravno-veljavnim aktom oziroma zakonom. Kljub temu, da je bila v 12. členu Ustave FLRJ iz januarja 1946 predvidena razmejitev med jugoslovanskimi republikami, ki bi jo morala z zakonom potrditi Zvezna ljudska skupščina¹¹⁹.

Različne komisije, ki so se ukvarjale z mejno problematiko, so sicer na nekaterih omejenih odsekih, kjer je zaradi meje prišlo do nezadovoljstva med prebivalstvom, določile natančen potek slovensko-hrvaške meje. Vendar kasneje, v skoraj nobenem primeru, ni prišlo do sprejetja zakona v Zvezni ljudski skupščini, ki bi potrdil dogovorjeno razmejitev. Zvezna skupščina je namreč le trikrat ravnala v skladu z 12. členom ustave in z zakonom potrdila razmejitev med ozemljem federalnih enot. V vseh treh primerih leta 1949, 1953 in 1956 je šlo za mejo med LR Hrvaško in LR Bosno. Leta 1956 je bil hkrati sprejet tudi že omenjeni odlok o odobritvi meje med LR Slovenijo in LR Hrvaško na vzhodnem pobočju Koprskih brd. To pa je tudi edini primer, da je bil postopek razmejitve med LR Slovenijo in LR Hrvaško z zakonom uradno urejen in tako dokončno zaključen¹²⁰.

Glede na to, da meje republik niso bile uradno določene, se nam sama po sebi zastavljajo naslednja vprašanja: kako so bile lahko v aprilu in maju 1945 formirane federalne enote in njihove vlade, kako so bile lahko sprejete tako republiške ustave kot zvezna ustava in predvsem kako so bili lahko sprejeti zakoni o upravno-administrativni notranji razdelitvi federalnih enot s katerimi so le-te dejansko postavile medsebojne meje.

Menim, da lahko na omenjena vprašanja odgovorimo samo na en način. Potek meja med federalnimi enotami je moral biti okvirno dogovorjen že v obdobju pred tem, torej po vsej

¹¹⁸ Uradni list Republike Slovenije, 1-4/25.6.1991.

¹¹⁹ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 29, 108.

¹²⁰ Povzeto po: Čepić, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje 206.

verjetnosti že med drugo svetovno vojno. Če ta domneva drži, potem postane razumljivo tako dejstvo, da gradivo o razmejitvi sploh ni bilo ustvarjeno, kot tudi, da je bila razmejitev sprejeta brez zakonske osnove, zaradi česar danes ne poznamo nobenega pravno-veljavnega akta, ki bi opisal potek razmejitve. Konspirativni način delovanja, medvojno nastajajoče 'ljudske' oblasti, je namreč zahteval improvizacijo. Številne odločitve so bile tako 'začasno' sprejete v ozkem krogu vojaško-političnih voditeljev. Poleg tega jasno zarisan potek mejne črte, če izhajamo iz že omenjene ideje o deljeni suverenosti na obmejnem območju, ki je bila prisotna med člani državno-političnega vodstva, po vojni preprosto ni bil potreben.

Da je do dogovora o razmejitvi med ozemljem bodoče LR Slovenije in LR Hrvaške prišlo že med vojno, lahko sklepamo tudi na podlagi edine dokumentirane 'začasne' razmejitve med slovensko in hrvaško organizacijo Osvobodilne Fronte. V omenjenem primeru sta se februarja 1944 v vasi Maliji nad Lucijo sestala tajnik Okrožnega odbora Osvobodilne fronte za Slovensko Istro Milan Guček in zastopnik Pokrajinskega komiteja KP Hrvaške Andrija Babić. Na tem sestanku sta zaradi vojaško-operativnih razlogov določila potek meje oziroma organizacijsko-teritorialne razmejitve v Istri. Čeprav iz virov ni razvidno s kakšnimi pooblastili sta se sestala, danes vemo, da na njunem dogovoru temelji kasneje vzpostavljena meja med LR Slovenijo in LR Hrvaško v Istri.

Na podlagi pravkar opisanega primera lahko sklepamo, da je med drugo svetovno vojno, na podoben način, prišlo do dogovora o vojaško-operativni oziroma organizacijsko-teritorialni razmejitvi tudi vzdolž ostalega dela kasnejše meje med LR Slovenijo in LR Hrvaško. In prav vojaško-operativna oziroma organizacijsko-teritorialna razmejitev med obema organizacijama Osvobodilnih Front je po mojem mnenju postala tudi razmejitev med ozemljem LR Slovenije in LR Hrvaške. Kar pomeni, da je do razmejitve prišlo postopoma oziroma vzporedno z oblikovanjem slovenske in hrvaške 'ljudske' oblasti vzdolž celotne bodoče meje že med vojno.

Tako stališče podpirajo tudi nekatere določbe tako v jugoslovanski ustavi iz januarja 1946, kot v slovenski iz januarja 1947. Jugoslovanska ustava namreč določa, da je za razmejitev odgovorna Ljudska skupščina FLR Jugoslavije, ter da se republiške meje ne morejo spreminjati brez njene privolitve. Podobno določbo najdemo tudi v ustavi LR Slovenije, po kateri se meje LR Slovenije ne morejo spreminjati brez privolitve Slovenske skupščine. Omenjene ustavne določbe razumem kot pripravo zakonske osnove za ureditev že prej dogovorjenega poteka meje, saj jasno namigujejo na dejstvo, da je meja že obstajala, hkrati pa odpirajo možnost za zakonsko ureditev razmejitve tako med LR Slovenijo in LR Hrvaško kot tudi med ostalimi federalnimi enotami.

Do podobnega zaključka lahko pridemo tudi na podlagi že omenjenega dopisa, ki ga je generalni sekretar vlade FLRJ 15.5.1946 poslal vladam ljudskih republik, z naslednjo vsebino. »Z ustavo FLRJ je predvidena ozemeljska razmejitev LR. Čeprav omenjena razmejitev ni vezana na rok, je potrebno čim prej opraviti določene 'popravke', ker se bodo tako odpravili nespornosti in morebitni spori«. Nato je vlade zaprosil za predloge o 'spremembah' razmejitev, ki morajo biti natančno razloženi, saj morajo vsebovati podatke o nacionalni sestavi krajev ter njihovi ekonomski povezanosti in motive za spremembe¹²¹.

Ob tem ne moremo mimo naslednjega vprašanja: kako to, da kljub sprejeti ustavni določbi vprašanje notranje razmejitve ni bilo urejeno z zakonom? Tako kot pri ostalih vprašanjih, ki so povezana z razmejitvijo, tudi tu ne poznamo jasnega odgovora. Različni avtorji, ki se danes ukvarjajo s to problematiko, kot razlog za tako stanje najpogosteje navajajo stališče povojnega državno-partijskega vodstva, po katerem bi odpiranje vprašanja medrepubliških mej hkrati pomenilo tudi odpiranje nacionalnega vprašanja, ki so ga s svojo politiko želeli preseči. Sam pa vidim vzrok za tako stanje primarno ravno v omenjeni politiki, ki jo morda najlažje razumemo preko slogana 'bratstvo in enotnost'.

6.1 RAZVOJ 'LJUDSKE' OBLASTI V SLOVENIJI MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

Druga svetovna vojna za Slovence ni bila le boj za preživetje, temveč je med vojno prišlo tudi do razvoja nekaterih pomembnih prvin slovenske državnosti. Že kmalu po začetku vojne je v Sloveniji prišlo do formiranja novega političnega tabora pod vodstvom KP Slovenije, ki je zaveznike poiskala med krščanskimi socialisti, levim krilom telovadnega društva Sokol in liberalno ter levo usmerjenimi intelektualci. Odporniška organizacija, ki so jo nato, skupaj z že omenjenimi zavezniki, 27.4.1941 ustanovili slovenski komunisti, se je sprva imenovala Protiimperialistična fronta, po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo 22.6.1941 pa se je preimenovala v Osvobodilno fronto. Dobrih štirinajst dni kasneje, najverjetneje 15.6.1941, se je v Ljubljani prvič sestal vrhovni plenum Protiimperialistične fronte, ki je bil njen najvišji organ¹²².

Vrhovni plenum je bil zadolžen za sprejetje načelnih sklepov in programa, zato je že na svojem prvem srečanju sprejel gesla osvobodilnega boja, ki predstavljajo prvi jasno izražen frontni program. Programska določila OF so nato še nekaj časa postopoma spreminjali, končno obliko pa so sprejeli 1.11.1941. Program je v osnovi napisan v sedmih temeljnih

¹²¹ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 29, 108.

¹²² Povzeto po: Klanjšček, Narodnoosvobodilna vojna 79-80.

točkah. Omenjene točke zagovarjajo: neizprosno oboroženo akcijo proti okupatorju, ki bo kasneje predstavljala izhodišče za osvoboditev in združitve vseh Slovencev; OF ne priznava razkosanja Jugoslavije, temveč deluje za slogo jugoslovanskih narodov na temelju pravice slehernega naroda do samoodločbe; z osvobodilno akcijo se preoblikuje slovenski narodni značaj; vse skupine v OF bodo lojalne v medsebojnih odnosih; po narodni osvoboditvi prevzame na Slovenskem oblast OF kot celota; po osvoboditvi OF uvede dosledno ljudsko demokracijo na podlagi katere bodo rešena vsa vprašanja, ki presegajo okvir narodne osvoboditve. 21.12.1941 sta bili nato na podlagi atlantske listine dodani še dve točki: o notranji ureditvi združene Slovenije ter o njenih zunanjih odnosih bo po osvoboditvi odločal slovenski narod sam; narodna vojska na slovenskem ozemlju raste iz slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet in Narodne zaščite, kamor se pozivajo vsi Slovenci¹²³.

Do prvega koraka pri razvoju nove 'ljudske' oziroma 'revolucionarne' oblasti je prišlo na drugem srečanju vrhovnega plenuma 28.7.1941 v Ljubljani. Takrat so namreč izvolil člane izvršnega odbora vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte (IO OF), ki je bil med vojno najvišji organ oblasti. OF je nato začela sistematično graditi slovensko ljudsko oblast. Ob že obstoječih okrožnih in rajonskih komitejih KPS so začeli ustanavljati še pokrajinske, okrožne, rajonske in terenske (vaške) odbore OF, ki so postopno in počasi nastajali po vsem slovenskem etničnem ozemlju. Omenjeni odbori so v primerih, ko so partizani za daljše ali krajše obdobje z določenih območij pregnali okupatorjeve vojake in tako oblikovali osvobojeno ozemlje, dejansko prevzeli oblast v svoje roke že med vojno. V omenjenih primerih so namreč izvedli volitve za narodnoosvobodilne odbore (NOO) oziroma nove organe ljudske oblasti, ki so bili širše organizirani in imeli več članov kot odbori OF. Drugače pa so terenski odbori OF večinoma delovali konspirativno ter zbirali predvsem vse kar je potrebovala slovenska partizanska vojska¹²⁴.

Do naslednjega pomembnega koraka pri oblikovanju nove ljudske oblasti je prišlo 16.9.1941, ko se je v Ljubljani tretjič sestal vrhovni plenum. Takrat se je plenum preoblikoval v Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO), ki si je zadal nalogo, da bo v času vojne edini predstavljal, zastopal, organiziral in vodil slovenski narod na vsem njegovem ozemlju. Novo oblikovani SNOO se je hkrati zavezal, da bo kot predstavniški organ slovenskega naroda v stalni zvezi z enakimi predstavništvi drugih narodov Jugoslavije in s tem nakazal federativno

¹²³ Povzeto po: Repe, Slovenija do samostojne države 172.

¹²⁴ Povzeto po: Klanjšček, Narodnoosvobodilna vojna 297-303.

ureditev povojne Jugoslavije¹²⁵. Tako je OF že leta 1941 oblikovala novo zakonodajno in izvršno oblast, ki naj bi delovala na celotnem slovenskem narodnem ozemlju.

Za najpomembnejši dogodek v procesu oblikovanja slovenske medvojne ljudske oblasti lahko nedvomno štejemo Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, kjer so se 1.10.1943 zbrali izvoljeni predstavniki prebivalstva in slovenske partizanske vojske (572 neposredno izvoljenih odposlancev in 78 delegatov odborov OF). Do omenjenega zbora je prišlo predvsem zaradi tedaj ugodnih vojaško-političnih razmer (kapitulacija Italije, poraz bele in plave garde), ki so po mnenju IO OF omogočale, »da ljudstvo izvoli svoje odposlance za posebno telo, ki ne bo slovenski protifašistični svet, parlament..., temveč množični zbor svobodno in demokratično izvoljenih ljudskih predstavnikov. Zbor naj bi se sestel samo enkrat, in sicer bolj z deklarativnim kakor pa s konstitutivnim smotrom, ter naj bi demokratično izvolil organ, ki se bo potem izoblikoval v prvi slovenski ljudski parlament«¹²⁶.

Na Zboru odposlancev slovenskega naroda so tako izvolili 120-članski Plenum OF oziroma Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO). Dvojno poimenovanje izhaja iz tega, ker je šlo hkrati za vrhovni organ OF in vrhovni organ ljudske oblasti na Slovenskem. Izvolitvi Plenuma OF oziroma SNOO je sledila izvolitev oziroma potrditev 10-članskega IO OF, ki je bil hkrati tudi predsedstvo SNOO. Izvolili oziroma potrdili so vse dotedanje člane IO OF. Hkrati so odposlanci izvolili še 42-člansko delegacijo za drugo zasedanje Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije (AVNOJ)¹²⁷.

Poleg zgoraj omenjenih volitev so proti koncu zasedanja odposlanci sprejeli še proglas in resolucijo. V proglasu so slovesno odobrili dejanje IO OF, ki je deset mesecev pred tem, v imenu suverena slovenskega naroda, stopil v AVNOJ. Z resolucijo pa so priznali predvsem zgodovinske zasluge OF pri organiziranju, vodenju in širjenju narodnoosvobodilnega boja, organiziranju ljudske oblasti in vključevanju slovenskega naroda v enakopravno demokratično domovino jugoslovanskih narodov, ter hkrati potrdili tudi vse dotedanje vojne, politične in upravne ukrepe IO OF¹²⁸. Na podlagi sklepov kočevskega zbora odposlancev se je torej spremenil položaj Slovenije v Jugoslaviji, saj poslej Slovenija ni imela več le statusa administrativne enote (predvojne banovine) temveč državno-pravni (federalni) status¹²⁹.

¹²⁵ Klanjšček, Narodnoosvobodilna vojna 131.

¹²⁶ Klanjšček, Narodnoosvobodilna vojna 557.

¹²⁷ Povzeto po: Klanjšček, Narodnoosvobodilna vojna 561.

¹²⁸ Prav tam.

¹²⁹ Repe, Slovenija do samostojne države 173.

Dva meseca kasneje, v noči med 29. in 30.11.1943, se je v Jajcu zbralo 157 izvoljenih delegatov na drugem zasedanju AVNOJ, ki se ga je zaradi vojnih razmer udeležilo le šestnajst od dvainštiridesetih izvoljenih članov slovenske delegacije. Zasedanje se je začelo s poročilom vrhovnega komandanta NOV in PO Jugoslavije Josipa Broza-Tita o razvoju narodnoosvobodilnega boja narodov Jugoslavije v zvezi z mednarodnimi dogodki. V njem je Tito poudaril: »Zdaj je potrebno, da Protifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije postane zares najvišji zakonodajni in izvršni organ narodov Jugoslavije. Zdaj je prišel čas, da se ustvari neki izvršni organ v obliki začasne vlade, ki bo zmožen urejati vse zadeve, ki jih mora urejati prava narodna vlada«¹³⁰.

Po razpravi, v kateri so vsi govorniki pozdravili Titovo poročilo, so zbrani delegati najprej sprejeli deklaracijo drugega zasedanja AVNOJ, ki je bila sestavljena tako, da so lahko k vsaki bistveni točki sprejeli še sklep ali odlok s podrobnejšimi določili. Za našo nadaljnjo razpravo so pomembni predvsem naslednji sklepi deklaracije, »da se Jugoslavija zgradi na demokratičnem federativnem načelu kot državna skupnost enakopravnih narodov«, »da se AVNOJ konstituirava v vrhovni zakonodajni in izvršilni predstavniški organ Jugoslavije, ki bo vrhovni predstavnik suverenosti narodov in države Jugoslavije, in da se ustanovi Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije (NKOJ) kot organ z vsemi lastnostmi narodne vlade, preko katere bo AVNOJ izvajal svojo izvršilno funkcijo« ter »da se ti sklepi oblikujejo kot posebni odloki AVNOJ«¹³¹.

Na podlagi zgoraj omenjenih sklepov deklaracije so v nadaljevanju zasedanja, poleg ostalih odlokov AVNOJ, sprejeli tudi naslednja odloka. 'Odlok o zgraditvi Jugoslavije na federativnem načelu', ki v prvi točki poudarja, da narodi Jugoslavije niso nikdar priznali in ne priznavajo razkosanja Jugoslavije. Nasprotno, s skupnim oboroženim bojem so dokazali trdno voljo, da ostanejo tudi naprej združeni v Jugoslaviji. V drugi točki nato ugotavlja, da se nova Jugoslavija gradi in se bo gradila po federativnem načelu, ki bo zagotovilo popolno enakopravnost Srbov, Hrvatov, Slovencev, Makedoncev in Črnogorcev. V tretji točki pa ugotavlja, da je s takšno federativno graditvijo Jugoslavije v skladu tudi dejstvo, da pri posameznih narodih že v času boja predstavljajo temeljne organe ljudske oblasti narodnoosvobodilni odbori in protifašistični sveti narodne osvoboditve.

Ter 'odlok o vrhovnem zakonodajnem in izvršnem ljudskem predstavniškem organu Jugoslavije in Nacionalnem komiteju osvoboditve Jugoslavije kot začasnih organih vrhovne

¹³⁰ Klanjšček, Narodnoosvobodilna vojna 674.

¹³¹ Klanjšček, Narodnoosvobodilna vojna 675.

ljudske oblasti v Jugoslaviji v času narodnoosvobodilnega boja'. Odlok je določal sestavo in naloge AVNOJ, njegovega predsedstva in NKOJ¹³².

V skladu z zgoraj omenjenim odlokom so nato izvolili predsedstvo AVNOJ (vrhovni zakonodajni in izvršni ljudski predstavniški organ Jugoslavije), v katerega je prišlo tudi deset Slovencev. Komaj izvoljeno predsedstvo AVNOJ se je na prvi seji zbralo že v odmoru med zasedanjem. Na tej seji so potrdili odlok o imenovanju Josipa Broza-Tita za maršala Jugoslavije, izvolili sedemnajst članov NKOJ (organ z vsemi lastnostmi vlade, katerega predsednik je postal Tito), med katerimi so bili štirje Slovenci, ter potrdili odlok vrhovnega plenuma OF z dne 16.9.1943 in predsedstva ZAVNOH (Pokrajinski protifašistični svet narodne osvoboditve Hrvaške) z dne 20.8.1943, da se tisti deli slovenskega in hrvaškega ozemlja, ki so bili že pred vojno pod Italijo priključijo k Sloveniji in Hrvaški. Omenjene odloke so nato prebrali med nadaljevanem zasedanja AVNOJ. Zbrani delegati so jih z navdušenjem potrdili in s tem so v zgodnjih jutranjih urah 30.11.1943 končali drugo zasedanje AVNOJ¹³³.

Po drugem zasedanju AVNOJ, ki se je dokončno izrekel za federativno Jugoslavijo, se je v Črnomlju 19. in 20.2.1944 prvič sestal SNOO. Zdaj že kot najvišji predstavniški organ slovenske državnosti v okviru Demokratične federativne Jugoslavije. SNOO se je na omenjenem zasedanju, zaradi oblikovanja organov narodne oblasti, »kot najvišji zakonodajni in izvršni organ na slovenskem ozemlju preimenoval v Slovenski narodnoosvobodilni svet« (SNOS) in se preoblikoval v prvi slovenski parlament. Pod vplivom drugega zasedanja AVNOJ je vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja, po vzoru NKOJ, sprva nameravalo oblikovati Nacionalni komite osvoboditve Slovenije (NKOS), ki bi mu SNOS izročil izvršno oblast. Vendar do oblikovanja NKOS ni prišlo, so pa v na zasedanju sprejeti deklaraciji SNOS zapisali, da se bo to zgodilo, »čim bodo dani potrebni pogoji«¹³⁴.

Kljub temu, da na zasedanju SNOS v Črnomlju ni prišlo do oblikovanja zgoraj omenjenega NKOS, so takrat vseeno postavili »lastno nacionalno vlado«. Sklenili so namreč naj to vlogo opravlja predsedstvo SNOS, ki je moralo v vlogi vlade vzpostaviti naslednje upravne odseke: za notranje zadeve, za zgraditev narodne oblasti, za gospodarstvo, za finance, za prosveto, za zdravstvo, za obnovo... Poleg tega je bilo predsedstvo SNOS tudi dolžno te odseke »v smislu federativne izgradnje nove Jugoslavije« povezati z ustreznimi poverjeništvu NKOJ, če bi to

¹³² Prav tam.

¹³³ Povzeto po: Klanjšček, Narodnoosvobodilna vojna 676.

¹³⁴ Klanjšček, Narodnoosvobodilna vojna 679.

zahtevala potreba po enotnem vodenju države. V sestavi najvišjih slovenskih oblastvenih organov nato ni bilo bistvenih sprememb, vse do postavitve prve slovenske narodne vlade v Ajdovščini 5.5.1945. Po tem zasedanju se je slovenska ljudska oblast v okviru DFJ namreč gradila oziroma dopolnjevala predvsem na nižjih nivojih¹³⁵.

Na prvem zasedanju SNOS v Črnomlju so sprejeli tudi nekatere pomembne izjave, sklepe in odloke. Med njimi se mi za nadaljnjo razpravo zdita pomembna predvsem 'odlok o razpisu volitev v narodnoosvobodilne odbore', ki je NOO razdelil na krajevne, okrajne in okrožne. Poleg tega je določil tudi, da so vsi zgoraj omenjeni NOO na svojem območju samoupravne enote in najvišji oblastveni organi, ki imajo hkrati zakonodajno in izvršno oblast. Okrajni in okrožni NOO imajo zato tudi svojo skupščino in izvršne odbore, medtem ko jih krajevni odbori zaradi majhnega števila odbornikov nimajo. Omenjeni odlok je uvedel tudi delegatski volilni sistem. Po njegovih določilih se namreč voli neposredno le člane krajevnih odborov in okrajnih skupščin, vse nadaljnje volitve pa potekajo po delegatskem sistemu. Ob tem se mi zdi pomembno še omeniti, da so s tem odlokom dobili pasivno in aktivno volilno pravico vsi državljani starejši od osemnajst let, torej tudi ženske¹³⁶.

Ter 'sklep o spojitvi Narodnoosvobodilnega sveta za Primorsko Slovenijo z organi slovenske narodne oblasti', ki je razrešil dotlej pereče vprašanje dvojnosti najvišjega oblastvenega organa za Primorsko Slovenijo. 11.9.1943 je bil ustanovljen Narodnoosvobodilni svet za Primorsko Slovenijo (območje Slovenskega primorja in slovenske Istre), kot najvišji organ ljudske oblasti na omenjenem območju. Šele nato je vrhovni plenum OF na svoji dvanajsti seji 16.9.1943 sprejel sklep o priključitvi Primorske Slovenije k združeni Sloveniji¹³⁷.

Po priključitvi in kasneje predvsem zaradi sklepov Zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju se je nato postavilo vprašanje dvojnosti najvišje oblasti. Po kočevske zboru je namreč predsedstvo SNOO oziroma IO OF postal najvišji oblastveni organ tudi v Primorski Sloveniji. Zato je Narodnoosvobodilni svet za Primorsko Slovenijo 13.1.1944 sprejel sklep o svojem razpustu, svoje pristojnosti pa prenesel na predsedstvo SNOO oziroma IO OF, kar so nato z zgoraj omenjenim sklepom potrdili na zasedanju SNOS v Črnomlju¹³⁸.

V Črnomlju določena sestava najvišjih slovenskih državnih organov je nato ostala v bistvu nespremenjena vse do izglasovanja prve slovenske ustave 16.1.1947. Zakon o narodni vladi je

¹³⁵ Prav tam.

¹³⁶ Povzeto po: Klanjšček, Narodnoosvobodilna vojna 680.

¹³⁷ Povzeto po: Klanjšček, Narodnoosvobodilna vojna 515-516.

¹³⁸ Klanjšček, Narodnoosvobodilna vojna 680.

sprejelo predsedstvo SNOS, ki je vlado nato tudi imenovalo. Z oblikovanjem narodne vlade pa tako predsedstvo SNOS kot sam SNOS (slovenski parlament) nista prenehala delovati. SNOS je deloval vse do razpustitve septembra 1946, njegovo predsedstvo pa je organiziralo volitve v ustavodajno skupščino, ki je nato sprejela prvo ustavo v slovenski zgodovini. Na ta način je bila na formalni ravni zagotovljena kontinuiteta ljudske oblasti¹³⁹.

Na koncu pravkar opravljenega pregleda razvoja ljudske oblasti v Sloveniji med drugo svetovno vojno se mi zdi posebej pomembno izpostaviti funkcionalno dvojnost organov OF, ki so bili hkrati politično-organizacijske enote OF in organi ljudske oblasti na svojem območju. Ta dvojnost se je kazala zlasti na območjih, ki jih je nadzoroval okupator. Na osvobojenih ozemljih pa sta se z volitvami v NOO obe funkciji ločili. Omenjena dvojnost je lepo vidna tudi v osrednjih slovenskih medvojnih vodstvenih organih. Tako je bil SNOS oziroma Plenum OF hkrati najvišji slovenski oblastveni organ in najvišje politično predstavništvo OF (organizacija odpora proti okupatorju), predsedstvo SNOS oziroma IO OF pa je hkrati opravljalo funkcijo slovenske vlade in najvišjega političnega predstavništva OF v času med zasedanji Plenuma OF.

Ravno ta dvojnost je pomembno prispevala k dejstvu, da so bili na ozemlju bodoča LR Slovenija že pred osvoboditvijo vzpostavljeni vsi temeljni oblastveni organi, ki so preko mreže krajevnih NOO oziroma terenskih odborov OF pokrivali celotno slovensko 'narodno' ozemlje. OF je torej še pred popolno osvoboditvijo Slovenije organizirala organe ljudske oblasti in izvedla tudi njihovo vzpostavitev od spodaj do vrha. Za nadaljnjo razpravo se mi poleg tega zdi pomembno tudi dejstvo, da je OF že pred koncem vojne pripravila tudi organizacijsko, kadrovsko in vsebinsko zasnovo prve povojne uprave¹⁴⁰. SNOS je tako po osvoboditvi prerasel v začasno slovensko skupščino, predsedstvo SNOS in tik pred osvoboditvijo imenovana narodna vlada pa v izvršno oblast skupščine Slovenije.

6.2 BODOČA RAZMEJITEV MED LR SLOVENIJO IN LR HRVAŠKO JE BILA OKVIRNO DOGOVORJENA ŽE MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

Razvoja ljudske oblasti v Sloveniji med drugo svetovno vojno, ki sem ga obdelal zgoraj, sem se lotil predvsem zato, ker sem želel pokazati, da tako povojni status Slovenije v Jugoslaviji kot povojna slovenska oblast izvirata neposredno iz tega obdobja. Ob tem se mi zdi posebej pomembno izpostaviti, da so organi ljudske oblasti na najnižjem nivoju (krajevni NOO in

¹³⁹ Povzeto po: Repe, Slovenija do samostojne države 173.

¹⁴⁰ Klanjšček, Narodnoosvobodilna vojna 1031.

terenski odbori OF) pokrivali celotno 'narodno' ozemlje že pred osvoboditvijo oziroma, kot so zapisali avtorji knjige Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945, po kateri večinoma povzemam dogajanje med drugo svetovno vojno: »Ugotoviti moramo, da so oborožene enote slovenskega naroda med osvobodilno vojno postopoma rušile vse imperialistične meje, ki so že prej ali pa ob okupaciji dežele vklepale in ločevale Slovence. Osvobodilni boj so razširile na celotno slovensko narodno ozemlje, do konca operacij pa so skoraj na vsem tem ozemlju nastali tudi organi ljudske oblasti¹⁴¹. S tem je prišlo tudi do razmejitve med slovenskimi in hrvaškimi organi ljudske oblasti.

Za nadaljnjo razpravo se mi zdi pomembno omeniti tudi, da je do razvoja ljudske oblasti v Sloveniji prišlo samostojno in neodvisno od osrednjega jugoslovanskega vodstva. To je bila slovenska posebnost, saj so se slovenski oblastveni organi razvijali skorajda brez zunanjih vplivov tudi po izvolitvi NKOJ in predsedstva AVNOJ. Do samostojnega razvoja je prišlo predvsem zaradi slabih zvez z najvišjimi 'federativnimi' organi, ki so bile posledica težkih vojnih razmer. Slabe zveze so se znatno izboljšale šele z premestitvijo federativnih organov v glavno mesto jugoslovanske federacije konec leta 1944¹⁴². Samostojen razvoj ljudske oblasti v Sloveniji je bil priznan tudi v 'Odloku o zgraditvi Jugoslavije na federativnem načelu', ki so ga sprejeli na drugem zasedanju AVNOJ. V tretji točki tega odloka namreč piše, da je s federativno ureditvijo Jugoslavije v skladu tudi dejstvo, da pri slovenskem narodu, že v času boja, predstavljajo temeljne organe ljudske oblasti NOO.

Slovinci so si torej, na podlagi oborožene akcije proti okupatorju, med drugo svetovno vojno priborili status federativne republike znotraj jugoslovanske federacije, ter hkrati prvič v zgodovini dobili tudi svoj parlament in druge organe oblasti vključno z narodno vlado. Morda pa je poleg že omenjenih pridobitev najpomembnejše, da je predvsem zaradi aktivnega boja na strani protifašistične koalicije prišlo tudi do združitve skoraj celotnega slovenskega etničnega ozemlja oziroma do uresničitve že leta 1848 predstavljenega političnega programa 'Zedinjene Slovenije'. Do česar je v precejšnji meri, ne pa v celoti, prišlo s priključitvijo Primorske (okrog tretjine vsega slovenskega ozemlja). Poleg dela ozemlja v Italiji in Trsta so takrat zunaj države ostali še Slovenci na avstrijskem Koroškem in v Porabju.

Združitev celotnega slovenskega etničnega ozemlja je bila, kot sem že omenil, tudi eden izmed glavnih ciljev OF, saj program OF zagovarja neizprosno oboroženo akcijo proti okupatorju (prva točka), ki bo predstavljala izhodišče za osvoboditev in združitev vseh

¹⁴¹ Prav tam.

¹⁴² Povzeto po: Klanjšček, Narodnoosvobodilna vojna 677-678.

Slovencev (druga točka). OF se je torej že od vsega začetka zavedala, da do uresničitve tega cilja lahko pride le na podlagi oboroženega boja, oziroma da bo 'Zedinjena Slovenija' postala stvarnost le v primeru, če bodo lastne (slovenske) oborožene sile osvobodile slovensko etnično ozemlje in hkrati ali že prej vzpostavile tudi ljudsko oblast na tem ozemlju¹⁴³. Vodstvo OF je torej menilo, da do 'Zedinjene Slovenije' vodi 'politika izvršenih dejstev' in da se je treba pri tem zanašati predvsem na lastne sile. Povojni razvoj dogodkov, predvsem zapleti okoli con A in B Julijske krajine oziroma kasneje con A in B STO, je pokazal, da je bilo zgoraj omenjeno stališče OF zelo daljnovidno.

Osvobodilni boj, ki ga je vodila OF, je bil torej hkrati boj proti okupatorju in boj za razširitev ljudske oblasti na celotno slovensko etnično ozemlje. Zato menim, da se je z graditvijo slovenske ljudske oblasti že med vojno oblikovala tudi bodoča razmejitev med LR Slovenijo in LR Hrvaško. Tako stališče podpirajo tudi nekateri izseki iz knjige 'Počakaj do prihodnje pomladi' Milana Gučka, ki je bi eden izmed akterjev dogovora o vojaško-operativni oziroma organizacijsko-teritorialni razmejitvi med slovenskim in hrvaškim osvobodilnim gibanjem v Istri. Guček je namreč zapisal, da sta se z Andrijo »kaj lahko sporazumela« o meji in med razlogi zato navedel »tako daleč je sedaj pravzaprav tudi segala organizacija naše Osvobodilne fronte«¹⁴⁴.

Da je do razmejitve med LR Slovenijo in LR Hrvaško prišlo že med drugo svetovno vojno, lahko sklepamo tudi na podlagi izraza 'avnojske meje', ki ga nekateri avtorji uporabljajo za notranje administrativno-teritorialne meje federalnih enot v Jugoslaviji. Vendar pa Zečević in Lekić te trditve nista potrdila, saj v dokumentih AVNOJ in njegovega izvršnega organa NKOJ nista našla nobenega dokumenta o razmejitvi med federalnimi enotami. Kljub temu pa menita, da so bile notranje administrativno-teritorialne meje med jugoslovanskimi federalnimi enotami zarisane v letih 1943-1945, čeprav se ne ve točno kdo jih je zarisal in kakšna merila je pri tem uporabil¹⁴⁵.

Dokumenti, ki sta jih našla, sicer večinoma izhajajo iz obdobja 1945-1947. Vendar del le-teh, kljub temu, da ničesar ne povedo o tem, kdaj in kako je do razmejitve prišlo, vsebuje že vzpostavljeno razmejitev med federalnimi enotami (Zakon o volitvah v ustavodajno Skupščino, zakoni o notranji upravno-administrativni razdelitvi federalnih enot). Ostali pa se

¹⁴³ Povzeto po: Klanjšček, Narodnoosvobodilna vojna 1031.

¹⁴⁴ Guček, Počakaj do prihodnje pomladi 197.

¹⁴⁵ Zečević in Lekić, Državne granice 9.

nanašajo na omejene odseke (kjer je do razmejitev prišlo po osvoboditvi), ki glede na skupno dolžino notranjih meja predstavljajo zanemarljiv oziroma komaj omembe vreden del¹⁴⁶.

Poleg tega Zečević in Lekić tudi menita, da poveljna razmejitev med federalnimi enotami v osnovi izhaja iz predvojnih federalističnih koncepcij KPJ in njene teritorialno-organizacijske delitve na pokrajinske komiteje. V obdobju med obema svetovnima vojnama so namreč na ozemlju Kraljevine SHS oziroma Kraljevine Jugoslavije delovali Pokrajinski komiteji za Slovenijo, Hrvaško, Bosno in Hercegovino, Srbijo, Črno goro, Makedonijo, Vojvodino in Dalmacijo, ki so bili podrejeni Centralnemu komiteju KPJ. In prav tako nastale partijske meje naj bi po vojni v osnovi postale tudi meje med federalnimi enotami. Vendar pa, podobno kot pri razmejitvah med federalnimi enotami, tudi pri partijski razmejitvi nista našla nobenega dokumenta, ki bi določal oziroma opisal partijske meje¹⁴⁷.

Na poznejšo razmejitev med LR Slovenijo in LR Hrvaško pa je najbrž še odločilneje vplivala odločitev o ustanovitvi nacionalnih partij za Slovenijo in Hrvaško (v okviru enotne KPJ), ki so jo sprejeli na IV. državni konferenci KPJ decembra 1934 v Ljubljani. S to odločitvijo so želeli oblikovati takšne organizacijske oblike, ki bodo »globlje in resničnejše odsevale dejansko vlogo najnaprednejših sil v življenju posameznih narodov« (Klanjšček, 1978:20). Do ustanovitve KPS je nato na Čebinah nad Zagorjem dejansko prišlo šele aprila 1937. Na ustanovnem sestanku KPS so med drugim sprejeli tudi program v katerem se je KPS zavezala, da se bo borila »za življenjske koristi vsega slovenskega naroda, za njegovo zedinjenje, svobodo in napredek«¹⁴⁸.

Da je teritorialno-organizacijska delitev znotraj KPJ oziroma KPS pomembno vplivala na kasnejše oblikovanje upravno-administrativnih enot, lahko sklepamo tudi na podlagi že opisanega razvoja ljudske oblasti v Sloveniji med drugo svetovno vojno. OF je namreč, kot je razvidno iz prejšnjega poglavja, ustanavljala pokrajinske, okrožne, rajonske in terenske (vaške) odbore OF ob že obstoječih okrožnih in rajonskih komitejih KPS. Ponekod so partijski komiteji, dokler niso našli primernih ljudi, ki so bili pripravljeni sprejeti nevarno delo, tudi začasno opravljali naloge odborov OF¹⁴⁹.

Na koncu lahko torej zaključimo, da razmejitev med LR Slovenijo in LR Hrvaško ni bila enkraten dogodek ampak daljši proces, katerega temelji segajo že v obdobje pred drugo

¹⁴⁶ Zečević in Lekić, Državne granice 19.

¹⁴⁷ Zečević in Lekić, Državne granice 20-21.

¹⁴⁸ Klanjšček, Narodnoosvobodilna vojna 26.

¹⁴⁹ Klanjšček, Narodnoosvobodilna vojna 82.

svetovno vojno. S tem imam v mislih predvojne federalistične koncepcije KPJ in njeno teritorialno-organizacijsko delitev na pokrajinske oziroma nacionalne organizacije. Na podlagi te delitve so se namreč, pod vodstvom komunistov, že v prvih mesecih oborožene vstaje oblikovali tako vojaški kot politično-oblastni pokrajinski oziroma nacionalni organi. Tako stališče podpira tudi že večkrat omenjena značilnost razvoja ljudske oblasti v Sloveniji med drugo svetovno vojno, kjer je bila pod vodstvom KPS ustanovljena OF, ki je nato svoje politično-oblastvene organe gradila vzporedno z že obstoječimi okrožnimi in rajonskimi komiteji KPS.

In prav graditev ljudske oblasti med drugo svetovno vojno, v okviru tako slovenske kot hrvaške osvobodilne organizacije, je po mojem mnenju s seboj prinesla tudi bodočo razmejitev med LR Slovenijo in LR Hrvaško. Do tega stališča sem prišel predvsem na podlagi že večkrat omenjene razmejitve med obema organizacijama osvobodilnih front v Istri (kasneje je ta razmejitev postala meja med LR Slovenijo in LR Hrvaško) in pa dejstva, da je ob koncu vojne razmejitev očitno že obstajala. O tem namreč govorijo številni dokumenti, ki jih navajata beograjska arhivista Zečević in Lekić. Tu imam v mislih predvsem zakone o notranji upravno-administrativni razdelitvi posameznih federativnih enot. Do konca leta 1947 so namreč vse federalne enote povojne Jugoslavije sprejele tak zakon in na ta način postavile svoje meje v odnosu do drugih federalnih enot ¹⁵⁰. 'Zakon o upravni razdelitvi federalne Slovenije' je bil npr. sprejet že 8.9.1945¹⁵¹.

Maja 1945 je bila torej razmejitev med bodočima LR Slovenijo in LR Hrvaško že 'začasno' in 'okvirno' dogovorjena. Besedo 'začasno' sem uporabil zato, ker je vodstvo OF, kljub temu da si je že na začetku oboroženega boja jasno zastavilo kot cilj 'Zedinjeno Slovenijo', menilo da »je treba natančno določanje mej odložiti na obdobje po vojni«¹⁵². Poleg tega, na to, da so odgovorni oziroma snovalci razmejitve med obema osvobodilnima organizacijama le-to razumeli kot začasno, kaže tudi razmišljanje Milana Gučka, enega izmed akterjev dogovora o razmejitvi v Istri iz februarja 1944, ki se je ob tej priložnosti spraševal, če je s tem 'morda' »opravil delo za bodoče republiške meje«¹⁵³.

Besedo 'okvirno' pa sem uporabil zato, ker iz načina kako je do razmejitve prišlo, če seveda sprejmemo trditev, da je do nje prišlo na podlagi graditve ljudske oblasti v okviru slovenske

¹⁵⁰ Povzeto po: Zečević in Lekić, Državne granice 25.

¹⁵¹ Uradni list predsedstva SNOS in Narodne vlade Slovenije, 33-231/8.9.1945.

¹⁵² Klanjšček, Narodnoosvobodilna vojna 1031.

¹⁵³ Guček, Počakaj do prihodnje pomladi 200.

osvobodilne organizacije nasproti tisti v okviru hrvaške osvobodilne organizacije, izhaja tudi nejasnost pri natančnem poteku mejne črte na terenu. Menim, da lahko tak način oziroma vir razmejitve med LR Slovenijo in LR Hrvaško razberemo tudi iz obeh dokumentov, iz katerih večina avtorjev izpeljuje celoten potek mejne črte v povojnem obdobju. Tu imam v mislih 'Zakon o upravni razdelitvi federalne Slovenije' iz leta 1945 in 'Zakon o administrativno-teritorialnoj podeli NR Hrvatske' iz leta 1947.

Do razmejitve med ozemljem LR Slovenijo in ozemljem LR Hrvaško je torej najverjetneje prišlo v letih 1943-1945, kljub temu, da v omenjenem obdobju mejne črte niso niti celovito obravnavali niti natančno opisali njenega poteka. Tako stanje razlagam z načinom na podlagi katerega je po mojem mnenju prišlo do razmejitve. In sicer vzporedno z razvojem ljudske oblasti oziroma mreže njenih temeljnih organov (krajevnih NOO ter terenskih odborov OF).

Ker pa vemo, da se ljudska oblast med vojno ni razvijala enakomerno na vsem slovenskem ozemlju, temveč predvsem glede na večjo ali manjšo prisotnost okupatorjevih vojakov na posameznih območjih, določitev oziroma 'nastanek' razmejitve med slovensko in hrvaško osvobodilno organizacijo vzdolž celotne meje ni mogla biti enkratni dogodek. Besedo 'nastanek' sem v zvezi z razmejitvijo uporabil zato, ker menim, da do nje ni prišlo direktno, na podlagi dogovora o poteku mejne črte, temveč posredno oziroma vzporedno z graditvijo ljudske oblasti v okviru slovenske osvobodilne organizacije nasproti tisti v okviru hrvaške osvobodilne organizacije.

Z zgoraj opisanim načinom nastanka razmejitve med LR Slovenijo in LR Hrvaško razlagam tudi izjave nekaterih vodilnih funkcionarjev povojnega režima, ki so menili, da so notranje meje nastale po naravni poti. Med temi izjavami izstopajo predvsem besede Moša Pijade (podpredsednik predsedstva AVNOJ), ki je na zasedanju Ustavnega odbora Ustavodajne skupščine januarja 1946 na izjavo poslanca Mihaila Đurovića, da so meje federalnih enot nedorečene in da jih je treba čim prej urediti z zakonom, odgovoril, »da so meje federalnih enot nastale po naravni poti«, da pa bo »če bo prišlo do nesoglasij pri razmejitvi o njih odločala Zvezna skupščina«¹⁵⁴.

Če sprejmemo zgoraj opisani način, na podlagi katerega je posredno prišlo do razmejitve med ozemljem LR Slovenije in ozemljem LR Hrvaške, s tem hkrati tudi zavrnemo najbolj razširjeni pogled na to problematiko. Večina avtorjev, ki se ukvarja s tem vprašanjem namreč meni, da so notranje meje v nekdanji državi zarisali v ozkem krogu najvišjih državnih in

¹⁵⁴ Zečević in Lekić, Državne granice 25.

partijskih voditeljev ob odločilni vlogi Josipa Broza Tita, pri čemer ti niso zapustili pisnega gradiva. Zato je danes nemogoče točno ugotoviti, kdaj in kdo je odločal o razmejitvi oziroma določil potek notranjih meja med federalnimi enotami.

Sam pa menim, da so najvišji državni in partijski voditelji v večini primerov le sprejeli oziroma niso problematizirali in z zakonom uredili razmejitve, ki se je med vojno oblikovala med pokrajinskimi oziroma nacionalnimi organizacijami jugoslovanskega narodno-osvobodilnega gibanja (NOG). Omenjene organizacije NOG so bile namreč praviloma oblikovane v okvirih predvojne teritorialno-organizacijske delitve znotraj KPJ. Zato so se medvojno nastale federalne enote oblikovale v okvirih predvojnih partijskih meja, kar je za najvišje državno-partijske voditelje pomenilo, da je do razmejitve prišlo po naravni poti. Tako nastala razmejitev se je namreč oblikovala v duhu in v skladu z smernicami, ki jih je KPJ pri svojem delu upoštevala že pred vojno.

Zgodba o razmejitvi med LR Slovenijo in LR Hrvaško se je torej začela na IV. državni konferenci KPJ decembra 1934 v Ljubljani, ko so sprejeli odločitev o ustanovitvi nacionalnih partij za Slovenijo in Hrvaško (seveda v okviru KPJ). Do dejanske upravno-administrativne razmejitve vzdolž celotne meje je nato prišlo že med vojno, z graditvijo ljudske oblasti v okviru slovenske osvobodilne organizacije nasproti tisti v okviru hrvaške osvobodilne organizacije. S tem je bilo tudi omogočeno sprejetje obeh zakonov o notranji upravno-administrativni razdelitvi LR Slovenije in LR Hrvaške, kljub temu, da natančen potek mejne črte ni bil dogovorjen oziroma zakonsko urejen. Z zgoraj omenjenima zakonoma sta obe republiki tudi jasno postavili medsebojno mejo.

6.3 ZAKAJ VPRAŠANJE RAZMEJITVE MED LR SLOVENIJO IN LR HRVAŠKO, KLJUB 12. ČLENU USTAVE FLR JUGOSLAVIJE IZ JANUARJA 1946, NI BILO ZAKONSKO REŠENO?

Na podlagi zgoraj obdelanih dokumentov lahko zaključimo, da meja med LR Slovenijo in LR Hrvaško v času SFRJ ni bila natančno določena oziroma ni bila opisana v nobenem zakonu. Natančen potek medrepubliške meje so v bivši skupni državi določili le na nekaterih omejenih odsekih, kjer je prišlo do nezadovoljstva med prebivalstvom ali celo do manjših uporov proti novim oblastem.

V skladu z jugoslovansko ustavo (z zakonom) pa so opisali le majhen odsek meje na območju vzhodnega pobočja Koprskih brd. V tem primeru je decembra 1955 sklep o priključitvi krajev Abitanti, Belvedur, Brezovica, Gradin, Koromači-Boškini, Močunigi, Pregara in Sirči k

Sloveniji sprejel najprej sabor LR Hrvaške, s tem je nato soglašala skupščina LR Slovenije, na koncu pa je leta 1956 spremembo potrdila tudi jugoslovanska zvezna skupščina¹⁵⁵.

Različni avtorji (Leon Marin, Zdenko Čepić, Miodrag Zečević, Bogdan Lekić, Gregor Velikaverh) omenjajo številne možne razloge za tako stanje na področju notranje razmejitve, ne samo med LR Slovenijo in LR Hrvaško, temveč tudi med ostalimi federalnimi enotami bivše skupne države. Med njimi prevladuje stališče, da bi odpiranje vprašanja medrepubliških mej, po mnenju državno-partijskega vodstva, hkrati pomenilo tudi odpiranje nacionalnega vprašanja, ki so ga s svojo politiko želeli preseči. Novo vodstvo se je namreč zavedalo možne eksplozivnosti nacionalnih sporov, ki so tako očitno bremenili Kraljevino SHS oziroma Kraljevino Jugoslavijo. Kakršnemu koli problematiziranju mejnega vprašanja se je bilo torej potrebno izogniti, saj bi to lahko med drugim privedlo tudi do vprašanja medvojnih zločinov nad Hrvati, Muslimani, Srbi, Židi in Romi in s tem do vprašanja spremenjenih etničnih razmer na posameznih območjih.

Določitev natančnega poteka medrepubliških mej in njihovo uzakonjenje je torej ovirala tudi spremenjena nacionalna sestava prebivalstva na nekaterih mejnih območjih med republikami. Pri tem se mi zdi pomembno omeniti, da do spremenjene nacionalne sestave na nekaterih območjih bivše skupne države ni prišlo samo zaradi posledic vojne vihre. Povojna oblast je namreč vodila selitev večjih skupin prebivalcev iz kmetijsko manj ugodnih predelov države v bolj ugodne, npr. v Vojvodino, ki so jo pred tem zapustili izgnani prebivalci nemške narodnosti. Podobno je tudi brat mojega starega očeta zapustil Belo krajino in se naselil v Prekmurju, kjer je kot borec od povojnih oblasti dobil kmetijo in vso pripadajočo zemljo. Zapustil je torej eno obmejno območje in se naselil v drugem.

Iz zgoraj obdelanih dokumentov lahko razberemo tudi, da so bile medrepubliške meje pogosto določene mimo volje prebivalcev. Že omenjeni avtorji menijo, da so jih zarisali v ozkem krogu najvišjih državnih in partijskih voditeljev ob odločilni vlogi Josipa Broza Tita, pri čemer ti niso zapustili pisnega gradiva. Zato je nemogoče točno ugotoviti, kdaj in kdo je odločil o medrepubliških mejah. Dejstvo, da poznamo danes le nekaj posrednih dokumentov, ki govorijo o poteku medrepubliških mej, pa še to le za sporna območja, lahko morda pripišemo tudi ilegalnemu načinu dela KPJ, ki je imel močan vpliv na delo vseh, tudi na delo državnih organov. Delo KPJ je namreč potekalo v ilegali že od njene prepovedi (obznana,

¹⁵⁵ Povzeto po: Čepić, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje 214.

zakon o zaščiti države) avgusta 1921. Nekateri pa predvidevajo, da je za tako stanje krivo tudi čiščenje arhivov v informbirojevskem sporu in po brionskem plenumu.

Medrepubliške meje naj bi bile torej okvirno določene v ozkem krogu najvišjih državnih in partijskih voditeljev. Republiški funkcionarji, na drugi strani, pa se niso mogli ali hoteli dogovoriti o natančnem poteku meja. Bili so tudi prepričani, da nacionalno vprašanje in s tem vprašanje notranjih meja ni odprto. Poleg tega je svoje najbrž dodalo tudi dejstvo, da medrepubliške meje niso bile nikoli državne meje, temveč samo administrativno-teritorialne, zato se je na njih v federativni državi gledalo zgolj kot na formalnost¹⁵⁶.

Že omenjeni avtorji vidijo možni vzrok, da do uzakonjenja medrepubliških mej (kot je to določala jugoslovanska ustava) ni nikoli prišlo, tudi v ravnokar opisanem načinu njihove okvirne določitve. Kot sem že omenil, so bile medrepubliške meje pogosto zarisane mimo volje prebivalstva in tudi mimo predstavniških organov oblasti, ki bi jih po zakonu morali določiti. Izogniti se je bilo potrebno možnosti, da bi bili odkriti posamezniki, ki so mimo zakonov in po lastni presoji okvirno določili medrepubliške meje.

Sam pa med že omenjenimi možnimi vzroki, da medrepubliške meje niso bile nikoli uzakonjene in s tem natančno zarisane, kot najbolj prepričljivega vidim tistega, ki omenjeno stanje razlaga na podlagi stališča, ki je bilo po vojni razširjeno med člani državno-partijskega vodstva. Najvišji krog voditeljev nekdanje države je bil namreč mnenja, da bodo na podlagi politike 'bratstva in enotnosti' medrepubliške meje postopoma postale nepomembne.

Tako razlago podpira tudi 'ideologija', ki je stala za režimom v prejšnji državi, po kateri glavna delitev in konflikti med ljudmi ne poteka po narodnostnih mejah ampak glede na njihov družbeni položaj. Ljudje so se delili predvsem glede na to, ali so bili lastniki proizvodnih sredstev, torej 'kapitalisti' ali pa le delavci, ki so za svoje delo prejeli 'mezde'. Menim, da omenjeno miselnost najbolje opisuje, v tistem času povsod prisoten slogan 'proletarci vseh dežel združite se'.

V tem smislu razumem tudi nujne ukrepe, ki jih je sprejela Komisija državne kontrole zvezne vlade, in ki so določili smernice za bodoče 'politično' delo na spornem območju predvojne občine Štrigova. Posebej tistega, ki zahteva, da se posebna pozornost pri 'političnem' delu nameni diferenciaciji med prebivalci na vasi. S tem naj bi pred ljudmi razkrinkali sloj gospodarjev in raznih špekulantov še iz obdobja predvojne Jugoslaviji. Mnogi izmed njih so

¹⁵⁶ Povzeto po: Zečević in Lekić, Državne granice 36-37.

namreč med vojno sodelovali z okupatorjem, kljub temu pa ohranili velik vpliv med ljudmi. Po mnenju Komisije je ravno ta sloj gospodarjev in raznih špekulantov stal tudi v ozadju razpihovanja narodnega sovraštva med prebivalci sporne predvojne občine Štrigova¹⁵⁷.

Morda lahko na podlagi omenjenega nujnega ukrepa celo zaključimo, da je bila po mnenju članov državno-partijskega vodstva, potreba po diferenciaciji med prebivalci na podlagi narodne pripadnosti pogojena z diferenciacijo na podlagi premoženja. Ali povedano drugače, menilo so, da bo s tem, ko ne bo več diferenciacije med prebivalci na podlagi premoženje, odpravljena tudi potreba po diferenciaciji na podlagi narodne pripadnosti.

V Jugoslaviji so v prvih povojnih letih, ko so se med republikami pojavila številne mejna nesoglasja, gradili socializem. Krilatica 'gradimo socializem' se pogosto pojavlja v dokumentih iz omenjenih let. Časovno lahko graditev socializma simbolično umestimo v čas preden so državo preimenovali v SFRJ. Zato se mi na podlagi zgoraj opisanega stališča državno-partijskega vodstva zdi razumljivo, da v tem času niso odpirali problematike notranjih meja, če to ni bilo res nujno potrebno. V obdobju graditve socialistične družbe bi namreč kakršno koli ukvarjanje z notranjo razmejitvijo na podlagi narodne pripadnosti, v očeh tedanjega vodstva, jasno pokazalo na neuspeh take politike.

V tem smislu razumem tudi ostro kaznovanje tistih, ki so v tem obdobju javno opozarjali na mejno problematiko. Pri tem se mi zdi pomembno izpostaviti, da je večinoma šlo za udeležence narodnoosvobodilnega gibanja, torej komuniste. Na spornem območju predvojne občine Štrigova so bili med kaznovanimi tudi predstavniki povojnih lokalnih oblasti, kot sta bila npr. Ivan Horvatić in Šimun Kutnjak, tajnik in predsednik krajevnega LO Razkrižje. Do podobnega razvoja dogodkov je prišlo tudi na spornem območju vzhodnega pobočja Koprskih brd. Tudi tu so bili »mnogi medvojni aktivisti narodnoosvobodilnega gibanja postavljeni pred sodišče pod pretvezo, da širijo nacionalno mržnjo in šovinizem«¹⁵⁸ (Čepić, 1999:214).

O tem, kako je povojne oblasti motilo problematiziranje medrepubliške meje, govori tudi naslednja izjava nekega vaščana iz Pregare. »Okoli leta 1950 so se prebivalci Gradina in Pregare odločili, da zahtevajo priključitev k Sloveniji. Iz protesta niso dvignili pokojnin in

¹⁵⁷ Zečević in Lekić, Državne granice: dok. 84, 169-173.

¹⁵⁸ Čepić, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje 214.

manifestirali so svojo voljo na podobne načine. V obe vasi je prišla policija, ki je ljudi, ki so se izpostavili, zaslišala in preteple, nato pa odvedla na delo v rudnik premoga v Raši«¹⁵⁹.

Na koncu se mi zdi pomembno izpostaviti najpogosteje omenjene razloge, zaradi katerih je prišlo do določenih sprememb pri razmejitve med LR Slovenijo in LR Hrvaško, na že omenjenih spornih območjih. V zgoraj obdelanih dokumentih, ki so nastali pri delu oblastnih organov, namreč praviloma posebej poudarjajo kam gospodarsko, prometno in kulturno gravitirajo kraji, ki bodo prešli iz ene republike v drugo. Zdi se, kot bi s temi razlogi želeli prikriti obstoj še kakšnega drugega razloga, npr. nacionalno pripadnost. S tem v zvezi se mi zdi še posebej povedno stališče lokalnih politično-oblastnih organov sežanskega okraja, ki so bili mnenja, da kljub protestom prebivalstva ni potrebno spremeniti sklepa o priključitvi vzhodnega pobočja Koprskih brd k LR Hrvaški, temveč je potrebno čim prej začeti z izgradnjo ceste, ki bo omogočalo boljšo povezavo z Buzetom¹⁶⁰.

Zato menim, da lahko nedorečenost, na področju natančnega poteka administrativno-teritorialnih medrepubliških mej v nekdanji skupni državi, posredno pripišemo dejstvu, da je bila Jugoslavija socialistična država, kar je v ospredje pripeljalo tezo o reševanju nacionalnega vprašanja v neposredni povezavi z razrednim, in hkrati politiki 'bratstva in enotnosti' na podlagi katere naj bi take meje postale nepomembne. Kot del te politike razumem tudi že omenjeno idejo o deljeni suverenosti na obmejnem območju, ki je bila prisotna med člani državno-političnega vodstva.

¹⁵⁹ Pahor, Prispevek k razrešitvi 15.

¹⁶⁰ Povzeto po: Čepić, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje 213.

7.0 ANALIZA

7.1 SPREMEMBE, KI JIH JE V SLOVENSKO-HRVAŠKO OBMEJNO OBMOČJE PRINESLA DRŽAVNA MEJA

7.1.1 'NARAVA' OZIROMA PREPUSTNOST MEJE

Kot sem že omenil, se v sociološkem delu diplomske naloge ukvarjam predvsem z spremembami 'narave' slovensko-hrvaške meje in implikacijami teh sprememb na družbeno življenje obmejnega prebivalstva. S konceptom 'narava' meje mislim tu predvsem na prepustnost meje, ki je ključnega pomena za organizacijo vsakdanjega življenja obmejnega prebivalstva. Pri tem vprašanju razmišljam v okviru Rattijeve analize ambivalentnosti meja, v kateri mejo definira na podlagi njene funkcije pri oblikovanju načinov čezmejnega povezovanj. Z njegovega stališča meja nastopa kot filter, bariera ali področje stika, glede na to ali nastopa kot povezovalni element ali element razdvajanja.

Ratti se je pri definiranju funkcije meje osredotočil predvsem na različne vidike ekonomskega povezovanja, mene pa zanima tudi njen vpliv na kulturno oziroma družbeno povezovanje, v okviru katerega želim identificirati predvsem vpliv spremenjene narave meje na lokalne čezmejne interakcije. Zato sintagmo meje kot bariere, filtra ali področje stika razumem širše kot Ratti, saj se ukvarjam z vplivom sprememb prepustnosti meje na vsakdanje življenje obmejnega prebivalstva.

V sociološkem diskurzu sintagma meje kot bariere najpogosteje opredeljuje arhaične družbe, medtem ko je sintagma meje in obmejnega prostora kot območja intenzivnih socialnih kontaktov značilnost modernih družb. Vendar pa lahko, kot bomo videli v nadaljevanju, funkcijo meje kot selektivnega mehanizma, ki je podan v filtru, identificiramo tako v modernih kot tradicionalnih družbah, pri čemer gre za vmesno stopnjo ali pa integralen element obeh ekstremov.

Danes se v svetu koncept meje kot bariere opušča. Na podlagi globalizacije, ki vzpostavlja po vsem svetu segajoče gospodarske tokove, namreč prihaja do vzpostavljanja skupnega svetovnega trga. Take razmere pa onemogočajo gospodarsko uspešnost držav, ki gradijo na konceptu meje kot bariere. Ena izmed redkih držav, ki še vedno gradi na konceptu meje kot bariere je npr. Severna Koreja, ki zato doživlja skoraj popolno mednarodno izolacijo. Gre za državo, kjer je zaradi lakote v zadnjem desetletju umrlo skoraj milijon državljanov, kljub klimatsko dovolj ugodnim pogojem za pridelavo zadostnih količin hrane.

V širšem svetovnem merilu pa je koncept meje kot bariere izgubil svoj pomen s padcem socializma v vzhodni Evropi. Nekdaj skoraj hermetično zaprte meje socialističnih držav vzhodne Evrope nasproti zahodnim kapitalističnim državam, so danes notranje meje Evropske unije, za katere naj bi veljalo, da imajo funkcijo povezovalnega elementa. Vendar vemo, da so nekateri varovalni mehanizmi, ki varujejo stare članice, še vedno v veljavi. S tem mislim predvsem na omejitve, ki veljajo na področju mobilnosti delovne sile znotraj Evropske unije. Zato lahko rečem, da je državna meja kot področje stika v pravem pomenu besede, v zametkih le na nekaterih delih notranjih meja med starimi članicami.

V svoji analizi »narave meja« torej ne razmišljam samo o njenem vplivu na različne vidike ekonomskega povezovanja, s čemer najpogosteje mislimo na pretok kapitala, blaga in storitev. Zanima me tudi njen vpliv na pogostost prehajanja meje predvsem s strani obmejnih prebivalcev, do neke mere pa tudi ostalih skupin ljudi. V tem okviru razumem tudi koncept meje kot selektivnega mehanizma, za katerega menim, da je integralen del narave meja, zlasti t.i. razvitih pa tudi ostalih držav.

Narava sodobnih meja namreč, po eni strani praviloma ne ovira pretoka cenejšega blaga (kmetijskih in industrijskih izdelkov ter surovin), ki izvira iz t.i. nerazvitih državah, kot to določajo pravila WTO-ja (svetovne trgovinske organizacije), po drugi pa pogosto predstavlja nepremostljivo oviro za prebivalce teh držav. Zato menim, da je na podlagi koncepta meje kot filtra, mogoče razumeti tudi Maastrichtski sporazum o ureditvi Evropske unije. Predvsem kar se tiče njegove vključitve schengenskih sporazumov, ki določajo načine varovanja zunanjih meja, v pravni red Evropske unije.

Sodobne meje imajo torej vlogo selektivnega mehanizma predvsem na področju pretoka ljudi, medtem ko omogočajo prost pretok kapitala in blaga. Tukaj vidim skoraj zrcalno podobo v primerjavi z razmerami, ki so vladale še pred dobrimi sto leti, ko ekonomsko motivirano izseljevanje, predvsem v države novega sveta, pa tudi v države zahodne Evrope, večinoma ni bilo ovirano. Po drugi strani pa so takratne države z različnimi instrumenti, kot so npr. visoke carine, varovale svoja nacionalna gospodarstva.

Nadaljnje zaostrovanje funkcije meje, kot selektivnega mehanizma pri pretoku ljudi, lahko zasledimo tudi v poostreni mejni kontroli v svetu po 11. septembru, kjer izstopa predvsem mejna kontrola na vstopnih točkah v ZDA. Oblasti ZDA namreč vedno bolj zaostrejuje pogoje (biometrični potni listi, ki vsebujejo čip z digitalno fotografijo in prstne odtise), ki jih mora posameznik izpolniti pred vstopom na njihovo ozemlje.

Na podlagi zgoraj opisanih sprememb narave oziroma prepustnosti sodobnih meja, predvsem na področju pretoka ljudi, si zastavljam vprašanje: »Kako te spremembe vplivajo na vsakdanje življenje prebivalcev slovensko-hrvaškega obmejnega območja?«. Zanima me torej, do kakšnih sprememb prihaja v obmejnem območju, ki ga je najprej nova državna meja razdelila na slovenski in hrvaški obmejni prostor, nato pa se je ta delitev dokončno potrdila še z vstopom Slovenije v Evropsko unijo. S tem je meja med novonastalima državama postala tudi zunanja meja Evropske unije, za katero je značilen schengenski režim varovanja meje, ki uvaja še dodatne omejitve pri pretoku ljudi.

7.1.2 SPREMEMBA 'NARAVE' SLOVENSKO-HRVAŠKE MEJE

Sprememba narave oziroma prepustnosti slovensko-hrvaške meje, do katere je prišlo z formiranjem državne meje med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško leta 1991, je dejstvo, ki so ga morali obmejni prebivalci nedvomno vključiti v svoje vsakdanje življenjske prakse. Obmejno prebivalstvo, katerega vsakdanje izkustvo ni vključevalo spomina prehajanja državne meje, se je soočilo po eni strani z njim neznanimi omejitvami pri prehajanju meje, po drugi pa z instrumenti, kot so dokumenti za prehod meje in državnimi pooblaščenici (policija, carina), zadolženimi za nadzor nad mejo. Šala: »Ko bom velik, bom carinik na Kolpi«, je postala resničnost. Za spremembami na področju vsakdanjih življenjskih praks torej stoji meja, ki je sicer v tem prostoru obstajala 'od nekdaj', v novi politični situaciji pa se je spremenila sama njena narava.

Kot sem že omenil je do spremembe narave slovensko-hrvaške meje prišlo z razglasitvijo samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije in Republike Hrvaške. S tem dejstvom je bivša medrepubliška meja (ne-meja) kot področje deljene suverenosti, ki je bila le administrativna meja, brez vsakršne mejne kontrole in brez prepovedi prestopanja zunaj točno določenih mejnih prehodov, postala državna meja, ki je življenje neposredno ob meji povsem formalizirala, saj je danes režim prehajanja meje podvržen s strani države predpisanim postopkom. Pred tem so na republiško mejo, znotraj SFRJ, opozarjali le obcestni napisi (Socialistična Republika Slovenija, Socialistična Republika Hrvaška), ki so stali ob pomembnejših prometnicah in so imeli le informativni značaj. Table, ki so bile postavljene po letu 1991 vzdolž celotnega območja meje, za označevanje državne meje, pa nosijo napis »Pozor državna meja! Območje omejenega gibanja!«. Te niso le informativnega značaja, ampak vsebujejo tudi sporočilo prepovedi gibanja.

S temi spremembami je slovensko-hrvaška meja, po mnenju obmejnih prebivalcev, kot bom poskušal pokazati kasneje, postala element razdvajanja in ne povezovanja kot nekoč. Nova državna meja je torej prevzela funkcijo bariere oziroma jo kot tako doživljajo obmejni prebivalci v vsakdanjem življenju. Menim, da je do takega doživljanja nove funkcije meje prišlo predvsem zaradi ovir pri prehajanju meje, ki jih je uvedla mednarodno priznana državna meja med dvema novima nacionalnima državama. Če sem še bolj natančen, obmejne prebivalce motijo predvsem omejitve na področju svobodnega pretoka ljudi, delno pa tudi omejitve na področju pretoka kapitala, blaga in storitev. Tu moram omeniti, da se je s temi spremembami narava slovensko-hrvaške meje bistveno spremenila. Predvsem če jo primerjamo z obdobjem pred tem oziroma z obdobjem življenja v skupni državi, ko je območje meje funkcioniralo kot območje deljene suverenosti in ne kot meja ločnica.

Nekdanja republiška in predvsem popolnoma prehodna meja je tako postala ostra ločnica, na kateri se zaustavljajo številne v preteklosti vzpostavljene interakcije. Čez noč so se pretrgale številne čezmejne vezi, ki so pred tem pomembno funkcionalno povezovalе obmejno območje. Tu imam v mislih interakcije formalnega značaja, predvsem s področja dela, šolstva, bolnišnične oskrbe in deloma tudi oskrbe z vsakdanjimi dobrinami, nad katerimi sta prevzeli nadzor obe na novo vzpostavljeni nacionalni državi. Zaključimo lahko, da je institut meje kot bariere v slovensko-hrvaškem obmejnem območju nov in moteč faktor vsakdanjega življenja, ki je za večino obmejnih prebivalcev povsem nepotreben, čeprav je gledano s stališča državnih oblasti povsem nujen.

7.1.3 PREBIVALCI SLOVENSKO-HRVAŠKEGA OBMEJNEGA OBMOČJA DOŽIVLJAJO NOVO DRŽAVNO MEJO KOT BARIERO

V prejšnjem poglavju sem postavil trditev, da doživljajo obmejni prebivalci v vsakdanjem življenju novo državno mejo kot bariero. To pomeni, da je meja v njihovem mikrokozmosu vsakdanjih interakcij postala element razdvajanja, predvsem v primerjavi z preteklim obdobjem življenja v skupni državi. Podlago za tako trditev sem zasledil tudi v rezultatih ankete, ki jo je izvedla D. Knežević Hočevar med prebivalci doline zgornje Kolpe leta 1993. V omenjeni anketi je D. Knežević Hočevar slabosti nove državne meje, kot jih občutijo prebivalci zgornjekolpske doline zajela z vprašanjem odprtega tipa, kar pomeni, da so vprašani domačini lahko navedli poljubno število slabosti brez vnaprej postavljenih opcij.

Na tem mestu navajam nekaj slabosti, ki so jih navedli vprašani: »Motijo me dokumenti, ker predstavljajo obvezo, nujna menjava denarja, mejne formalnosti (na primer legitimiranje ob

vsakem prehodu), ki dajejo občutek, da smo ovirani«; »Preveč je formalnosti: zopmo ti je že stati na prehodu«; »Moti me nenehen nadzor komunikacij, ne počutiš se več tako svobodnega kot prej«; »Sedaj smo omejeni, ovirani, ni več nekdanje sproščenosti, pred policajem se počutiš kot švercer«; »Ne moreš kjer koli čez mejo, ampak moraš čez točno določeno mesto«; »Ne hodim več tako pogosto čez mejo kot prej, na primer prej smo šli tudi desetkrat na dan, če je bilo treba«¹⁶¹.

Vsi navedeni odgovori, prebivalcev zgornjekolpske doline, govorijo o doživljanju nove državne meje kot bariere, saj v njih meja nastopa kot element razdvajanja. Menim, da tako doživljanje meje, kaže na specifičnost slovensko-hrvaške meje, kot na novo nastale državne meje na prostoru, kjer je v preteklosti ni bilo. Napeljujejo pa tudi k zaključku, da je slovensko-hrvaško obmejno območje, kljub upravni razdelitvi, pred letom 1991 oblikovalo enoten tako družbeni kot ekonomski prostor.

Tu moram opozoriti, da sama meja med slovenskim in hrvaškim obmejnim prostorom ni vprašljiva, temveč je prav gotovo zgodovinska. Utrdila jo je predvsem pripadnost hrvaških pokrajin ogrski državi in pripadnost Kranjske in Štajerske avstrijski državi. Kljub temu ima območje ob slovensko-hrvaški meji dolgo zgodovinsko tradicijo prebivalstvenih povezav, saj je bila meja v večini obdobja dovolj odprta, da je dopuščala pretok ljudi in blaga. Stiki so bili še posebej močni tam, kjer v zgodovini današnji državni meji ni odgovarjala nobena močnejša upravna delitev (npr. v Istri) ali na posamičnih lokacijah (v Gorskem Kotarju, Beli Krajini, Žumberku, Slovenskih goricah in Međimurju), kjer so manjše ali večje skupine naselij v preteklih stoletjih ali desetletjih spreminjale politično pripadnost Sloveniji (Štajerski, Kranjski, Dravski Banovini) ali Hrvaški.

Meja je torej obstajala 'od nekdanj', vendar se je z nastankom dveh novih suverenih nacionalnih držav bistveno spremenila njena narava. Učinki funkcioniranja meje so drugačni. Na podlagi zgoraj navedenega sem zaključil, da meja pred letom 1991 ni predstavljala izrazite pregrade oziroma je kot take niso čutili obmejni prebivalci v vsakdanjem življenju.

Trditev, da doživljajo obmejni prebivalci v vsakdanjem življenju novo državno mejo kot bariero, nadalje potrdi slika, ki jo dobimo, če k vprašanju odprtega tipa o slabostih nove državne meje dodamo še v že omenjeno anketo vključeno vprašanje o prednostih državne meje. Primerjava med številom anketirancev, ki so zapisali samo slabosti in tistimi, ki so zapisali le prednosti, kaže namreč pomembno razliko. Večina anketiranih obmejnih

¹⁶¹ Knežević Hočevar, Družbena razmejevanja 161.

prebivalcev (46 od 60) je navedla samo slabost in le dva sta navedla samo prednosti. Če delež anketiranih, ki se je odločilo za, ali samo prednosti ali samo slabosti, spremenimo v odstotke, postanejo rezultati še bolj nazorni. Samo za slabosti nove državne meje se je odločilo kar (76,6%) anketiranih, samo za prednosti pa le (3,3%) anketiranih.

Zgoraj dobljena slika se ne spremeni bistveno, če k njej dodamo še obe preostali možnosti, ki sta bili anketiranim na voljo. Tiste, ki so zapisali tako prednosti kot slabosti (8 oziroma 13,4%) in tiste, ki niso zapisali ničesar (4 oziroma 6,7%). Iz tabele (tabela 1) je lepo razvidno, da več kot tri četrtine obmejnih prebivalcev povezuje z novo državno mejo le slabost.

Tabela 1

Prednosti in slabosti nove državne meje, kot jih vidijo anketirani prebivalci zgornjekolpske doline.

	N	Odstotek
Nič (anketiranec ni navedel ne prednosti ne slabosti)	4	6,7
Samo slabosti (anketiranec ni navedel nobene prednosti, le slabosti)	46	76,6
Samo prednosti (anketiranec je navedel samo prednosti)	2	3,3
Oboje (anketiranec je navedel tako prednosti kot slabosti)	8	13,4
Skupaj	60	100

Opomba. Podatki so povzeti po Knežević Hočevar, Družbena razmejevanja 161.

Tako vsebina kot razporeditev odgovorov na zgoraj omenjeni vprašanja, torej potrjujeta trditve, o doživljanju nove državne meje kot bariere med obmejnimi prebivalci. Kljub vsemu menim, da je pri takem označevanju slovensko-hrvaške državne meje nujno potrebna previdnost. Vseskozi moramo imeti v mislih dejstvo, da gre za prostor, ki v preteklosti ni poznal institucije državne meje in njenih omejitev. Zato se mi zdi, da moramo doživljanje državne meje kot bariere, razumeti predvsem kot reakcijo obmejnih prebivalcev na spremembe. Kot reakcijo na omejitve pri prehajanju meje, ki jih v preteklosti niso poznali.

Slovensko-hrvaška državna meje tudi nima funkcije bariere med obmejnima prostoroma, vsaj ne v smislu, kot je ta koncept razumel Ratti. Državna meja namreč ni pretrgala vseh družbeno-ekonomskih kontaktov med obmejnima prostoroma, temveč je le spremenila strukturo in intenzivnost čezmejnih interakcij. Prišlo je predvsem do prekinitve tistih interakcij, ki so institucionalne narave (na primer šolstvo, zaposlovanje) in s tem pod nadzorom države, ki tako poskuša doseči (kulturno) homogenizacijo nacionalnega prostora.

Želja, po homogenizaciji in nivelizaciji razlik znotraj prostora nacionalne države, je lepo razvidna na podlagi takojšnje izgradnje manjkajočih šolskih objektov v obmejnem prostoru

obeh držav. S tem sta obe državi poskrbeli, da je ta faza socializacije izvedena v okviru novih državnih meja. Pomenljiv je primer osnovne šole (prvih štirih razredov) iz Osilnice, kjer je do vzpostavitve državne meje šolo na slovenski strani obiskovalo dvanajst otrok iz Hrvaške in eden iz Slovenije. Po vzpostavitvi državne meje so šolo zaprli, ker je morala večina otrok obiskovati bolj primerno šolo na hrvaški strani v Čabru, čeprav je le ta bistveno bolj oddaljena od krajev kjer prebivajo ¹⁶².

Z osamosvojitvijo obeh držav je prišlo tudi do bistvenega upada nekdanjih številnih interakcij na področju zaposlovanja. Novi državi sta sprejeli stroga pravila na področju zaposlovanja tujcev (stroga delovna zakonodaja), zaradi katerih so številni obmejni prebivalci, ki so bili zaposleni čez mejo, ostali brez dela oziroma so morali zaprositi za delovno dovoljenje, kar pa je povezano z dodatnimi stroški in dolgotrajnimi postopki, ki prej niso bili potrebni, ker je bil pretok delovne sile neoviran.

Na bistven upad nekdanjih številnih interakcij, na področju zaposlovanja med obmejnima prostoroma, kažejo tudi rezultati terenske raziskave obmejnega območja, ki so bili zbrani v sedmih zrcalnih točkah vzdolž slovensko-hrvaške meje in objavljeni v doktorski disertaciji z naslovom 'Slovensko-hrvaški obmejni prostor: Sociološki vidiki institucionalizacije državne meje' (2002) S. Zavratnik Zimic. Ti so pokazali, da je bil pred vzpostavitvijo državne meje na slovenski strani zaposlen vsaj en član iz približno 70% hrvaških gospodinjstev, medtem ko velja to obratno za okoli 30% slovenskih gospodinjstev. Po letu 1991 pa se je obseg čezmejnega zaposlovanja zmanjšal za več kot polovico ¹⁶³. Kot sem že omenil, je upad interakcij na področju zaposlovanja pričakovana posledica institucionalne kontrole države, ki tujcem nalaga stroga pravila in omejitve.

Na podlagi zgoraj povedanega lahko precej posplošeno zaključim, da so novi dejavniki ločevanja praviloma politično-ekonomske narave. Kar pomeni, da ima slovensko-hrvaška meja funkcijo bariere, oziroma da nastopa kot element ločevanja, predvsem na področju v preteklosti povsem običajnega institucionalnega čezmejnega povezovanja. Iz odgovorov anketiranih v obeh omenjenih raziskavah lahko tudi razberemo, da obmejni prebivalci te spremembe obžalujejo in jih pripisujejo zunanji sili, ki jih je razdvojila. V tem kontekstu bi lahko torej rekli, da slovensko-hrvaška meja predstavlja predvsem politično-ekonomsko pregrado.

¹⁶² Knežević Hočevar, Družbena razmejevanja 137.

¹⁶³ Zavratnik Zimic, Obmejni prostor 87.

7.1.4 PRIŠLO JE PREDVSEM DO PREKINITVE TISTIH ČEZMEJNIH INTERAKCIJ, KI SO INSTITUCIONALNE NARAVE

V prejšnjem poglavju sem zaključil, da je med obmejnima prostoroma prišlo predvsem do prekinitve tistih čezmejnih interakcij, ki so institucionalne narave in s tem pod nadzorom države. To pomeni, da so novi dejavniki ločevanja praviloma politične narave. Potrditev takšnega videnja sprememb strukture čezmejnih interakcij, ki jih je prinesla nova državna meja, lahko najdemo tudi v rezultatih terenske raziskave slovensko hrvaškega obmejnega območja, ki jih je objavila S. Zavratnik Zimic. O omenjenih posledicah spremembe narave meje, govorijo predvsem odgovori anketiranih na vprašanje: »Kako ocenjujete spremembe, nastale z novo državno mejo na naslednjih področjih: občutek varnosti, občutek utesnjenosti, zaposlovanje, nakupi in oskrba, obiski prireditvev, sorodstveni in prijateljski stiki, rekreacija in izleti?«.

Pri zgoraj navedenem vprašanju so imeli anketirani na voljo tri možne odgovore: pozitivno, ni sprememb in negativno. Več kot polovica anketiranih opaža spremembe na skoraj vseh v vprašanje vključenih področjih vsakdanjega življenja; največ (84,7%) na področju zaposlovanja, najmanj (47,5%) na področju sorodstvenih in prijateljskih stikov. Menim, da taka razporeditev odgovorov anketiranih potrjuje mojo hipotezo, da je med obmejnima prostoroma prišlo predvsem do prekinitve tistih čezmejnih interakcij, ki so institucionalne narave in s tem pod nadzorom države oziroma državnih administracij v Ljubljani in Zagrebu. Saj največ obmejnih prebivalcev opaža spremembe na področju zaposlovanja, ki je direktno pod nadzorom države, najmanj pa na področju sorodstvenih in prijateljskih stikov, ki se izmikajo nadzoru države in temeljijo na tradicionalnih kulturnih praksah.

Tudi bolj podroben pregled razporeditve odgovorov po področjih, ki so bila izbrana v zgoraj navedeni raziskavi (tabela 2), potrjuje domnevo, da je prišlo predvsem do prekinitve institucionalnih čezmejnih interakcij, in da so novi dejavniki ločevanja praviloma politične narave. Področja, na katerih največ anketiranih opaža spremembe, si v pomembni meri sledijo glede na količino nadzora, ki jih novi državi izvajata nad njimi. Največ anketiranih opaža spremembe na področju zaposlovanja (84,7%), sledijo nakupi in oskrba (66,8%); občutek utesnjenosti (65,4%); rekreacija, izleti (63,4%); obiski prireditvev (61,8%); občutek varnosti (50,6%); sorodstveni in prijateljski stiki (47,5%)¹⁶⁴.

¹⁶⁴ Zavratnik Zimic, Obmejni prostor 94.

Znotraj razporeditve navedenih odgovorov preseneča samo mesto, ki so ga anketirani namenili občutku varnosti, kjer le (50,6%) anketiranih opaža spremembe. S tem se je to področje uvrstilo na predzadnje mesto, za področji 'rekreacija in izleti' in 'obiski prireditev' ter pred področje 'sorodstveni in prijateljski stiki'. Taka uvrstitev tega področja je v nasprotju z mojim predvidevanjem, ker novi državi z svojimi represivnimi organi bistveno posegata na to področje. Poleg tega se je v obmejnem območju z institucionalizacijo državne meje močno povečala policijska prisotnost, hkrati pa se je pojavil tudi problem ilegalnih pribežnikov, ki preko slovensko-hrvaške meje, potujejo na zahod v države zahodne Evrope, kar je v slovensko-hrvaško obmejno območje pripeljalo številne kriminalne organizacije, ki za visoko ceno organizirajo prehod meje.

Tabela 2

Ocene anketirancev glede sprememb nastalih z novo državno mejo na različnih področjih.

Področje	Ni sprememb (odstotek odgovorov)	So spremembe (odstotek odgovorov)	Skupaj
Sorodstveni in prijateljski stiki	52,5	47,5	100,0
Rekreacija, izleti	36,6	63,4	100,0
Občutek varnosti	49,4	50,6	100,0
Občutek utesnjenosti	33,6	65,4	100,0
Zaposlovanje	15,3	84,7	100,0
Nakupi in oskrba	33,2	66,8	100,0
Obiski prireditev	38,2	61,8	100,0

Opomba. Podatki so povzeti po Zavratnik Zimic, Obmejni prostor 94.

Poleg zgoraj identificiranih sprememb na področju čezmejnih interakcij med prebivalci slovensko-hrvaškega obmejnega območja, se mi zdi najbolj pomembna ugotovitev, da nekako polovica obmejnih prebivalcev opaža spremembe pri vseh čezmejnih interakcijah. Lahko rečem, da sem opazil le dve hitrosti pri upadanju pogostosti čezmejnih interakcij. Bistveno hitrejša upadanja formalnih oziroma institucionalno pogojenih čezmejnih interakcij, ki so pod nadzorom države in nekoliko počasnejša, a še vedno pomembna upadanja neformalnih oziroma osebnih čezmejnih interakcij, ki temeljijo na tradicionalnih kulturnih praksah.

Na podlagi teh sprememb, ki jih je povzročila državna meja, kot nov družbeni element v vsakdanjem življenju obmejnih prebivalcev, S. Zavratnik Zimic meni, da »bo meja 'samoumnevna' socialna institucija že v nekaj naslednjih generacijah obmejnega prebivalstva, ki bodo v takšno družbeno situacijo socializirani in 'arheologija spomina' na prostor brez državne meje bo temeljila le še na spominu generacije (starih) staršev«¹⁶⁵. Hkrati pa opozarja,

¹⁶⁵ Zavratnik Zimic, Obmejni prostor 17.

da je relativizacija povedanega »nujna z vidika odprtosti v družbenem dogajanju, zlasti z vključevanjem elementa 'negotovosti' v prihodnje politično dogajanje, kar se tiče predvsem regionalnih (EU) integracijskih praks«¹⁶⁶.

7.2 OBMEJNO OBMOČJE KOT SKUPEN DRUŽBENI OZIROMA 'MENTALNI' PROSTOR V ZAVESTI OBMEJNIH PREBIVALCEV

7.2.1 SKUPINSKI KONTEKSTI OZIROMA DOLOČENI ŽIVLJENJSKI STILI OBMEJNEGA PREBIVALSTVA

V prvem sklopu analize sem zaključil, da je z novo državno mejo prišlo do upadanja števila čezmejnih interakcij na vseh področjih vsakdanjega življenja obmejnih prebivalcev. Pri čemer sem opazil dve hitrosti pri njihovem upadanju, saj pogostost institucionalnih čezmejnih interakcij upada bistveno hitreje kot pogostost osebnih čezmejnih interakcij. Na podlagi te dvojnosti upadanja čezmejnih interakcij menim, da je nova državna meja ločila oziroma začela ločevati pred letom 1991 tako funkcionalno kot družbeno enotno obmejno območje. Neformalne oziroma osebne čezmejne interakcije namreč temeljijo na tradicionalnih kulturnih praksah, ki so se lahko oblikovale le v pogojih skupnega družbenega oziroma 'mentalnega' prostora v zavesti obmejnih prebivalcev.

Podlago za razumevanje slovensko-hrvaškega obmejnega območja kot skupnega družbenega oziroma 'mentalnega' prostora v zavesti obmejnih prebivalcev, sem našel tudi v ugotovitvi geografa Milana Bufona, ki nakazuje tendenco v smeri internalizacije skupinskih kontekstov v prostorih, ki so dalj časa znotraj enotne politično-upravne tvorbe, meja med njimi pa ne predstavlja izrazite pregrade, ali je vsaj kot take ne čutijo prebivalci v vsakdanjem življenju. Menim, da so se taki skupinski konteksti oziroma določeni življenjski stili lokalnega prebivalstva oblikovali tudi v Slovensko-hrvaškem obmejnem območju, ko je bila v obdobju skupnega življenja znotraj ene države meja izrazito prehodna.

V teh skupinskih kontekstih oziroma določenih življenjskih stilih obmejnega prebivalstva, ki so se oblikovali v obdobju pred nastankom državne meje, vidim tudi razlog za dvojno hitrost pri upadanju čezmejnih interakcij. Ali z Bufonovimi besedami »Njihova časovna persistenca je torej očitno v nasprotju s hitrostjo sistemsko-političnih sprememb. Primeri takega 'dolgotrajnega' prostorskega in družbenega vedenja so posebej opazni v tistih območjih, ki jih je po sorazmerno dolgem obdobju skupnega življenja 'razrezala' nova meja. V določenem

¹⁶⁶ Zavratnik Zimic, Obmejni prostor 18.

pogledu je torej opaziti, da se tu prebivalstvo vede skoraj tako, kot da razmejitve ne bi bilo, in skuša s tem reproducirati prvotno enoten kulturni prostor. Seveda je možnost razvoja takih odnosov odvisna od mejnega režima, večje ali manjše prepustnosti meje ter večje ali manjše dinamičnosti družbenih procesov ob njej¹⁶⁷.

Na oblikovanje skupinskih kontekstov, med prebivalci slovensko-hrvaškega obmejnega območja, je odločilno vplivalo dejstvo, da je imela meja pred nastankom dveh novih nacionalnih držav vedno le administrativno oziroma upravno funkcijo, kljub temu, da so se na tem prostoru zvrstile kar tri različne državne tvorbe: Avstro-Ogrska monarhija, kraljevina SHS oziroma kraljevina Jugoslavija in SFRJ (omenjam le tiste, ki so obstajale daljši čas). Meja, ki je v tem prostoru obstajala (razen v Istri) 'od nekdaj', zato pred letom 1991 ni predstavljala izrazite ločnice oziroma je kot take niso čutili obmejni prebivalci.

V omenjenem obdobju so se tako oblikovale številne povezave med prebivalci z obeh strani današnje državne meje, saj je meja omogočala neoviran pretok ljudi in blaga. Na podlagi teh povezav se je nato v zavesti ljudi izoblikovalo vedenje in izkustvo pomembnih enotnosti in podobnosti v življenjskem okolju. S tem sem prišel do bistva problema nastanka državne meje med Slovenijo in Hrvaško, za katero menim, da je ločila prej tako funkcionalno kot družbeno enotno območje. Iz takega stališča izhaja tudi, da obmejno območje med Slovenijo in Hrvaško pred letom 1991, kljub administrativni meji, ni delila tudi družbena meja oziroma 'mentalna' meja v zavesti ljudi.

7.2.2 JEZIKOVNA PRIPADNOST OBMEJNIH PREBIVALCEV

Naslednje področje, s katerim se ukvarjam pri analizi sprememb, ki jih je prinesla spremenjena narava slovensko-hrvaške meje, je jezikovna pripadnost obmejnih prebivalcev. Ta me zanima predvsem zaradi splošno uveljavljene pomembnosti jezikovnega identificiranja oziroma jezikovne zavesti kot enega bistvenih pokazateljev zavesti prebivalcev o samih sebi, in zaradi podmene o jeziku kot enem izmed dejavnikov, ki vzdržujejo mejnost med ljudmi.

Zato se mi zdi, da lahko jezikovna pripadnost najjasneje nakaže prisotnost skupnega družbenega oziroma 'mentalnega' prostora v zavesti obmejnih prebivalcev pred letom 1991. Oziroma, če sem še bolj natančen, na prisotnost skupnega 'mentalnega' prostora v zavesti obmejnih prebivalcev pred letom 1991, kažejo predvsem nizki govorni registri (nestandard) oziroma 'lokalna čezmejna narečja' (narečja, ki se uporabljajo na obeh straneh meje).

¹⁶⁷ Bufon, Prostor, meje, ljudje 13-14.

Narečja se namreč za razliko od jezikovnega standarda, ki je vezan na formalne situacije in na družbeno distanco med govorniki ter zato pogojen z institucionalno kontrolo, uporabljajo predvsem v neformalnih komunikacijskih kontekstih (družina, sorodniška mreža, vaška skupnost). O 'lokalnih čezmejnih narečjih' v slovensko hrvaškem obmejnem območju je razmišljala tudi Stane Južnič, ki je zapisal: »Narečje kot jezik pritlične rabe je seveda močno upogljivo na obeh straneh Kolpe. Zahtevnejše komunikacije potrebujejo jezikovni standard, kakršen je hrvaški in kakršen je slovenski narodni jezik. Narečje se polni na eni strani s 'hrvaškimi' in na drugi s 'slovenskimi' izrazi«¹⁶⁸.

Na podlagi zgoraj zapisanega sem zaključil, da prisotnost 'lokalnih čezmejnih narečij' v slovensko hrvaškem obmejnem območju nakazuje obstoj skupnega družbenega oziroma 'mentalnega' prostora v zavesti ljudi. Ali kot je opazila D. Knežević Hočevnar »zdi se, da se združevalna vloga jezika kaže v obmejni lokaliteti prav skozi narečje, ki je ohranjeno le še v domačinski govoric (vernakularju), ločevalna pa skozi jezikovna standarda (slovenščino in hrvaščino), ki sta vse bolj uveljavljena v institucionalnih oblikah komuniciranja«¹⁶⁹.

Že v prvem sklopu analize sem ugotovil, da je z osamosvojitvijo republike Slovenije in republike Hrvaške, prišlo do sistematične institucionalne kontrole jezika (npr stroga ločitev šolstva) v obeh obmejnih prostorih. Predvidevam, da bo na podlagi teh sprememb prišlo do nivelizacije jezikovnih razlik znotraj meja obeh novonastalih nacionalnih držav, kar bo pripeljalo do upadanja rabe lokalnih čezmejnih narečij.

Meja tako z dejstvom institucionalne kontrole predstavlja vidik razločevanja in delne izolacije tudi v jezikovnem smislu, saj ima jezik funkcijo povezovanja govorcev v jezikovne skupine oziroma funkcijo ločevanja jezikovne skupine od drugih takih skupin. Glede na to stališče se mi zdi pomembno opažanje S. Zavrtnik Zimic: »Jezik se v tej luči kaže kot sredstvo integracije oziroma sredstvo diferenciacije, pri tem pa je potrebna določena mera pazljivosti, saj ne gre zamenjavati jezikovne skupine z etnično, ker tako sovpadanje ni nujno. Znanje dveh jezikov je lahko na področju njunega stika pomemben dejavnik vsakdanje komunikacijske prakse posameznikov in bistveno vpliva na vzpostavljanje družbenih interakcij in njihovo vzdrževanje«¹⁷⁰.

¹⁶⁸ Južnič, Identiteta 287.

¹⁶⁹ Knežević Hočevnar, Družbena razmejevanja 124.

¹⁷⁰ Zavrtnik Zimic, Obmejni prostor 159.

7.2.3 'LOKALNA ČEZMEJNA NAREČJA' IN PODOBNOSTI TER RAZLIKE MED JEZIKOM, KI SE GOVORI MED PREBIVALCI NA OBEH STRANEH MEJE

O prisotnosti 'lokalnih čezmejnih narečij' in podobnostih ter razlikah med jezikom, ki se govori med prebivalci na obeh straneh meje, razmišljam predvsem na podlagi ankete, ki je bila objavljena v že omenjeni doktorski disertaciji S. Zavratnik Zimic 'Slovensko-hrvaški obmejni prostor: Sociološki vidiki institucionalizacije državne meje'. Pri čemer se mi zdijo posebej povedne v anketi postavljene izjave, ki so jih obmejni prebivalci razvrščali od ena do pet, kjer ena pomeni (popolnoma se strinjam), dva (v glavnem se strinjam), tri (niti se strinjam, niti se ne strinjam), štiri (v glavnem se ne strinjam) in pet (sploh se ne strinjam).

Izjave, ki so jih anketiranci razvrščali so bile: »Govorimo svoje narečje, ki je popolnoma različno od narečja na drugi strani meje«, »Na obeh straneh meje govorimo zelo podoben jezik«, »Starejši govorijo enako na obeh straneh meje, mladi pa bolj različno«, »V sosednji občini vzdolž meje govorijo bolj različno od nas kot v sosednji prekomejni vasi« in »Govor priseljenca iz drugega dela države je različen od govora prebivalcev čezmejne vasi«. Zaradi lažje interpretacije sem združil izbiri ena in dva (popolnoma se strinjam, v glavnem se strinjam) ter štiri in pet (v glavnem se ne strinjam, sploh se ne strinjam) in na ta način dobil delež tistih, ki se z določeno izjavo strinjajo in tistih, ki se ne strinjajo.

Tabela 3

Strinjanje s trditvijo: »Govorimo svoje narečje, ki je popolnoma različno od narečja na drugi strani meje«.

Odgovori	N	Odstotek
Strinjam se	189	52,6
Niti se strinjam, niti se ne strinjam	43	12,0
Ne strinjam se	127	35,4
Skupaj	359	100,0

Opomba. Podatki so povzeti po Zavratnik Zimic, Obmejni prostor 120.

Tabela 4

Strinjanje s trditvijo: »Na obeh straneh meje govorimo zelo podoben jezik«.

Odgovori	N	Odstotek
Strinjam se	226	61,6
Niti se strinjam, niti se ne strinjam	34	9,3
Ne strinjam se	107	29,1
Skupaj	359	100,0

Opomba. Podatki so povzeti po Zavratnik Zimic, Obmejni prostor 120.

S prvo izjavo »Govorimo svoje narečje, ki je popolnoma različno od narečja na drugi strani meje« se je strinjalo 52,6% anketiranih, nasprotno je menilo 34,5% (tabela 3). Dejstvo, da se več kot polovica anketiranih strinja s prvo izjavo, je rahlo presenetljivo in v nasprotju s

predvidevanjem v okviru katerega sem pričakoval močnejšo prisotnost 'lokalnih čezmejnih narečij'. Poleg tega je tudi delno v nasprotju z večinskim strinjanjem z drugo izjavo »Na obeh straneh meje govorimo zelo podoben jezik« s katero se strinja 61,6% anketiranih, ne strinja pa 29,1% (tabela 4).

Precejšnje odstopanje, do katerega pride, ko primerjamo prvo izjavo, ki govori o veliki različnosti med lokalnima dialektoma, s katero se strinja več kot 50% anketiranih, in drugo, ki govori o veliki podobnosti jezika na obeh straneh meje, s katero se strinja več kot 60% anketiranih, namiguje na spremembe v jezikovni sliki obmejnega območja po letu 1991.

Menim, da je do večinskega strinjanja anketiranih s prvo izjavo, ki govori o veliki različnosti med lokalnima dialektoma, kar je v nasprotju z mojim predvidevanjem, prišlo kot posledica institucionalne kontrole jezikovnih praks obeh novih držav, ki je najbolj opazna na področju šolstva. V okviru Slovenije in Hrvaške torej prihaja, kot sem ugotovil že v prvem sklopu analize obmejnega območja, do intenzivne homogenizacije in nivelizacije razlik znotraj njunih meja.

Na podlagi teh procesov je moč pričakovati večanje razlik in manjšanje podobnosti v jezikovni sliki obmejnega prostora. Lahko celo rečemo, da je z razpadom bivše skupne države, prišlo do jezikovnega preloma med obmejnima prostoroma. Orbanic in Marušic pričakujeta, da bo jezikovna homogenizacija potekala v smeri jezikovne pripadnosti domicilnemu standardu in njegovim dialektom, kar bo neposredno vidno pri jezikovnem obnašanju govorcev in navsezadnje pri formalnejših opredelitvah jezikovne pripadnosti (na primer pri popisu prebivalstva)¹⁷¹.

Podobno meni tudi S. Zavratnik Zimic: »Hipotetično je mogoče pričakovati, da bo v primeru ostre, neprepustne družbene meje v nekaj generacijah izvršena intenzivna jezikovna homogenizacija. Pričakovati je mogoče, da se bo z opustitvijo komunikacijskih kontekstov, ki omogočajo vsakdanjo (in zatorej pogosto) rabo čezmejnega jezika ali lokalnega dialekta, spremenila tudi percepcija jezika v lokalnem življenjskem prostoru. Čezmejni jezik bo namesto sedanjih opisov jezika, ki je 'enak na obeh straneh meje' ali 'zelo podoben jezik, ki ga govorijo na drugi strani meje', vse bolj postajal tuj jezik«¹⁷².

¹⁷¹ Povzeto po: Orbanic in Marušic, Neke sociolingvistične značajke.

¹⁷² Zavratnik Zimic, Obmejni prostor 159.

V skladu z zgoraj povedanim menim, da lahko na podlagi socializacije novih generacij govorcev dolgoročno pričakujemo upadanje rabe 'lokalnih čezmejnih narečij', ki jih obmejni prebivalci opisujejo kot enak ali zelo podoben jezik na obeh straneh meje. Spremembe v jezikovnem repertoarju ob slovensko-hrvaški meji se tako zdijo neizogibne, saj se bodo s socializacijo novih govorcev spremenili tudi komunikacijski konteksti, ki omogočajo pogosto in nezaznamovano rabo 'lokalnega čezmejnega narečja' in čezmejnega jezika (Slovenščina ali Hrvaščina). V okviru teh sprememb si razlagam tudi večinsko strinjanje anketiranih s prvo izjavo, ki govori o veliki različnosti med lokalnima dialektoma.

Strinjanje z drugo izjavo, ki govori o veliki podobnosti jezika na obeh straneh meje, je poleg podobnosti jezikovnih sistemov, ki spadata v isto jezikovno skupino, lahko tudi posledica življenja v po mojem mnenju, tako funkcionalno kot družbeno enotnem obmejnem območju pred letom 1991. Na podlagi tega si razlagam tudi izredno visok delež tistih obmejnih prebivalcev, ki čezmejni jezik razumejo (81%) in tistih, ki ga govorijo (68%) (tabela 5). To dejstvo rahlo preseneča, glede na to, da se 80% anketiranih identificira s standardom ali njegovimi dialekti, kar potrjuje, da jezikovna meja deluje tudi kot etnična meja, če seveda upoštevamo, da je jezik eden temeljnih pokazateljev etnične identitete in da je na obeh straneh meje obmejno območje izrazito etnično homogeno¹⁷³.

Tabela 5

Znanje čezmejnega jezika med anketiranci (v odstotkih).

	Razumevanje	Znanje čezmejnega jezika		
		Govor	Pisanje	Branje
Slovenski obmejni prostor	84	76	56	76
Hrvaški obmejni prostor	78	60	38	60
Slovensko-hrvaško obmejno območje	81	68	47	68

Opomba. Podatki so povzeti po Orbanic, Marušić, Neke sociolingvističke značajke 163.

Visok delež tistih, ki razumejo Hrvaški jezik v slovenskem obmejnem prostoru, lahko interpretiramo tudi kot posledico razlike v statusu Slovenskega in Hrvaškega jezika oziroma kot posledico institucionalne dominantnosti Hrvaškega jezika v bivši skupni državi. V kateri je imel 'srbo-hrvaški' jezik status splošnega sporazumevalnega jezika (na primer uraden jezik v vojski in jezik sporazumevanja politične elite), Slovenski pa, kljub deklarativni enakopravnosti, le nekako 'lokalen' značaj.

Zaradi opisanega različnega statusa Slovenskega in Hrvaškega jezika v bivši skupni državi se mi zdi pri dokazovanju obstoja skupnega družbenega prostora v obmejnem območju

¹⁷³ Orbanic in Marušić, Neke sociolingvističke značajke 163.

pomembna predvsem visoka stopnja znanja čezmejnega jezika v hrvaškem obmejnem prostoru. Na obeh straneh meje namreč več kot tri četrtine anketiranih obmejnih prebivalcev razume čezmejni jezik¹⁷⁴.

Razporeditev odgovorov obmejnih prebivalcev, na prvi dve izjavi, torej govori predvsem o spremembah do katerih je prišlo pri jezikovnih praksah v obmejnem območju. Na njihovi podlagi lahko rečem, da državna meja postopoma postaja tudi jezikovna meja in s tem 'mentalna' meja v zavesti ljudi. Razporeditev odgovorov na naslednje tri izjave, pa nasprotno kaže, da v preteklosti meja ni predstavljala tudi jezikovne pregrade.

Tako se je s tretjo izjavo »Starejši govorijo enako na obeh straneh meje, mladi pa bolj različno« strinjalo 44,1% anketiranih, nasprotno je menilo 42,1% (tabela 6). Menim, da tako razmerje med tistimi, ki se s to izjavo strinjajo in onimi, ki menijo nasprotno, potrjuje zgoraj omenjeno domnevo o tako funkcionalno kot družbeno enotnem obmejnem območju pred letom 1991. Večinsko mnenje anketiranih obmejnih prebivalcev, da starejši govorijo enako na obeh straneh meje, medtem ko mladi govorijo različno, namreč namiguje na jezikovni prelom, do katerega je prišlo z nastankom dveh novih nacionalnih držav, in na podlagi katerega sem interpretiral večinsko strinjanje anketiranih s prvo izjavo, ki govori o veliki različnosti med lokalnima dialektoma.

Tabela 6

Strinjanje s trditvijo: »Starejši govorijo enako na obeh straneh meje, mladi pa bolj različno«.

Odgovori	N	Odstotek
Strinjam se	153	44,1
Niti se strinjam, niti se ne strinjam	48	13,8
Ne strinjam se	146	42,1
Skupaj	347	100,0

Opomba. Podatki so povzeti po Zavratnik Zimic, Obmejni prostor 120.

Nova državna meja tako predstavlja vidik ločevanja tudi v jezikovnem smislu. Sprememba funkcije jezika, se mi zdi pomembna, ker menim, da je jezikovno identificiranje oziroma jezikovna zavest eden izmed bistvenih pokazateljev zavesti prebivalcev o samih sebi. Tako je jezik postal eden izmed dejavnikov, ki vzdržujejo mejnost v zavesti obmejnih prebivalcev, kar je pripeljalo do izgube komunikacijskih kontekstov v katerih se uporabljajo 'lokalna čezmejna narečja', ki se po mnenju Južniča polnijo na eni strani s 'hrvaškimi' in na drugi s 'slovenskimi'

¹⁷⁴ Orbančić in Marušić, Neke sociolingvističke značajke 165.

izrazi. Prav ta 'lokalna čezmejna narečja', so bila v preteklosti pomemben element skupnega družbenega prostora.

V skladu z zgoraj opisano spremembo funkcije jezika pričakujem, da bo v prihodnosti prišlo do še izrazitejše diferenciacije jezikovne slike v obmejnem območju. Predvsem pod vplivom mlajših generacij govorcev, katerih jezikovna socializacija poteka že po vzpostavitvi državne meje. Da državna meja predstavlja nov vidik razločevanja tudi v jezikovnem smislu, potrjujejo tudi podatki o znanju čezmejnega jezika, ki kažejo generacijsko zmanjševanje, v povprečju za 20% od generacije staršev anketirancev do njihovih otrok, kar je, kakor smo že omenili, pričakovan trend, ki bo v prihodnosti le še pridobival intenzivnost¹⁷⁵. Orbanic in Marušić tudi opozarjata, da je trend upadanja znanja čezmejnega jezika bolj izrazit na hrvaški kot na slovenski strani, kar pripisujeta jezikovnemu prestižu, ki ga je hrvaški jezik užival v bivši skupni državi.

Tabela 7

Strinjanje s trditvijo: »V sosednji občini vzdolž meje govorijo bolj različno od nas kot v sosednji prekomejni vasi«.

Odgovori	N	Odstotek
Strinjam se	172	52,3
Niti se strinjam, niti se ne strinjam	44	13,4
Ne strinjam se	113	34,3
Skupaj	329	100,0

Opomba. Podatki so povzeti po Zavratnik Zimic, Obmejni prostor 120.

S četrto izjavo »V sosednji občini vzdolž meje govorijo bolj različno od nas kot v sosednji prekomejni vasi« se je strinjalo 52,3% anketiranih, nasprotno je menilo 34,3% (tabela 7). Tak rezultat namiguje na obstoj specifičnih 'lokalnih' jezikovnih skupin ob slovensko-hrvaški meji oziroma na jezikovno prehodno območje, kar je značilno za stik dveh podobnih jezikovnih sistemov. Ali kot meni Pahor »Med jeziki, ki pripadajo isti jezikovni skupini ni meje. Ponavadi povzroči nastanek t.i. jezikovne meje v bistvu nepremostljiva naravna ovira ali dolgotrajna politična pregrada, dandanes pa v veliki meri akulturacijski postopek, ki ga z uveljavljanjem standardne oblike uradnega/knjižnega jezika, nujno različnega od krajevnih inačic, izvajata šola in TV«¹⁷⁶.

Pri tem ne gre zamenjevati jezikovne skupine z etnično, ker kakor je opazila S. Zavratnik Zimic, tako sovpadanje ni nujno, saj se 80% v njeno raziskavo vključenih obmejnih

¹⁷⁵ Orbanic in Marušić, Neke sociolingvističke značajke 168.

¹⁷⁶ Pahor, Prispevek k razrešitvi 11.

prebivalcev identificira s standardom ali njegovimi dialekti, kar potrjuje, da je na obeh straneh meje obmejno območje izrazito etnično homogeno¹⁷⁷.

Menim, da obstoj zgoraj omenjenih 'lokalnih jezikovnih skupin', predpostavlja enoten družbeni prostor na obmejnem območju pred vzpostavitvijo politične pregrade oziroma državne meje leta 1991. Hkrati pa predvideva, da obmejni prebivalci specifičen segment obmejnega območja, v katerem živijo in kjer se formirajo 'lokalno omejene jezikovne skupine', doživljajo kot simbolni teritorij, ki je prostor družbene identifikacije. Do takega zaključka sem prišel, ker razumem jezikovno identificiranje oziroma jezikovno zavest kot enega bistvenih pokazateljev zavesti obmejnih prebivalcev o samih sebi.

Tabela 8

Strinjanje s trditvijo: »Govor priseljencev iz drugega dela države je različen od govora prebivalcev čezmejne vasi«.

Odgovori	N	Odstotek
Strinjam se	279	81,3
Niti se strinjam, niti se ne strinjam	25	7,3
Ne strinjam se	39	11,4
Skupaj	343	100,0

Opomba. Podatki so povzeti po Zavratnik Zimic, Obmejni prostor 120.

Menim, da tako razlago podpira tudi večinsko strinjanje anketiranih obmejnih prebivalcev z zadnjo od zgoraj navedenih izjav, »Govor priseljencev iz drugega dela države je različen od govora prebivalcev čezmejne vasi«, s katero se je strinjalo 81,3% anketiranih, nasprotno je menilo 11,3 % (tabela 8). Ta podatek postane zanimiv, če ga primerjamo z izjavo »Na obeh straneh meje govorimo zelo podoben jezik« s katero se je strinjalo 61,6% anketiranih, nasprotno pa je menilo 29,1% (tabela 4). Na podlagi te primerjave sem zaključil, da se obmejni prebivalci čutijo jezikovno bliže čezmejnemu sosedu, kot pa ostalim pripadnikom lastnega naroda. Pričakovati je, da se bo taka percepcija jezika med obmejnimi prebivalci v prihodnosti bistveno spremenila, saj je z državno mejo jezik postal eden izmed dejavnikov, ki vzdržujejo mejnost.

Do podobnih zaključkov je na podlagi ankete, ki jo je izvedla med obmejnimi prebivalci zgornjekolpske doline, prišla tudi D. Knežević Hočevar. »Čeprav se je v raziskavi iz leta 1993 le približno polovica izbranih prebivalcev zgornjekolpske doline samopoimenovala najprej po nacionalni pripadnosti (Slovenec/Slovenka, Hrvat/Hrvatica), druga polovica pa najprej po

¹⁷⁷ Zavratnik Zimic, Obmejni prostor 90.

imenu naselja v katerem živijo, so skoraj vsi (54 od 60-ih) čezrečne sosede označili kot bolj sebi podobne kot pa podobne nelokalnim pripadnikom njihovega 'matičnega naroda'. Prav tako je večina domačinov zatrjevala, da v dolini v vsakodnevnem govoru na obeh bregovih prevladuje podobna govorica, pri čemer so razlike tako majhne, da jih prišleki morda sploh ne opazijo«. Sami so o tem največkrat dejali: »Če govorimo po domače, ni razlik, drugače pa imamo eni več slovenskih, drugi pa hrvaških besed«; »Vzdolž meje so razlike večje kot pa čez mejo«; »Govorili smo enako zdaj pa zaradi šole in meje ni več tako«¹⁷⁸.

¹⁷⁸ Knežević Hočevar, Družbena razmejevanja 14.

8.0 SKLEP

V diplomski nalogi sem poskušal osvetliti nekatere probleme oziroma spremembe, ki so se po osamosvojitvi Republike Slovenije in Republike Hrvaške pojavili v slovensko-hrvaškem obmejnem območju. Pri tem se nisem ukvarjal le z geopolitičnim razvojem oziroma zgodovinskim nastankom meje, ampak tudi z implikacijami spremenjene funkcije slovensko-hrvaške meje na vsakdanje življenje obmejnega prebivalstva. Omenjene probleme oziroma spremembe sem poskušal identificirati tako na podlagi zgodovinske analize primarnih virov kot tudi sociološke analize z anketo zbranih podatkov med obmejnimi prebivalci.

V zgodovinskem delu diplomske naloge sem se obravnavane teme lotil v času nastanka Države SHS 29.10.1918, ko je prišlo do delne uresničitve programa 'Zedinjena Slovenija' (združitev vseh Slovencev v eno samoupravno enoto Slovenijo), ki je bil eden glavnih ciljev slovenske narodne politike po letu 1848. Čeprav takrat do uresničitve programa Zedinjena Slovenija ni prišlo v celoti, saj je že v začetku novembra 1918 vojska Kraljevine Italije zasedla slovensko Primorje, Istro, kvarnerska otoka Cres in Lošinj ter severno Dalmacijo in dalmatinske otoke, so bili v tem obdobju oblikovani prvi obrisi razmejitve med slovenskim in hrvaškim ozemljem. Razmejitev, ki sem jo izpeljal iz 'Naredbe celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani', sicer temelji na meji med starejšimi upravnimi enotami še iz obdobja avstro-ogrske države, vendar je prva, ki je nastala na podlagi samostojnega delovanja slovenskih in hrvaških političnih akterjev.

Razmejitev med slovenskim in hrvaškim ozemljem sem nato spremljal tudi v obdobju Kraljevine SHS oziroma Kraljevine Jugoslavije. Za to obdobje je značilno, da so kljub temu, da je bila kraljevina tako z Vidovdansko kot Oktroirano ustavo opredeljena kot unitaristična in centralistična država in kot taka ni priznavala posameznih jugoslovanskih narodov, v primeru upravnih meja med slovenskim in hrvaškim ozemljem, v pomembni meri upoštevali narodnostno načelo. To načelo je bilo upoštevano predvsem pri upravno ozemeljski reformi oktobra 1929 ob formiranju Dravske banovine. Z kasnejšo razmejitvijo banovin, ki je bila izpeljana na podlagi 'Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o nazivu in razdelitvi Kraljevine na upravna območja' konec avgusta 1931, pa se je meja med Dravsko in Savsko banovino še bolj približala etnični meji med Slovenci in Hrvati. Razmejitev med slovenskim in hrvaškim ozemljem je tako ob koncu kraljevine oziroma tik pred začetkom druge svetovne vojne potekala po meji med Dravsko banovino in Savsko banovino oziroma Banovino Hrvaško.

Zgoraj opisano stanje na področju razmejitve med slovenskim in hrvaškim ozemljem v predvojni Jugoslaviji je pomembno predvsem zato, ker se je upravnim mejam, zaradi lažjega delovanja, v veliki meri prilagodila tudi teritorialno-organizacijska delitev znotraj KPJ. V okviru te delitve je na bodočo razmejitev med LR Slovenijo in LR Hrvaško najpomembneje vplivala predvsem odločitev o ustanovitvi nacionalnih partij za Slovenijo in Hrvaško, ki so jo sprejeli na IV. državni konferenci KPJ decembra 1934 v Ljubljani. Na podlagi teritorialno-organizacijske delitve znotraj KPJ so bili namreč, pod vodstvom komunistov, že v prvih mesecih oborožene vstaje oblikovani tako vojaški kot politično-oblastni pokrajinski in nacionalni organi.

Z oblikovanjem zgoraj omenjenih vojaških ter politično-oblastnih pokrajinskih in nacionalnih organov je nato, z graditvijo ljudske oblasti v njihovem okviru, posredno prišlo tudi do razmejitve med njimi. In ravno razmejitev med vojaškimi ter politično-oblastnimi pokrajinskimi in nacionalnimi organi je po mojem mnenju po vojni postala tudi razmejitev med federalnimi enotami znotraj FLR Jugoslavije. Zato menim, da je do povojne razmejitve med LR Slovenijo in LR Hrvaško prišlo z graditvijo ljudske oblasti v okviru slovenske osvobodilne organizacije nasproti tisti v okviru hrvaške osvobodilne organizacije.

Da je do dogovora o razmejitvi med slovenskim in hrvaškim ozemljem oziroma bodočima LR Slovenijo in LR Hrvaško prišlo že med vojno, lahko sklepamo tudi na podlagi edine dokumentirane 'začasne' razmejitve med slovensko in hrvaško organizacijo Osvobodilne Fronte. V omenjenem primeru sta se februarja 1944 v vasi Maliji nad Lucijo sestala tajnik Okrožnega odbora Osvobodilne fronte za Slovensko Istro Milan Guček in zastopnik Pokrajinskega komiteja KP Hrvaške Andrija Babić. Na tem sestanku sta zaradi vojaško-operativnih razlogov določila potek meje oziroma organizacijsko-teritorialne razmejitve v Istri. Čeprav iz virov ni razvidno s kakšnimi pooblastili sta se sestala, danes vemo, da na njunem dogovoru temelji kasneje vzpostavljena meja med LR Slovenijo in LR Hrvaško v Istri.

Če sprejmemo zgoraj opisano argumentacijo, lahko zaključimo, da je do razmejitve med LR Slovenijo in LR Hrvaško oziroma med federalnimi enotami znotraj FLR Jugoslavije prišlo z oblikovanjem vojaških oziroma politično-oblastnih mej, ki so se oblikovale že med vojno. Do takšnega zaključka sem med drugim prišel tudi na podlagi v prvih povojnih letih nekako splošnega stališča vodilnih predstavnikov državno-partijskega vodstva, da je do razmejitve med federalnimi enotami prišlo po naravni poti. O tem govore tudi nekatere izjave vodilnih funkcionarjev povojnega režima. Med temi izstopajo predvsem besede Moša Pijade

(podpredsednik predsedstva AVNOJ), ki je na zasedanju Ustavnega odbora Ustavodajne skupščine januarja 1946 izjavil, »da so meje federalnih enot nastale po naravni poti«.

Ob koncu vojne je torej razmejitev med slovenskim in hrvaškim ozemljem oziroma bodočima LR Slovenijo in LR Hrvaško očitno že obstajala. Do tega zaključka sem prišel tudi na podlagi v diplomskem delu obdelanih dokumentov, tako zveznega partijskega vodstva ter zveznih državnih organov in ustanov kot tudi dokumentov posameznih federalnih enot, ki večinoma izhajajo iz obdobja 1945-1947. Ti namreč, kljub temu, da ničesar ne povedo o tem, kdaj in kako je do razmejitve prišlo, večinoma vsebuje že vzpostavljeno razmejitev med federalnimi enotami (Zakon o volitvah v ustavodajno Skupščino, zakoni o notranji upravno-administrativni razdelitvi federalnih enot). Ostali se nanašajo na omejene odseke (kjer je do razmejitve prišlo po osvoboditvi), ki pa glede na skupno dolžino notranjih meja predstavljajo zanemarljiv oziroma komaj omembe vreden del.

Dejstvo, da je do razmejitve med bodočima LR Slovenijo in LR Hrvaško prišlo že v času vojne oziroma v 'najslavnejšem obdobju revolucije', je nedvomno prispevalo k nedorečenosti točnega poteka mejne črte po vojni. Dosežki NOB so namreč v povojnem obdobju pogosto veljali za nedotakljive. Zato menim, da so najvišji državni in partijski voditelji v večini primerov le sprejeli oziroma niso problematizirali in z zakonom uredili razmejitve, ki se je med vojno oblikovala med pokrajinskimi oziroma nacionalnimi organizacijami jugoslovanskega narodno-osvobodilnega gibanja. Omenjene organizacije NOG so bile namreč praviloma oblikovane v okvirih predvojne teritorialno-organizacijske delitve znotraj KPJ. To pa pomeni, da so se medvojno nastale federalne enote oblikovale v okvirih predvojnih partijskih meja, kar je za najvišje državno-partijske voditelje pomenilo, da je do razmejitve prišlo po naravni poti.

Menim, da je ravno meja, ki se je oblikovala med organi ljudske oblasti v okviru slovenske osvobodilne organizacije in tistimi v okviru hrvaške osvobodilne organizacije, že med vojno, kljub pogosto le okvirno dorečenemu poteku in dejstvu, da ni bila nikoli obravnavana na načelni ravni, omogočila tudi sprejetje obeh zakonov o notranji upravno-administrativni razdelitvi, s katerima sta obe republiki, tako LR Slovenija kot LR Hrvaška, po vojni tudi dejansko postavili svojo mejo druga do druge. V LR Sloveniji je bil 'Zakon o upravni razdelitvi federalne Slovenije' sprejet že 8.9.1945.

Zgoraj omenjena razmejitev med slovenskim in hrvaškim ozemljem, do katere je prišlo že med drugo svetovno vojno, je torej omogočila tudi povojno nedorečenost oziroma pravno

praznino na področju razmejitve med LR Slovenijo in LR Hrvaško, ki se kaže v dejstvu, da slovensko-hrvaška meja v času povojne Jugoslavije ni bila natančno določena z nobenim pravno-veljavnim aktom oziroma zakonom. Kljub temu, da je bila v 12. členu Ustave FLRJ iz januarja 1946 predvidena razmejitev med jugoslovanskimi republikami, ki bi jo morala z zakonom potrditi Zvezna ljudska skupščina.

Po vojni je bila torej sprejeta pravna osnova, ki je omogočala ureditev že prej dogovorjenega poteka meja med federalnimi enotami. To lahko razberemo, tako iz že omenjene Zvezne ustave, ki je določala, da je za razmejitev odgovorna Ljudska skupščina FLR Jugoslavije, ter da se republiške meje ne morejo spreminjati brez njene privolitve, kot tudi iz Ustave LR Slovenije, po kateri se meje LR Slovenije ne morejo spreminjati brez privolitve Slovenske skupščine. Obe ustavi jasno namigujejo na dejstvo, da so republiške meje že obstajale, hkrati pa odpirata možnost za zakonsko ureditev razmejitve tako med LR Slovenijo in LR Hrvaško kot tudi med ostalimi federalnimi enotami.

Ob tem pa ne moremo mimo naslednjega vprašanja. Kako to, da ni Zvezna skupščina, kljub 12. členu Ustave FLRJ iz leta 1946, nikoli sprejela zakonov, ki bi dokončno in celostno uredili razmejitev med federalnimi enotami? To vprašanje se mi zdi zelo pomembno predvsem zato, ker menim, da odgovor na to vprašanje vsebuje tudi stališče državno-partijskega vodstva do funkcije oziroma narave meje med LR Slovenijo in LR Hrvaško oziroma med federalnimi enotami znotraj povojne Jugoslavije.

Sam, med v diplomskem delu že omenjenimi možnimi vzroki, ki so pripeljali do tega, da medrepubliške meje niso bile nikoli uzakonjene in s tem natančno zarisane, kot najbolj prepričljivega vidim tistega, ki omenjeno stanje razlaga na podlagi stališča, ki je bilo po vojni razširjeno med člani državno-partijskega vodstva. Najvišji krog voditeljev nekdanje države je bil namreč mnenja, da bodo na podlagi politike 'bratstva in enotnosti' medrepubliške meje postopoma postale nepomembne.

Tako razlago podpira tudi 'ideologija', ki je stala za režimom v prejšnji državi, po kateri glavna delitev in konflikti med ljudmi ne poteka po narodnostnih mejah ampak glede na njihov družbeni položaj. Ljudje so se delili predvsem glede na to, ali so bili lastniki proizvodjalnih sredstev, torej 'kapitalisti' ali pa le delavci, ki so za svoje delo prejeli 'mezde'. Menim, da omenjeno miselnost najbolje opisuje, v tistem času povsod prisoten slogan 'proletarci vseh dežel združite se'.

Do zgoraj opisanega zaključka sem prišel predvsem na podlagi poročila Komisija državne kontrole zvezne vlade z dne 12.6.1946, ki se je ukvarjala z vprašanjem razmejitve spornega območja predvojne občine Štrigova na meji med LR Slovenijo in LR Hrvaško. V tem poročilu je Komisija državne kontrole ugotovila, da so bile na podlagi napačnega mišljenja, tako s strani slovenskih kot hrvaških tovarišev, storjene številne napake, ki so pripeljale do nastale situacije. Pri tem je Komisija kot najhujšo napako izpostavila ravnanje predstavnikov lokalnih odborov in organizacij na obeh straneh, ki so na omenjeno ozemlje gledali kot na sporno ozemlje med dvema državama.

Ti tovariši so bili namreč mnenja, da če je ozemlje sestavni del ene republike potem nimajo predstavniki oblasti druge tam kaj iskati. V sporazumu med sekretarjema okrožnega LO Maribor in okrožnega LO Varaždin, po katerem je območje predvojne občine Štrigova pripadlo LR Hrvaški, je bila celo sprejeta rešitev, v skladu s katero predstavniki slovenskih oblasti ne smejo na hrvaško stran in obratno. Iz tega napačnega mišljenja so nato po mnenju Komisije izšle tudi vse ostale napake. Tako je hrvaška stran, v sklopu prevzema oblasti aprila 1946, takoj zamenjala slovenske policiste in učitelje in hkrati tudi pobrisala oziroma nadomestila slovenske napise na šolah. Slovenska stran pa je nemudoma umaknila trgovino kmetijske zadruge iz Ljutomera, ki je po sporazumu stala na ozemlju LR Hrvaške.

V skladu z opisanim pogledom na razmere, ki so vladala na spornem območju predvojne občine Štrigova, je Komisija državne kontrole sprejela tudi nujne ukrepe, ki naj bi izboljšali odnose med prebivalci in oblastjo. Komisija je menila, da je potrebno takoj spremeniti napačno mišljenje, v skladu s katerim predstavniki slovenskih oblasti ne smejo na hrvaško stran in obratno. Nasprotno predstavniki tako slovenskih kot hrvaških oblasti morajo skupaj razlagati prebivalstvu spornega območja pomen 'bratstva in enotnosti' ter hkrati pojasniti kakšna škoda nastaja na podlagi 'politike' razpihovanja narodnega sovraštva. Komisija je tudi zahtevala, tako od okrožnega LO Maribor oziroma Varaždin kot od okrajnega LO Ljutomer oziroma Čakovec, da postane sporno območje prednostno pri njihovem delu, s čimer bi čim prej 'skupaj' odpravili nastalo situacijo.

Na koncu svojega poročila je nato Komisija še enkrat izpostavila zahtevo, da se na republiške meje ne sme gledati kot na državne meje. Nasprotno, zahtevala je sodelovanje predstavnikov oblasti obeh republik na obmejnem območju, ne glede na potek mejne črte. Takšno stališče lahko morda celo označimo kot deljeno 'suverenost' obeh republik na obmejnem območju. Pri čemer s pojmom 'suverenost' razumem samostojno in neodvisno izvajanje oblasti nad ozemljem in prebivalci.

Predstavniki državno-partijskega vodstva so bili torej mnenja, da bodo meje med federalnimi enotami postopoma postale nepomembne in na koncu tudi izginile. Kar naj bi se zgodilo kot posledica politike 'bratsva in enotnosti' ter odprave diferenciacije med prebivalci na podlagi premoženje, s čimer naj bi bila odpravljena tudi potreba po diferenciaciji na podlagi narodne pripadnosti.

Zgoraj opisano stališče državno-partijskega vodstva, o funkciji oziroma naravi meje med LR Slovenijo in LR Hrvaško oziroma med federalnimi enotami znotraj povojne Jugoslavije, je nedvomno generiralo ugodne razmere za oblikovanje 'skupnega družbenega prostora' v zavesti prebivalcev slovensko-hrvaškega obmejnega območja pred letom 1991. V povojni Jugoslaviji so bile torej, v slovensko-hrvaškem obmejnem območju, prisotne širše družbeno-politične razmere, ki so po mnenju geografa Milana Bufona potrebne za internalizacijo skupinskih kontekstov.

Do zgoraj omenjene internalizacije skupinskih kontekstov prihaja predvsem v prostorih, ki dalj časa živijo znotraj enotne politično-upravne tvorbe, meje med njimi pa ne predstavljajo izrazitih pregrad, ali jih vsaj kot takih ne čutijo prebivalci v vsakdanjem življenju. Taki skupinski konteksti oziroma določeni življenjski stili lokalnega prebivalstva, so se tako vsekakor oblikovali na podlagi nekdanjega skupnega življenja v slovensko-hrvaškem obmejnem območju, saj je bila meja izrazito prehodna in ni poznala institucionaliziranega in s strani države nadzorovanega prehajanja.

V slovensko-hrvaškem obmejnem območju je tako, pri oblikovanju načinov čezmejnega povezovanja, če razmišljamo v okvirih Rattijeve analize ambivalentnosti meja, pred letom 1991 meja nastopala kot element povezovanja. Obmejno območje je tako nastopalo enotno in ga lahko označimo kot področje stika. Menim, da lahko na podlagi te argumentacije z dokajšnjo mero gotovosti potrdim prvi del teze, ki sem jo zastavil v uvodu, da je: »*Pred deklaracijo o samostojnosti in neodvisnosti, tako Republike Slovenije kot Republike Hrvaške, na obmejnem območju med novo nastalima državama obstajal 'skupen mentalni oziroma družbeni prostor', ki ga v tem segmentu bivša medrepubliška meja (ne-meja), kot prostorska ločnica, ni delila na dvojce*«.

Leta 1991 je nato s formiranjem državne meje med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško nedvomno prišlo do spremembe narave oziroma prepustnosti slovensko-hrvaške meje. Ta sprememba je dejstvo, ki so ga morali obmejni prebivalci nedvomno vključiti v svoje vsakdanje življenjske prakse. Saj se je s temi spremembami obmejno prebivalstvo,

katerega vsakdanje izkustvo ni vključevalo spomina prehajanja državne meje, soočilo po eni strani z njim neznanimi omejitvami pri prehajanju meje, po drugi pa z instrumenti, kot so dokumenti za prehod meje in državnimi pooblaščenca (policija, carina) zadolženimi za nadzor nad mejo. Šala: »Ko bom velik, bom carinik na Kolpi«, je postala resničnost. Za spremembami na področju vsakdanjih življenjskih praks torej stoji meja, ki je sicer v tem prostoru obstajala 'od nekdaj', v novi politični situaciji pa se je spremenila njena narava.

Z zgoraj opisanimi spremembami je po mnenju obmejnih prebivalcev, kot so pokazali rezultati obeh v diplomski obdelanih anket, slovensko-hrvaška meja postala element razdvajanja in ne več povezovanja kot nekoč. Nova državna meja je torej prevzela funkcijo bariere oziroma so jo kot tako začeli doživljati obmejni prebivalci v vsakdanjem življenju. Menim da je do takega doživljanja nove funkcije meje, prišlo predvsem zaradi ovir pri prehajanju meje, ki jih je uvedla mednarodno priznana državna meja med dvema novima nacionalnima državama.

Če sem še bolj natančen, obmejne prebivalce motijo predvsem omejitve na področju svobodnega pretoka ljudi, delno pa tudi omejitve na področju pretoka kapitala, blaga in storitev. Tu moram omeniti, da se je s temi spremembami narava slovensko-hrvaške meje bistveno spremenila. Predvsem če jo primerjamo z obdobjem pred tem oziroma z obdobjem življenja v skupni državi, ko je območje meje funkcioniralo kot območje deljene suverenosti in ne kot meja ločnica.

Nekdanja republiška in predvsem popolnoma prehodna meja je tako postala ostra ločnica, na kateri se zaustavljajo številne v preteklosti vzpostavljene interakcije. Čez noč so se pretrgale številne čezmejne vezi, ki so pred tem pomembno funkcionalno povezovale obmejno območje. Tu imam v mislih interakcije formalnega značaja, predvsem s področja dela, šolstva, bolnišnične oskrbe in deloma tudi oskrbe z vsakdanjimi dobrinami, nad katerimi sta prevzeli nadzor obe na novo vzpostavljeni nacionalni državi. Zaključimo lahko, da je institut meje kot bariere v slovensko-hrvaškem obmejnem območju nov in moteč faktor vsakdanjega življenja, ki je za večino obmejnih prebivalcev povsem nepotreben, čeprav je gledano s stališča državnih oblasti povsem nujen.

Kljub vsem tem spremembam pa na obstoj nekdanjega skupnega 'mentalnega oziroma družbenega prostora' v zavesti prebivalcev slovensko-hrvaškega obmejnega območja še vedno kažejo nekateri internalizirani skupinski konteksti, ki so se ohranili med obmejnimi prebivalci. V obeh v diplomski obdelanih anketah se je namreč pokazalo, da je po letu 1991

med obmejnima prostoroma prišlo predvsem do prekinitve tistih čezmejnih interakcij, ki so institucionalne narave in s tem pod nadzorom države. To pomeni, da so novi dejavniki ločevanja praviloma politično-ekonomske narave ter da ima slovensko-hrvaška meja funkcijo bariere, oziroma da nastopa kot element ločevanja predvsem na področju v preteklosti povsem običajnega institucionalnega čezmejnega povezovanja. Na področju neformalnih oziroma osebnih čezmejnih interakcij pa sem opazil bistveno počasnejše upadanje njihove pogostosti.

Na koncu lahko zaključim, da je z novo državno mejo prišlo do upadanja števila čezmejnih interakcij na vseh področjih vsakdanjega življenja obmejnih prebivalcev. Pri tem sem opazil dve hitrosti pri njihovem upadanju, saj pogostost institucionalnih čezmejnih interakcij upada bistveno hitreje kot pogostost neformalnih oziroma osebnih čezmejnih interakcij. Na podlagi te dvojnosti upadanja čezmejnih interakcij lahko sklepamo, da je nova državna meja ločila oziroma začela ločevati pred letom 1991 tako funkcionalno kot družbeno enotno obmejno območje. Neformalne oziroma osebne čezmejne interakcije namreč temeljijo na tradicionalnih kulturnih praksah oziroma skupinskih kontekstih, ki so se lahko oblikovale le v pogojih skupnega družbenega oziroma 'mentalnega' prostora v zavesti obmejnih prebivalcev.

V teh tradicionalnih praksah oziroma skupinskih kontekstih obmejnega prebivalstva, ki so se oblikovale v obdobju pred nastankom državne meje, vidim tudi razlog za dvojno hitrost pri upadanju čezmejnih interakcij. Ali z Bufonovimi besedami »Njihova časovna persistenca je torej očitno v nasprotju s hitrostjo sistemsko-političnih sprememb. Primeri takega 'dolgotrajnega' prostorskega in družbenega vedenja so posebej opazni v tistih območjih, ki jih je po sorazmerno dolgem obdobju skupnega življenja 'razrezala' nova meja. V določenem pogledu je torej opaziti, da se tu prebivalstvo vede skoraj tako, kot da razmejitev ne bi bilo, in skuša s tem reproducirati prvotno enoten kulturni prostor.

Menim da lahko na podlagi zgoraj predstavljene argumentacije potrdim tudi drugi del teze, ki sem jo zastavil v uvodu, da se je »Z vzpostavitvijo državne meje med dvema nacionalnima državama na podlagi institucionaliziranega, od države predpisanega načina prehajanja meje, v zavesti obmejnega prebivalstva začela oblikovati družbena meja kot mentalna struktura.

Hkrati pa zgoraj identificirane spremembe, ki jih je povzročila državna meja, kot nov družbeni element v vsakdanjem življenju obmejnih prebivalcev, kažejo tudi na to, da bo meja postala 'samoumnevna' socialna institucija že v nekaj naslednjih generacijah obmejnega prebivalstva, ki bodo v takšno družbeno situacijo socializirani, s čimer bo spomin na prostor

brez državne meje gojila le še generacije starih staršev. Takšni projekciji prihodnosti se lahko po vsej verjetnosti izognemo le s čimprejšnjo vključitvijo Republike Hrvaške v EU.

9.0 LITERATURA IN VIRI

9.1 LITERATURA

- Anderson, Zamišljene skupnosti:** Benedict Anderson, Zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma (Ljubljana 1998: Studia humanitatis).
- Banovac, Etnički identitet:** Boris Banovac, Etnički identitet i regionalna pripadnost – primjer Istre (doktorska disertacija, Zagreb 1996: Filozofska fakulteta).
- Barth, Ethnic Groups:** Frederic Barth, Ethnic Groups and boundaries, The Social Organisation of Culture Difference (Oslo: Universitetsforlaget Bergen, London 1969: George Allen and Unwin).
- Bauman, From Pilgrim to Tourist:** Zygmunt Bauman, From Pilgrim to Tourist – or a Short History of Identity, v Stuart Hall (ur.) in Paul Du Gay (ur.): Questiones of Cultural Identity (London 1996: SAGE Publications).
- Berger in Luckmann, Družbena konstrukcija realnosti:** Peter L. Berger in Thomas Luckmann, Družbena konstrukcija realnosti. (Ljubljana 1988: Cankarjeva založba).
- Bufon, Prostor, meje, ljudje:** Milan Bufon, Prostor, meje, ljudje. Razvoj prekomejnih odnosov, struktura obmejnega območja in vrednotenje obmejnosti na Goriškem (Trst: SLORI, Ljubljana 1995: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete).
- Čepić, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje:** Zdenko Čepić, Oris nastajanja slovensko-hrvaške meje po drugi svetovni vojni, v Zdenko Čepić (ur.) in Dušan Nečak (ur.)... (Mikužev zbornik, Ljubljana 1999: Historia 4, Znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani).
- Giddens, A contemporary critique:** Anthony Giddens, A contemporary critique of historical materialism. The nation state and violence (Berkley, Los Angeles 1985: University of California Press).
- Guček, Počakaj do prihodnje pomladi:** Milan Guček, Počakaj do prihodnje pomladi (Koper 1959: Lipa).
- Haralambos in Holborn, Sociologija:** Michael Haralambos in Martin Holborn, Sociologija: teme in pogledi (Ljubljana 1999: DZS).
- Hutchinson in Smith, Ethnicity:** John Hutchinson in Anthony D. Smith, Ethnicity (Oxford, New York 1996: Oxford University Press).
- Jerič, Narodni svet:** Josip Jerič, Narodni svet, v Josip Mal (ur.): Slovenci v desetletju 1918-1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine (Ljubljana 1928: Leonova družba).
- Južnič, Identiteta:** Stane Južnič, Identiteta (Ljubljana 1993: FDV).
- Klanjšček, Narodnoosvobodilna vojna :** Zdravko Klanjšček (ur.), Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945 (Ljubljana 1978: Partizanska knjiga).
- Knežević Hočevar, Družbena razmejevanja:** Duška Knežević Hočevar, Družbena razmejevanja v dolini Zgornje Kolpe. Domačinsko zamišljanje nacije in identitete (Ljubljana 1999: Založba ZRC, ZRC SAZU).

- Marin, Dogovor o razmejitvi:** Leon Marin, Dogovor o organizacijsko-teritorialni (vojaškooperativni) razmejitvi je ostal temelj za poznejšo mejo med republikama, v Vincenc Rajšp (ur.): Vprašanje oblikovanja slovenskega etničnega in državnega prostora s posebnim poudarkom na slovensko-hrvaški meji v Istri (Ljubljana 1999: ZRC SAZU).
- Mlinar, Individuation and globalisation:** Zdravko Mlinar, Individuation and globalisation: the transformation of territorial social organization, v Zdravko Mlinar (ur.): Globalisation and territorial identities (Aldeshot: Avebury 1992).
- Orbanić in Marušić, Neke sociolingvističke značajke:** Srđa Orbanić in Dario Marušić, Neke sociolingvističke značajke hrvatsko-slovenskog pograničnog pojasa, v: Vera Kržišnik Bukić(ur.): Slovensko-hrvaški obmejni prostor: življenje ob meji (INV: Ljubljana 1999).
- Pahor, Prispevek k razrešitvi:** Samo Pahor, Prispevek k razrešitvi vprašanja jezikovne pripadnosti prebivalstva severozahodnega dela hrvaške Istre, v Vincenc Rajšp(ur.): Vprašanje oblikovanja slovenskega etničnega in državnega prostora s posebnim poudarkom na slovensko-hrvaški meji v Istri (Ljubljana 1998: ZRC SAZU).
- Perovšek in Stiplovšek, Prizadevanja za slovensko državnost:** Jurij Perovšek in Miroslav Stiplovšek, Prizadevanja za slovensko državnost v času prve Jugoslavije 1918-1941, v Ivan Kordiš (ur.): Od držav na Slovenskem do slovenske države (Kočevje 2004: Pokrajinski muzej Kočevje).
- Perovšek, Državnopravni in upravnopolitični razvoj:** Jurij Perovšek, Državnopravni in upravnopolitični razvoj Slovenije v letih 1918-1921, v Iztok Durjava (ur.) in Nataša Urbanc (ur.): Slovenija od prve svetovne vojne do koroškega plebiscita in Rapalla (Ljubljana 2000: Muzej novejšje zgodovine).
- Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva:** Jurij Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva. Nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918-1929 (Ljubljana 1996: Modrijan).
- Perovšek, Priključitev Prekmurja:** Jurij Perovšek, Priključitev Prekmurja in mirovna pogodba v Trianonu, v Slovenska kronika XX. stoletja (Ljubljana 1997: Nova revija).
- Perovšek, Slovenska osamosvojitve v letu 1918:** Jurij Perovšek, Slovenska osamosvojitve v letu 1918. Študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov (Ljubljana 1998: Modrijan).
- Perovšek, Slovenska samostojnost:** Jurij Perovšek, Slovenska samostojnost v državi SHS, v Peter Vodopivec (ur.): Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918. Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem (Ljubljana 2000: Slovenska matica).
- Perovšek, Unitaristični in centralistični značaj:** Jurij Perovšek, Unitaristični in centralistični značaj vidovdanske ustave, v: Prispevki za novejšjo zgodovino (1993), letnik XIII., št. 1-2.

- Pieterse, Globalization as hybridization:** Nederveen Jan Pieterse, Globalization as hybridization, v Frank Lechner (ur.) in John Boli (ur.): *The Globalisation Reader* (Blackwell Publishers 2000).
- Poche, Identification as a process:** Bernard Poche, Identification as a process: territories as an organisational or a symbolic area, v Zdravko Mlinar (ur.): *Globalisation and territorial identities*, (Aldeshot: Avebury 1992).
- Ratti, Theory and Practice:** Remigio Ratti (ur.) in Shalom Reichmann (ur.), *Theory and Practice of Transborder Cooperation* (Basel in Frankfurt am Main 1993: Verlag Helbing & Lichtenhahn).
- Repe, Slovenija do samostojne države:** Božo Repe, Slovenija od medvojne federalne enote preko povojne jugoslovanske republike do samostojne države, v Ivan Kordiš (ur.): *Od držav na Slovenskem do slovenske države* (Kočevje 2004: Pokrajinski muzej Kočevje).
- Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem:** Miroslav Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem 1927-1929: avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma (Ljubljana 2000: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete).
- Strassoldo, Globalism and localism:** Raimondo Strassoldo, Globalism and localism: theoretical reflections and some evidence, v Zdravko Mlinar (ur.): *Globalisation and territorial identities* (Aldeshot: Avebury 1992).
- Šumi, Kultura, etničnost, mejnost:** Irena Šumi, Kultura, etničnost, mejnost: konstrukcija različnosti v antropološki presoji (Ljubljana 2000: Založba ZRC (ZRC SAZU), INV).
- Williams, Identity:** Colin H. Williams, Identity, autonomy and the ambiguity of technological development, v Mlinar, Zdravko (ur.): *Globalisation and territorial identities* (Aldeshot: Avebury 1992).
- Zajc, Kje se slovensko neha:** Marko Zajc, Kje se slovensko neha in hrvaško začne: Slovensko-hrvaška meja v 19. in na začetku 20. stoletja (Ljubljana 2006: Modrijan).
- Zavratnik Zimic, Obmejni prostor:** Simona Zavratnik Zimic, Slovensko-hrvaški obmejni prostor: sociološki vidiki institucionalizacije državne meje (doktorska disertacija, Ljubljana 2002, Filozofska fakulteta).
- Zečević in Lekić, Državne granice:** Miodrag Zečević in Bogdan Lekić, Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije (Beograd 1991: Građevinska knjiga).

9.2 VIRI

- Knežević Hočevar, Družbena razmejevanja:** Duška Knežević Hočevar, Družbena razmejevanja v dolini Zgornje Kolpe. Domačinsko zamišljanje nacije in identitete (Ljubljana 1999: Založba ZRC, ZRC SAZU).
- Krajevni leksikon Dravske banovine,** Krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine (1937), Ljubljana: Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine.

URADNI LIST NARODNE VLADE SHS V LJUBLJANI, letnik I., št.1/4.11.1918.

URADNI LIST NARODNE VLADE SHS V LJUBLJANI, letnik I., št.11/21.11.1918.

URADNI LIST DEŽELNE VLADE ZA SLOVENIJO, 87-233/27.6.1921.

URADNI LIST PREDSEDSTVA SNOS IN NARODNE VLADE ZA SLOVENIJO,
33-231/8.9.1945.

URADNI LIST LJUDSKE REPUBLIKE SLOVENIJE, 4a-20/24.1.1947.

URADNI LIST LJUDSKE REPUBLIKE SLOVENIJE, 9-55/23.2.1948.

URADNI LIST REPUBLIKE SLOVENIJE, 1-4/25.6.1991.

Zavratnik Zimic, Obmejni prostor: Simona Zavratnik Zimic, Slovensko-hrvaški obmejni prostor: sociološki vidiki institucionalizacije državne meje (doktorska disertacija, Ljubljana 2002, Filozofska fakulteta).

Zečević in Lekić, Državne granice, dok. 29: Miodrag Zečević in Bogdan Lekić, Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije, *dokument 29*, str. 108 (Građevinska knjiga 1991).

Zečević in Lekić, Državne granice, dok. 30: Miodrag Zečević in Bogdan Lekić, Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije, *dokument 30*, str. 108-109 (Građevinska knjiga 1991).

Zečević in Lekić, Državne granice, dok. 34: Miodrag Zečević in Bogdan Lekić, Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije, *dokument 34*, str. 117-119 (Građevinska knjiga 1991).

Zečević in Lekić, Državne granice, dok. 78: Miodrag Zečević in Bogdan Lekić, Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije, *dokument 78*, str. 161-162 (Građevinska knjiga 1991).

Zečević in Lekić, Državne granice, dok. 79: Miodrag Zečević in Bogdan Lekić, Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije, *dokument 79*, str. 162 (Građevinska knjiga 1991).

Zečević in Lekić, Državne granice, dok. 80: Miodrag Zečević in Bogdan Lekić, Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije, *dokument 80*, str. 162-164 (Građevinska knjiga 1991).

Zečević in Lekić, Državne granice, dok. 81: Miodrag Zečević in Bogdan Lekić, Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije, *dokument 81*, str. 164-165 (Građevinska knjiga 1991).

Zečević in Lekić, Državne granice, dok. 82: Miodrag Zečević in Bogdan Lekić, Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije, *dokument 82*, str. 165 (Građevinska knjiga 1991).

Zečević in Lekić, Državne granice, dok. 83: Miodrag Zečević in Bogdan Lekić, Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije, *dokument 83*, str. 165-168 (Građevinska knjiga 1991).

- Zečević in Lekić, Državne granice, dok. 84:** Miodrag Zečević in Bogdan Lekić, Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije, *dokument 84*, str. 169-173 (Građevinska knjiga 1991).
- Zečević in Lekić, Državne granice, dok. 85:** Miodrag Zečević in Bogdan Lekić, Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije, *dokument 85*, str. 173, (Građevinska knjiga 1991).
- Zečević in Lekić, Državne granice, dok. 86:** Miodrag Zečević in Bogdan Lekić, Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije, *dokument 86*, str. 174 (Građevinska knjiga 1991).
- Zečević in Lekić, Državne granice, dok. 87:** Miodrag Zečević in Bogdan Lekić, Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije, *dokument 87*, str. 174 (Građevinska knjiga 1991).
- Zečević in Lekić, Državne granice, dok. 88:** Miodrag Zečević in Bogdan Lekić, Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije, *dokument 88*, str. 174 (Građevinska knjiga 1991).
- Zečević in Lekić, Državne granice, dok. 89:** Miodrag Zečević in Bogdan Lekić, Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije, *dokument 89*, str. 174 (Građevinska knjiga 1991).